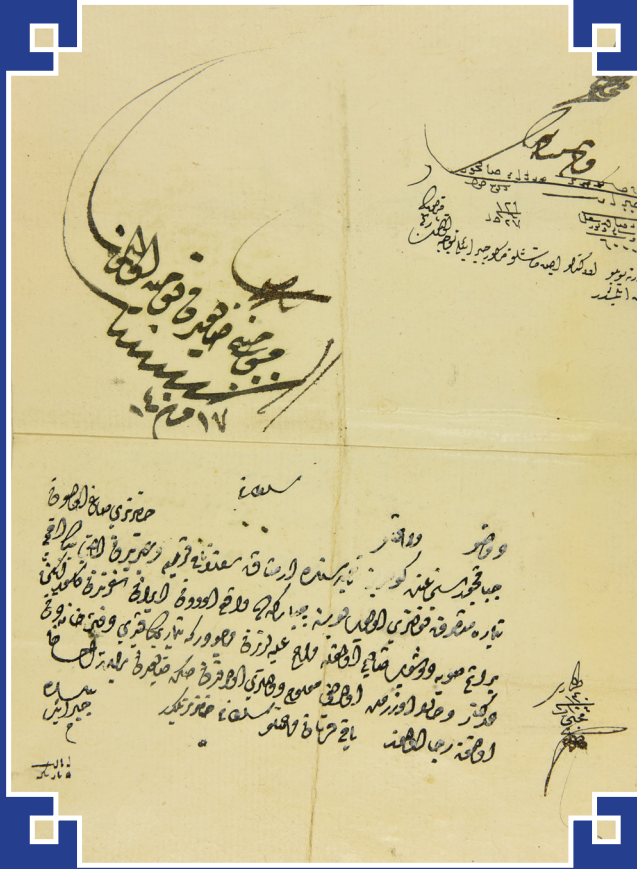

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF BINGOL STUDIES

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Bingol University
The Journal of Bingol Studies

Sayı/Issue: 17

GÜZ 2022

Onursal Editör / Honorary Editor

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK

Editörler / Editors

Doç. Dr. Ömer TOKUŞ

Doç. Dr. İsmail NARİN

Doç. Dr. Nevzat KELEŞ

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER

Dr. Öğr. Üyesi Çilem AYDOĞDU

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Editor

Dr. Nimetullah KORKUT

Tanıtım ve Halkla İlişkiler Müdürü / Advertising and Public Relations Manager

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf AYDOĞDU

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. James Howard-Johnston Oxford University, Amerika/USA

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey

Prof. Dr. Abdulvahap YILDIZ Harran Üniversitesi, Türkiye/Turkey

Prof. Dr. Nurşat JUMADİLOVA Balashak Academy Karaganda, Kazakistan/Kazakhstan

Prof. Dr. Arshi KHAN Aligarh Muslim Universty, Hindistan/India

Prof. Dr. Mehmet BARCA Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Türkiye/Turkey

Prof. Dr. Blagovesta IVANOVA University of Structural Engineering and Architecture (VSU), Bulgaristan/Bulgaria

Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ Harran Üniversitesi, Türkiye/Turkey

Prof. Dr. Iryna BURLAKOVA National Aviation University, Ukrayna/Ukraine

Prof. Dr. Abdullah BAYRAM Nişantaşı Üniversitesi, Türkiye/Turkey

Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi, Türkiye/Turkey

Prof. Dr. Hamza ALTIN Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey

Prof. Dr. Abdullah DUMAN Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye/Turkey

Doç. Dr. İrade MEMMEDLİ Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan/Azerbacan

Doç. Dr. Cavid QASIMOV Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye/Turkey

Doç. Dr. Mansumeh DAEİ Tebriz Payame Noor University, İran/Iran

Doç. Dr. Mustafa GÜNERİGÖK Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Ömer TOKUŞ Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey

Doç. Dr. İsmail NARİN Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey

Doç. Dr. Nevzat KELEŞ Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey

Doç. Dr. Murat ALANOĞLU Muş Alparslan Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut GİDER Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey

Dr. Alexander AKOPYAN Institute of Oriental Studies, Rusya/Russia

Dr. Öğr. Üyesi Çilem AYDOĞDU Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey

Danışma Kurulu / Advisory Board

- Prof. Dr. Qasım HACIYEV Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan/
Azerbacan
- Prof. Dr. Hüseyin HANSU İstanbul Ünirsitesi, Türkiye/Turkey
- Prof. Dr. Sahip BEROJE Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
- Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türkiye/Turkey
- Prof. Dr. Nusrettin BOLELİ Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
- Prof. Dr. Metin YİĞİT Dicle Üniversitesi, Türkiye/Turkey
- Prof. Dr. Ramazan SOLMAZ Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
- Prof. Dr. Fevzi HANSU Siirt Üniversitesi, Türkiye/Turkey
- Prof. Dr. Sitka ULUERLER Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
- Doç. Dr. Ahat SALİHOV Russian Academy of Sciences, Rusya/Russia
- Doç. Dr. Oleksandr SEREDA National Academy of Sciences of Ukraine, Ukrayna/Ukraine
- Doç. Dr. Celaeddin MİRZOYEV Termez State University, Özbekistan/Uzbekistan
- Doç. Dr. Kayrat BELEK Manas Üniversitesi, Kırgızistan/Kyrgyzstan
- Doç. Dr. Abdulaziz KARDAŞ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
- Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
- Doç. Dr. Ahmet KAYINTU Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
- Doç. Dr. Abdullah TEMİZKAN Dicle Üniversitesi, Türkiye/Turkey
- Dr. Öğr. Üyesi Vedat AVCI Bingöl Üniversitesi, Türkiye/Turkey
- Dr. Valentyna LAGODZINSKA G.S. Kostiuk Institute of Psychology, Ukrayna/Ukraine
- Dr. Victor IGNA 1 Decembrie 1918 Universiy, Romanya/Romania
- Dr. Firuz FEVZİ Kabul University, Afganistan/Afghanistan
- Dr. Ilirjana Kaceli (Demirlika) University of Tirana, Arnavutluk/Albania
- Abderrahmane AIT YAHYA University Hospital Mohammed VI, Fas/Morocco

Bingöl Araştırmaları Dergisi, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

The Journal of Bingol Studies is an international refereed journal which is published twice a year.

Scientific and legal responsibility of the articles belongs to their authors

Bingöl Araştırmaları Dergisi, **SOBİAD**, **İdealonline**, **Google Scholar**, **İSAM**, **BASE**,
Scientific Indexing Services, **Academic Resource Index (ResearchBib)**, **Crossref**
veri tabanları tarafından taranmaktadır.

The Journal of Bingol Studies is abstracted and indexed by this indexes: **SOBİAD**, **İdealonline**,
Google Scholar, **İSAM**, **BASE**, **Scientific Indexing Services**,
Academic Resource Index (ResearchBib), **Crossref**.

Bu dergi, Bingöl Üniversitesi Bingöl Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, BİNDAY ve
Bingöl Belediye Başkanlığının desteğiyle yayımlanmaktadır.

ISSN: 1309-369X

e-ISSN: 2757-8070

Dizgi ve İçdüzen: Ankara Dizgi Evi

Baskı: Ankamat Mat. San. Ltd. Şti.

Basım: GÜZ 2022

e-posta: omertokus@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Süleyman DOĞAN

YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN

MEVLANA CELALEDDİN RUMİ'YE YAZDIKLARI 100 MEKTUBUN

TEMATİK İNCELENMESİ..... 7

Mehmet Emin BARS

TÜRK KÜLTÜRÜNDE KOMŞULUK VE

“KİTAB-I MÜSTAKİM”E GÖRE KOMŞULUĞUN ESASLARI35

Ferit YÜCEBAŞ

FERİDUN FİKRİ DÜŞÜNSELİN

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDEKİ FAALİYETLERİ (1939-1946)53

İbrahim Kurtcebe AKKUŞ-Muhammed KÖSE

İNGİLİZ RAPORLARINA GÖRE XX. YÜZYIL BAŞINDA

BAĞDAT'IN TİCARET HACMİ (1900-1912).....69

Yaşar BAŞ

ÇAPAKÇUR KAZASI MÜDÜRÜ SÜLEYMAN BEY (1786-1873)95

Suat ALAN

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK DENEYİMLERİ VE ALTERNATİF BİR MODEL OLARAK

“HALAT KÜLTÜR” 123

Mücahit ÇALIŞAN-Şener BALAT-Mehmet YAVUZ

ARICILIKTA TEKNOLOJİ KULLANIMINA YÖNELİK ÇALIŞMALARIN EĞİLİMİ 141

YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN MEVLANA CELALEDDİN RUMİ'YE YAZDIKLARI 100 MEKTUBUN TEMATİK İNCELENMESİ*

Süleyman DOĞAN**

Öz

Bu çalışmada, yükseköğretim (üniversite) öğrencilerinin “Mevlana Celaleddin Rumi’ye Açık Mektup” şeklinde yazdıkları 100 mektup incelenerek, O’nun hakkında neler bilip bilmediklerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Yıldız Teknik Üniversitesi’nde “2021 Bahar” döneminde katılımcı öğrencilerden “Mevlana Celaleddin Rumi’ye Açık Mektup” yazmaları istenmiştir. Dört ayrı sınıfta 180 lisans öğrencisinin 160’ı “Mevlana Celaleddin Rumi’ye Açık Mektup” başlığında mektup yazmışlardır. İçlerinden rastgele 100 mektup incelenmiş ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu çalışma, üniversitenin neredeyse tamamını içine alan küçük bir nüveyi ve ortalama bir örnekleme teşkil etmektedir. Mektuplar incelendiğinde ortaya çıkan temel sonuç öğrencilerin Mevlana Celaleddin Rumi’yi bildikleri ve onu çok sevdikleri olmuştur. Araştırmada katılımcı öğrencilerin Mevlana Celaleddin Rumi’ye karşı büyük bir saygı ve sevgi besledikleri saptanmıştır. Katılımcıların Mevlana Celaleddin Rumi ile sevgi sözcüğünü birlikte kullandıkları belirlenmiştir. Onun örnek ve model biri olduğu öğrenciler tarafından mektuplarda vurgulanmıştır. Katılımcı öğrencilerin Mevlana Celaleddin Rumi’nin önemli bir şahsiyet olduğu konusunda fikir birliği ettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevlana Celaleddin Rumi, Üniversite, Öğrenci, Mektup, İnceleme, Yüz Mektup.

* Bu çalışma için Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimsel Araştırmaları Etik Kurulu’nun 16.11.2021 tarihli 2021.11 kararı ile etik kurul izni alınmıştır.

** Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

dogansuleyman1@hotmail.com

Orcid: 0000-0003-1825-2583

DOI: 10.53440/bad.1162214

Makale Türü: Araştırma Makalesi

(Makale Gönderim Tarihi: 15.08.2022-Makale Kabul Tarihi: 11.10.2022)

Atıf Bilgisi: Doğan, S. “Yükseköğretim Öğrencilerinin Mevlana Celaleddin Rumi’ye Yazdıkları 100 Mektubun Tematik İncelenmesi”. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 17, (2022), s. 7-34.

**THEMATIC ANALYSIS OF 100 LETTERS WRITTEN BY HIGHER
EDUCATION STUDENTS TO MEVLANA CELALEDDİN RUMİ**

Abstract

In this study, 100 letters written by higher education (university) students in the form of "Open Letter to Mevlana Celaleddin Rumi" were analyzed to determine what they know about him. Participating students were asked to write an "Open Letter to Mevlana Celaleddin Rumi" in the "Spring 2021" semester at Yıldız Technical University. 160 of 180 undergraduate students in four different classes wrote letters under the title "Open Letter to Mevlana Celaleddin Rumi". Randomly 100 letters were analyzed and subjected to content analysis. This study constitutes a small nucleus and an average sample that includes almost the entire university. When the letters were analyzed, the main conclusion was that the students knew Mevlana Celaleddin Rumi and loved him very much. In the study, it was determined that the participating students have a great respect and love for Mevlana Celaleddin Rumi. It was determined that the participants used the word love together with Mevlana Celaleddin Rumi. It was emphasized in the letters by the students that he was an exemplary and model person. It was concluded that the participant students agreed that Mevlana Celaleddin Rumi was an important figure.

Keywords: Mevlana Celaleddin Rumi, University, Student, Letter, Analysis, One hundred letters.

Giriş

Yazı yazmak, özellikle mektup yazmak, duyguların dışarıya yansıtılmasının önemli etkinliklerdendir (Doğan, 2020). Mektup, yazılış amacının iletişim kurmak olduğu düşünülduğünde günlük yaşamla yakından ilişkili bir türdür. Hatta sözlü olarak karşımızdakine anlatamayacağımız duygu ve düşüncelerimizi karşımızdaki kişi ya da kişilerle paylaşmamıza olanak tanır (Çerçi, 2019). Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin "Mevlana Celaleddin Rumi'ye Açık Mektup" şeklinde yazdıkları 100 mektup incelenerek, Mevlana Celaleddin Rumi hakkında ne(ler) bilip bilmediklerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Dört ayrı sınıfta 180 lisans öğrencisinin 160'ı, "Mevlana Celaleddin Rumi"ye mektup yazmışlardır. Çalışma, her fakültede, her birimden, her sınıf düzeyinde, her branştan, her bölümden, 18-25 yaş aralığında kız ve erkek öğrencilerle arasından gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, üniversitenin neredeyse tamamını içine alan küçük bir nüvesini ve ortalama bir örnekleme teşkil etmektedir.

1. Mevlana Celaleddin Rumi

13. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya gelen ve Türk sülflüğünün önemli şahsiyetlerinden biri olan Mevlana Celaleddin Muhammed Rumi, 30 Eylül 1207 tarihinde Afganistan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Ailesi ile birlikte yaklaşık beş yaşındaki iken Belh'ten ayrılmışlar, daha sonra Hac vazifelerini yerine getirmek için Hicaz'a, oradan da Anadolu'ya intikal etmişlerdir. Şam üzerinden sırasıyla Malatya, Erzincan, Sivas, Kayseri, Niğde yolu ile Lârende'ye (Karaman) gelmişlerdir. Babası Bahâeddin Veled bütün İslam aleminde tanınmakta ve hürmet görmektedir (Karaismailoğlu, 2002 ve Doğan, 2013). Karaman'dan sonra Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat'ın ısrarlı daveti üzerine 1228 yılında Konya'ya yerleşmişlerdir. Mevlana'nın eserlerinin büyük çoğunluğu Farsçadır, çok azı Türkçe ve Arapça'dır (Yakıt, 1993).

1244 yılında Şemsi Tebrizi ile karşılaşan Mevlana, onun büyük etkisinde kalmıştır. Mevlana'nın çok iyi tahsil gördüğü eserlerinden anlaşılmaktadır. Başlıca eserleri Mesnevî, Dîvân-ı Kebir, Mektûbât, Mecâlis-i Seb'a, Fîhi Mâ Fîh'dir (Gölpınarlı, 1999). Mesnevi, altı büyük ciltten oluşmakta ve içerisinde hikaye, masal, anekdot, fabl ve metaforlar yer almaktadır. Dîvân-ı Kebir, Mevlana'nın lirik şiirlerinin bir araya gelmesi ile oluşmuştur. Mektûbât, Mevlana'nın Selçuklu sultanlarına, vezirlerine, hekimlere, ahilere ve dostlarına yazdığı mektupları içermektedir. Mecâlis-i Seb'a; Mevlana'nın vaazlerini ve öğütlerini ihtiva eder. Fîhi Mâ Fih; Mevlana'nın verdiği derslerden, yaptığı sohbetleri ve öğütleri içeren bu eser, oğlu tarafından tutulan notlardan oluşmuştur (Yakıt, 1993). Bu eserleri Hakk'ı, hoşgörüyü arayan ve dolayısı ile sağlıklı iletişim kurmak isteyen herkese ışık tutmakta, dini değerleri insanlara sevdirecek, korkutmadan aktarmaktadır (Kabaklı, 1976).

Mevlana, 17 Aralık 1273'te Konya'da vefat etmiştir. Ölüm, Mevlana'nın kendi tabiri ile Şeb-i Arûs, yani düğün gecesidir ve Hakk'a kavuşmaktır. Cenazesinde Müslümanlarla birlikte, Hıristiyanlar ve Yahudiler de katılmıştır (Yeniterzi, 2004). Mevlana vasiyetinde, "Öldükten sonra bizim mezarımızı yeryüzünde aramayınız, bizim mezarımız ariflerin gönüllerindedir" demiştir (Can, 1999). Mevlana'nın kainatı kucaklayan değeri, insan sevgisi ve hoşgörüsü, kayıtsız şartsız Allah'a aşık olması ve Hz. Muhammedi feyze tam mazhar olmasından kaynaklanır (Kadir, 2002 ve Hidayetoğlu, 2005:62).

İnsanın olgunluk derecesine ulaşabilmesi için nefsi, benliği ve ihtiraslarıyla mücadele etmesi gerekir ancak bu şekilde kendine şekil veren bir insan gerçekten toplumda herkesin hakkına saygılı, sevecen ve insan haklarına değer veren bir varlık haline gelir (Cunbur, 1978 ve Önder, 1994). Mevlana'nın

Mesnevi’nde, “Sevgiden acılar tatlılaşır, bakırlar altına dönüşür; sevgiden tortulu bulanık sular, arı-duru bir hale gelir; sevgiden dertler şifa bulur; sevgiden ölü dirilir, sevgiden padişahlar kul olur” der (Şimşekler, 2011:28).

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma Yıldız Teknik Üniversitesi’nde 2020-2021 akademik yılı bahar döneminde öğrenim gören lisans öğrencilerinin “Mevlana Celaleddin Rumi” hakkında ne(ler) bilip bilmediklerinin saptanması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Öğrencilere “Serbest ve özgür bir şekilde Mevlana Celaleddin Rumi’ye bir mektup yazar mısınız?” sorusuna verdikleri cevaplar kendi içinde her bir katılımcı için ayrı ayrı içerik analizine tabi tutulmuş ve çıkan bulgular ışığında öğrencilerin Mevlana Celaleddin Rumi hakkındaki bilgi seviyesi ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın Türkiye örneğinde bu konuda yapılan ilk mektup inceleme araştırması olduğu düşünülmektedir. Bu özelliğiyle araştırmanın Mevlana Celaleddin Rumi araştırmaları başta olmak üzere benzer çalışmalara örnek teşkil etmesi beklenmektedir.

3. Yöntem

Yöntem şu bölümlerden oluşmaktadır: Araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması, veri analizi ve güvenilirlik çalışması.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma olgu-bilim deseniyle tasarlanmış, öğrencilere elektronik ortamda bir soru sorulmak suretiyle gerçekleştirilmiştir. Olgu-bilim deseninde, yaygın uygulamaları ortaya çıkarmak ve katılımcılar tarafından oluşturulan anlamları tanımlamak ve açıklamak amaçlanır (Annells, 2006). Bu desende genelde şu iki soruya yanıt aranır: Bu olguya ilişkin algı/ deneyimler nelerdir? Bu olguya ilişkin deneyimlerin meydana geldiği ortam ve koşullar nelerdir (Cresswell, 2013)?

3.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Yıldız Teknik Üniversitesinde farklı fakülte, bölüm ve sınıflarda öğrenim gören 18-25 yaş grubundan kız ve erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Üniversitenin evrenine göre örneklemin çeşitli olması önemlidir. Ancak sayısal olarak az olması araştırmanın sınırlılığını gösterebilir. Araştırmanın amacına uygun olarak; katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örneklemden yola çıkılarak, maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, derinlemesine anlamaya yardımcı olmaktadır (Patton, 1990). Bu örnekleme yöntemiyle ulaşılan 180 öğrenci içerisinden

den 160 öğrenci mektup göndermiş ve araştırmanın amacına uygun bulunan 100 öğrencinin mektubu incelenmiştir.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmanın veri toplama sürecinde öncelikle katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilerek mektup yazmaları için 19 gün süre verilmiştir. 19 günlük zaman zarfında öğrenciler araştırmacı öğretim elamanı ile e-posta yoluyla iletişime geçmişler ve mektuplarını “nasıl ve ne şekilde?” yazacaklarını sormuşlardır. Araştırmacı öğretim elemanı tarafından mektuplara bir sınırlama getirilmemiştir. Öğrenciler mektupları hem araştırmacı tarafından açılmış olan ödev sistemine yüklemişler ve hem de araştırmacıya e-posta yoluyla Word/PDF dosyası olarak göndermişlerdir. Öğrencilerden gelen mektuplar ön inceleme yapılması için Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesinde çalışan iki öğretim üyesinin görüşüne sunulmuş ve gelen görüşler doğrultusunda araştırmanın amacına uymayan mektuplar ayıklanarak 160 mektup içerisinden seçilen 100 mektuba içerik analizi yapılmıştır.

Nitel araştırmalarda veri analiz yöntemlerinin standart hale getirilmesi mümkün değildir; aksi halde bu durum, nitel araştırmacıyı sınırlandırabilir (Strauss,1987). Bu araştırmada, veriler toplandıkça hemen analize başlanmıştır. Miles ve Michael (1994), veri analizi sürecini üç bölümde ele alır: “Verilerin işlenmesi (*data reduction*)”, “verilerin görsel hale getirilmesi (*data display*)” ve “sonuç çıkarma ve teyit etme (*drawing conclusion and verification*)”. Bu çerçevede, araştırmacı tarafından önce veriler incelenmiş ve kodlanmıştır. Veriler bütüncül olarak ele alınmış, katılımcı görüşlerine verilen cevaplar doğrultusunda temalar, alt temalar ve görüşler ortaya konmuştur. Öğrenci mektuplarının yanı sıra mektup başlıkları da kendi içerisinde içerik analizine tabi tutulmuştur. Görüşlerin sunumunda öğrenciler (Ö), Ö1, Ö2, Ö3, ... olarak kodlanıp sunulmuştur.

3.4. Güvenirlilik (Tutarlılık)

Araştırmanın güvenirliliği/tutarlılığı, araştırmada elde edilen bulguların yeniden üretilip üretilmemesi ile ilgilidir. Nitel araştırmalarda güvenirliliği, başkalarının da aynı sonuçlara ulaşması değil; araştırmacının topladığı verileri gören ve ulaştığı sonuçları inceleyen başkalarının da onlardan bir anlam çıkarması, tutarlı ve güvenilir bulmasıdır. Nitel araştırmalarda asıl sorun bulguların tekrar edilip edilemeyeceği değil, sonuçların toplanan verilerle tutarlı olup olmadığıdır (Merriam, 2013). Güvenirlilik, gerçekleştirilmiş olan bir araştırmanın başka bir araştırmacı tarafından aynı biçimde tekrar edil-

diğinde, aynı ya da benzer sonuçları vermesi ile ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Bu araştırmada tutarlılığın sağlanması amacıyla ilk olarak verilerin analizinin sorumlu araştırmacıya paralel olarak iki alan uzmanı tarafından da harici olarak yürütülmesi yoluna gidilmiş ve raporlama aşamasında bulgular karşılaştırılarak ortak yargılara varılmıştır. Araştırmacı ve uzmanlar tarafından gerçekleştirilen analiz sonuçları 'görüş birliği' ve 'görüş ayrılığı' şeklinde kodlanmıştır. Bu kodlamalar sonucunda Miles ve Michael (1994) güvenilirlik formülüne göre uyum sağlanmıştır (%90). Ayrıca araştırmacının güvenilirliğini artırmak için bulguların sunumunda doğrudan alıntılara ve ekler kısmında bir mektup örneğine yer verilmiştir (Bakınız Ek-1).

4. Bulgular

Bu bölümde araştırmacının sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bulgular, karşılaştırma imkânı ve kolaylığı sağlaması açısından bir arada ve yorumlanarak sunulmuştur. Böylelikle öğrencilerin Mevlana Celaleddin Rumi'den nasıl ve ne şekilde etkilendiği olgusu ortaya çıkartılmıştır.

100 mektubun içerik analizlerinden çıkarılan ve öğrencilerin özellikle üzerinde sıklıkla durduğu kavramlar ve öne çıkardıkları başlıklar şunlardır: *"Sevgi", "Saygı", "Selam", "Aşk", "Merhaba", "Muhabbet", "Hürmet", "Gönül", "Muhteşem Mesnevi", "Üstat", "Şeb-i Arus", "Mesnevi", "İnsan", "İlim", "Birlik", "Beraberlik", "Yedi Öğüt", "İyilik", "Güzellik", "Güzel Aşık", "Teşekkür", "Vicdan", "Değerli", "Saygıdeğer", "Sufi", "Gönül", "Güzel", "Sultan Hazreti Mevlana", "İlmin Kapısı", "Sevgili Mevlana Celaleddin Rumi", "Sevgili Mevlana Öğretmenim!", "Şair", "Şiir", "Hoşgörünün Timsali", "Örnek İnsan" ve "Büyük Mevlana".*

Öğrenciler tarafından yazılan mektup başlıkları ekler kısmında tablo halinde sunulmuştur (Bakınız Ek-2). Mektup başlıkları incelendiğinde öğrencilerin; "Sevgili" sözcüğünü çok kullanarak Mevlana Celaleddin Rumi'ye büyük bir sempati ile baktıkları ve onu iyi anladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Mektuplarda, Mevlana Celaleddin Rumi'nin günümüz içinde örnek ve önder bir şahsiyet olarak ortaya konduğu saptanmıştır. Başlıklar incelendiğinde öğrencilerin Mevlana Celaleddin Rumi'ye sanki bir dosta, arkadaşına ve ya sırdaşa seslenir gibi seslendikleri; onu merhamet, şefkat ve muhabbet kapısı olarak tasvir ettikleri görülmüştür. Mektup başlık ve içerik analizlerinden her bir öğrencinin kendi dünyasındaki Mevlana Celaleddin Rumi'yi tasvir ettiği ve bu şekilde onunla iletişim kurma ve hatta muhabbet etme yoluna gittiği anlaşılmaktadır.

Mektup başlıklarının analizi ile ulaşılan temalar ve mektup içeriklerinden ulaşılan diğer bulgular ise aşağıda sırasıyla başlıkları halinde sunulmuştur.

4.1. “Sevgi”, “Sevgili” ve “Mevlana Celaleddin Rumi” Teması

Katılımcıların mektuplarında ve özellikle de mektup başlıklarında en çok “sevgi/sevgili” ve “Mevlana Celaleddin Rumi” kavramları vurgulanmış ve bu kavramlar tema olarak belirlenmiştir. Katılımcıların Mevlana Celaleddin Rumi’ye, “Sevgili Mevlana Celaleddin Rumi” gibi hitapları onun fikirlerini ne denli içselleştirdiklerinin ve onu uzun yıllar tanıyormuş hissine kapıldıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Katılımcılar, Mevlana Celaleddin Rumi’yi bir arkadaş gibi görmektedirler. Bu da Mevlana Celaleddin Rumi’yi doğru anladıklarının bir işareti olarak kabul edilebilir. Katılımcıların Mevlana Celaleddin Rumi’ye yazdıkları mektup başlıklarında “sevgi”, “sevgili” ve “Mevlana Celaleddin Rumi” teması ve bu tema altındaki çeşitli öğrenci ifadeleri Tablo 1’de şu şekillerde sunulmuştur:

Tablo 1. Tema 1 İçin Öğrenci Görüşleri

Tema (Kategoriler)	Doğrudan alıntı
“Sevgi”, “Sevgili” ve “Mevlana Celaleddin Rumi”	<p>Ö3: Çok sevgili gönül büyüklerimizden olan Sayın Celesttin Rumi; senin eserlerini ve hayatını çok merak ettiğimden dolayı sana bu mektubu yazıyorum. En başta sormak istediğim soru, devrinde yaşayan öğrencilerin ve akrabalarının Şemsi Tebrizi ile ilgili olumsuz düşüncelerinin sebebi ne olabilir, bu konuda düşüncelerini çok merak ediyorum. Eserlerinde tasavvuf yolunda birlikte yürüdüğü arkadaşın Şemsi Tebrizi ile aranızdaki sıkı dostluğun derecesini onlara anlatmadığından ya da eksik anlattığından dolayı yanlış düşüncelere kapılmış olabilirler mi?</p>
	<p>Ö8: Keşke bugünkü dünyamız sizin öğretilerinizle donansa ama ne yazık ki şu yaşadığımız kısa hayatta insanlar sizin üstün aklınızdan ve derin öğretilerinizden faydalanmıyor. Bu yüzden maalesef dünyamızda sevgi ve hoşgörü hakim değil. Oysa siz bize “ gel ne olursan ol yine gel “ derken bu düşünceyi hakim kılmaya çalışırken bugün yaşadığımız dünyada kimsenin kimseye hoşgörüsü yok. İnsanlar bir-biri hakkında yoğun önyargılara sahipler. İnsanlar dışarıdan gördüğü kirli kıyafetli insanları hırsız sanıyor ve onlardan çekiniyor. Kimse ne yaşadıklarını, neye ihtiyaç duyduklarını düşünmüyor. Hoşgörü azaldı efendim. Aslında bir özeleştirme yapmak gerekirse sizin öğütlediğiniz kadar hoşgörüye bende sahip değilim. Günümüz insanı bunu zaman değişti kimseye güven olmaz diyerek üzerinden sorumluluğu atıyor. Efendim hatta insanlar artık tevhid düşüncesinden bile uzaklaşıyor. Toplumda çok büyük bir ahlak çöküşü var. Ahlakı yaşatmak isteyen insanlar, dini yaşamak isteyen insanlar bazen azınlıkta kalıyor hatta bazen de dışlanan kesim oluyor. Size insanlık olarak bir özür borçluyuz.</p>

	<p>Ö19: Bugün birçok sözün bizim hayatımızda bize çok şey anlatıyor ve öğretiyor. Bu hayatta tanışmak ve konuşmak istediğim insanlardan birisin. İlminin ve zekanın büyüklüğü verdiği öğütlerden bile anlaşılırken seninle sohbet etmenin ufkumu genişleteceğine eminim. Okuduğum zaman bunlar nasıl aklına gelmiş de yazmış acaba diye merak ettiğim birçok sözün var. En sevdiğilerimden birisi 'Ya olduğun gibi ol, ya görüldüğün gibi ol'. Bu ve bunun gibi birçok sözünü örnek olarak iyi insan olma yolunda ilerliyorum. Bana ve insanlığa kattığın her şey için teşekkürler.</p>
	<p>Ö24: Umarım iyisinizdir. Size bunları yazarken sanki tekrar Mevlana Türbesi'nde gezen liseli genç kızmışım gibi hissediyorum. Ben tasavvufun ne olduğunu, aşkın ne anlamlara gelebileceğini sizin ve Şemsi Tebrizi sayesinde öğrendim. Ufkumu genişletmişsiniz. Bunun için size teşekkür etmek istiyorum. Hatta bunu, şu an bu satırları yazana kadar düşünmemiştim bile fakat günlük hayatta gerçekten en çok kullandığım sözlerden birinin size ait olduğunu şimdi fark ediyorum. "Ya olduğun gibi görün, ya da görüldüğün gibi ol." Bu sözü bir başkasına değil, kendime söylediğimi belirtmek isterim. Kendimi çaresiz, yanlış anlaşılıp ve toplum yargısından korkar gibi hissettiğimde tekrarlıyorum bunu. Bana cesaret veriyor.</p>
	<p>Ö28: Sevgili Mevlana Celaleddin Rumi, yazdığın eserleri okuyup anlamak benim için çok zor ve derin. Ama söylediğin sözleri daha kolay anlayabiliyorum ve öğretici buluyorum. Sizin zamanınızdan yüzyıllar sonra yaşayan bir gence de rehber olabilecek nitelikte sözleriniz var. Sizin hoşgörünü anlayışınızı beni en çok etkiliyor. Diyorsunuz ya "Gel, gel, ne olursan ol yine gel." İşte bu felsefeniz çok kucaklayıcı. Keşke şuan da dünya bu felsefeyi benimseyebilse. Herkes adeta birbirinin kusurunu bulmak için yarışıyor. Kimse birbirini olduğu gibi kabullenme durumunda değil. Sizinle sohbetimi sonlandırırken günümüzde Mevlevi düşünmek diye bir kalıp olduğunu söylemek isterim yani ince, kucaklayıcı, hoşgörülü düşünmek.</p>
	<p>Ö38: Merhaba Mevalana ben senin büyük bir hayranımın bu gün sana bu mektubu yazmamı sebebide budur.Sen ülkemizde olan en iyi şairlerdendensin yazdıkların ve yaşadıkların beni her zaman etkilemiştir. Keşke seninle aynı dönemde olup senin öğrencin olabilseydimde senin şiirlerini bizat senden dinleyebilseydim ama olsun senin yazdıkların her zaman bana ilham kaynağı olmuş ve eminimki bir çok insanada ve bizleri Allahın sevgisine iletmiştir. Her günahımın ardındanana senin "Ne olursan ol yine bizim dergahımız ümitsizlik derhahı, yüzkere tövbeni bozmuş olsan da yine gel" şiirin beni etkiliyor. Ama şunu bilmenizi isterimki sizin gibi biri olamayı o kadar çok isterim ki inşallah sizin yolunuzdan gelebilir ve sizin gibi bir Allah ve peygamber aşığı olabilirim. İçimde size yazmak istediğim daha nice şeyler vardır ama şimdilik bu kadarını yazabiliyorum. SEVGİLERİMLE...</p>

	<p>Ö43: Sevgili Mevlana, insanı yaratılanlar içinde en kutsal varlık olduğunu belirtmen insan değerini arttırmış, Allah'a olan bağlılığımızı ve saygınlığımızı yüceltmıştır. Söylediğin "Ya olduğun gibi görün ya da görüldüğün gibi ol" sözün insanları erdemli davranışlara yöneltmiştir. "Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol" sözünle dayanışmayı, iyi niyeti ve hoşgörüyü bize öğrettin.</p>
	<p>Ö43: Sizde inanç sınırlandırılması ve seçmeciliği, insanları ötelemesi hiç görülmez, yoktur. Size göre insan bütün varlıkların üstündedir. İşte bunlar ve benzeri iyilik, dürüstlük, yardım severlik, doğruluk üzerine söylenen evrensel nitelikteki düşünceler, ilkeler kültürünüzün temel öğeleridir, bu kültürün oluşturduğu umman sizin görüş, inanış ve düşüncelerinizden esinlenmiştir.Bu kültürün ana kaynağı sizsiniz. Sizin düşünceleriniz değişik din, mezhep ve inançlarla hep uyum içindedir. "Bütün yollar Tanrı'ya çıkıp ulaşıyorsa, asırlarca süren bu kavga bu kan niye?" diye sorarsınız. Bu sorunun yanıtı hepimizi Allah'a taşır.</p>
	<p>Ö66: Mektubuma başlamadan önce kalplerimize aşkı, sevgiyi ince ince dokuyan yüreğinize selam ederim. Dünya olarak biliriz ki, alemlerin sarrafi, ilahi aşka gönlünün kapılarını açan mutasavvıf ve fakihsiniz. Yaşadığınız zamandan günümüze kadar uzanmış sözleriniz hala yolumuza ışık saçmaya devam ederken; her mısrası düşünmeye sevk eden öte yandan da ruhumuzu sevgiye aralayan şiirleriniz bizleri etkisi altına almaya devam ediyor.</p>
	<p>Ö72: Sizin sekiz asırdır bozulmadan bu zamanlara taşınan tüm insanları kucaklayan bize sevmeyi hoşgörüyü aşılamanın felsefeniz gibi. Bu tüm insanları kucaklayan felsefeniz günümüzde kendi yaşadığınız coğrafyayı aşarak tüm dünyada ses getirdiğini de belirtmek isterim. Bunun için gerçekten size müteşekkirim. Esas olan Anadolu kültürünü, hoşgörüsünü, anlayışını tüm dünyaya gösterme fırsatı tanıdınız. Sizi her sene Şeb-i Arus törenlerinde anıyoruz. Umarız ki; oralardan bizi hissediyor, görüyorsunuzdur.</p>
	<p>Ö73: Tüm insanlığı kucaklayan bize insan olmayı, hoşgörüyü öğreten bu felsefenizi; kendi neslimize, çocuklarımıza, torunlarımıza da öğreteceğimizi bilmenizi isteriz. Sizler bu toprakların asla kaybolmayacak değerisiniz. Bu değerlerin ışığında ilerliyoruz olacağız. Mektubumu noktalarla tüm minnet duygularımızla selamlarımızı iletiyoruz.</p>
	<p>Ö74: Sevgili Mevlana Celaleddin Rumi, hoşgörün ile birçok insanın kalbinde taht kurdun, birçok insana ışık tuttun. Zor zamanlarında ağzından çıkan her sözle, yazdığın her yazıyla umut oldun. Birbirinden güzel eserlerle edebiyatımızda sarsılmaz bir yere sahip oldun. Yediden yetmişe herkesin bildiği nasihatlerinle gönüllerde taht kurdun. Eserlerinde insan sevgisini din, dil, ırk ayırt etmeden zamansız bir şekilde aşıladın. Allah aşkını ve ilahi gücü eserlerinde kusursuz anlattın birçok insana ise bu sevgiyi aşıladın. Kimseyi yargılamadan herkese hoşgörü ile yaklaştın ve insanlara da bunu anlattın. Hem dünya hem de Türk edebiyatında sarsılmaz bir yere sahipsin. Bizim yolumuza ışık tuttuğun için. Toplumumuz sana minnettar.</p>

	<p>Ö86: Bugün yine sayenizde hayatın elini tuttum. Her karanlığa düştüğümde, öğretilerinize sığınıyorum karanlıktan çıkabileceğimi bilerek. Varlığınız gençliğimin değerini hatırlatırken bana, yaşamın, yaşamanın, insan olmaya çalışmanın, dünyada olmanın her şeye rağmen harika bir şey olduğu hissediyorum cümlelerinizde. Bana herkes hayat dersi verebilir, özlü söz söyleyebilir, bir büyüğümün dinlemeyeceğim hiçbir şey yoktur. Hayatın anlamını anlatan tüylerimi ürperten cümleleri duymak hayattaki en büyük zevkim olmakla beraber, bu cümleleri söyleyen insanları anlıyor olmanın büyüklüğünde hissederek kendimi yüceltiyorum. Sizin öğretilerinize uymaz biliyorum. Ama yaşamın benim için tek tadı bu. Dün akıllıydım dünyayı değiştirmek istedim, bugün ise bilgeyim kendimi değiştirdim dediğinizde ben tam bu geçişte olduğumu hissediyorum. Bu cümleyi okumasam belki yerimi bile bilemezdim. Bu yüzden size teşekkürü borç bilirim. Kendi içimde sıkıştığımı hissettiğimde “Kapı ardına kadar açıkken neden hapisanede kalırsın?” dediniz, öğrendim. Canım yandığında karanlıktayım sandım “Yaraların, ışığın içeri girdiği yerdir” dediniz. Çok büyük de konuştum daha da konuşurum ama artık biliyorum yutacaklarımı. Çünkü “Olmaz dediğin ne varsa hepsi olur. Düşmem dersin düşersen, şaşmam dersin şaşarsın. Öldüm der durur, yine de yaşarsın.” İnsanların en hayırlısı, insanlara yararı olanıdır. Sözü en hayırlısı, az ve anlaşılır olanıdır. Az ve anlaşılır her sözünüz için teşekkür ederim.</p>
	<p>Ö91: Aynı şekilde size de böyle hitap etmemde sıkıntı yoktur umarım. Öncelikle sağlık sıhhatiniz umarım yerindedir. Sizinle alakalı birçok genel bilgiye sahibiz. Bu sebeple ben daha çok hakkınızda yapılan aslı belli olmayan eleştirilerle alakalı konuşmak isterim sizinle. Yapılan eleştirilerin aslını sizden duymak çok isterim. İlk olarak birkaç tarihçiye göre o dönemde Ahi Evran’la aranız pek de iyi değilmiş. Bu konuyla alakalı birçok iddiaya rastladığımdan olayın tamamını sizden duymak çok isterim. Aranız o dönemde nasıldı, Moğollarla bir olup Ahi Evran’a karşı olduğunuz doğru mu gibi soruları cevaplırsanız çok sevinirim. Bu konulardan bağımsız sizden birkaç tavsiye istiyorum. Sizin zamanınızdan farklı bir ortama sahibiz. Sizin öğrencilerinizi yetiştirirken kullandığınız metotlar bu zamana da eminim ki uyarlanabilir. Yazdığınız eserlerden alınan sözler haberiniz dahilinde mi bilmiyorum ama günümüzde sıkça kullanılmakta. Hatta sadece Anadolu’da değil dünya çapında da bir o kadar popüler. Tüm bunları göz önünde bulundurarak bize bir tavsiye vermek isteseniz bu ne olurdu diye sormak isterim. Kıymetli zamanınızı aldığım için beni mazur görün. Cevap mektubunuzu merakla beklemekteyim. Kendinize çok iyi bakın, iyi günler dilerim.</p>
	<p>Ö97: Siz dünyaya ahlâkı ve sevgiyi aşılarken bu günlerde insanlar ahlâktan yoksun vaziyette. Sabır ve ahlâkta örnek alınması gereken birisiniz. Söyledikleriniz insanların dilinde olmasına rağmen bunları uygulayan yok. Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi olmamız gerekirken neden set oluyoruz? Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi olmak gerekirken neden açan bizler oluyoruz? Keşke döneminizdeki ahlak anlayışı süregelseydi ve sizi örnek alan insan sayısı bu kadar az olmasaydı.</p>

	<p>Ö100: Benim ismim Ceyda, ben 2021 de yaşayan, üniversite okuyan bir gencim. Üniversite ne diye sorarsan medrese gibi bir eğitim birimi. Mesleklerimize yönelik eğitim aldığımız bir birim. Ben mesela mimarlık eğitimi alıyorum. Sana mektup yazmamın sebebi bir teşekkür borcundan ötürü aslında. Sana ve senin gibi bize düşünce kapıları açan tüm alimlere duyduğumuz bir borç. Belki de yaşamınızı sürdürürken isminizin bile hatırlanmayacağını düşünmüş olabilirsiniz ancak kaç yüzyıllar geçse de eserleriniz bu yüzyılda bile okunuyor. Bizlere ilim katmaya devam ediyorsunuz. Tek temennimiz siz kadar olamasa da sizler gibi bilgin bireyler olabilmek, yetiştirebilmek. Bunu da sizlerin eserlerinden edindiğimiz bilgiler ile yapacağız. Her şey için teşekkürler.</p>

4.2. “Sayın”, “Saygıdeğer”, “Saygı” ve “Selam” (4S) Teması

Katılımcıların birinci temadan sonra en fazla üzerinde durdukları kavramlar aşağıdaki şu dört kavram olmuştur: “sayın”, “saygıdeğer”, “saygı” ve “selam” (4S). Katılımcılar Mevlana Celaleddin Rumi’ye karşı saygılarını, selamlarını, sevgi ve muhabbetlerini göstermişlerdir. Bazı katılımcılar selam yerine “merhaba” diyerek sıcak mesajlar göndermişlerdir. Endişelerini sevgi ve saygı cümleleriyle yazmışlardır. Katılımcılardan Ö2 no.lu öğrenci mektubunda merhumun Mevlana hakkında şu cümlelerle ifade etmiştir: *“Zamanında söylediğiniz anlamlı sözlerle, eserlerinizle her dönemde yer edindiğiniz gibi bugün bile sözleriniz birçok insanın dilinde bugün bile gayet iyi bilinmekte. Mevlana deyince aklımıza hoşgörü gelir, insan ve Allah sevgisi gelir, insanın dili, dini ve ırkı ne olursa olsun kabul eden gelir. “Ne olursan ol yine gel” diyerek samimi ifadelerle çağlar öncesinden çağlar ötesine seslenmişlerdir. Bu da katılımcıların hem Mevlana Celaleddin Rumi’yi iyi bir şekilde anladıklarını hem de ona en yüksek değeri verdiklerini gösterir. Öğrenci mektuplarından ulaşılan “Sayın, Saygıdeğer, Saygı ve Selam” teması ve bu tema altında yer alan çeşitli ifadeler aşağıda Tablo 2’de gösterilmiştir.*

Tablo 2. Tema 2 için Öğrenci Görüşleri

Tema (Kategoriler)	Doğrudan alıntı
“Sayın”, “Saygıdeğer”, “Saygı” ve “Selam”	<p>Ö21: Sizler ne güzel insansınız ki Peygamber aşkıyla yanıp tutuşursunuz. Ne güzel insansınız ki Allah sevgisiyle şu dünyadaki binbir çeşit insanın yollarını bir edersiniz. Keşke sizin bulduğunuz dönemde yaşasaydım, keşke sizin gibi büyük bir insanın öğrencisi olabilmek nasip olsaydı. Kendini bilen hangi genç istemez ki bunu. Belki de artık hayatta değilsiniz, ruhunuz şad olsun. Ama ününüz günümüzde bütün dünyada bilinir oldu. Gayrimüslimler bile sizin eserlerinizi severek okur oldu. Bu dünyada çok emeğiniz oldu, aranızda öyle hikmetli insanlar, öyle haşmetli eserler bıraktınız ki; bu insanlar ve bu ülke evelallah var oldukça sizin adınız da yaşama devam edecektir.</p>

	<p>Ö36: Öğütlerinizle beni en çok siz etkilediniz. Sizin görüş ve yaklaşımınız bana her zaman daha farklı ve özel geldi. Özellikle sevgi kavramınız. Çünkü siz sevdiniz; insanı, doğayı, hayvanları, yaşamı... En büyük ilke oldu bu bana, Sevmek. Herkesi, her şeyi sevmek. Herkes sevimliyi hak eder. Sevmek en güzel erdemdir aslında. İşte sizden edindiğim en büyük ilkem oldu bu benim. Çok teşekkür ederim size. Öğütleriniz ve gösterdiğiniz yollar için.</p>
	<p>Ö38: Eserlerinizle, hoşgörünüzle ve benimsediğiniz dünya görüşüyle herkesin aklında yer ettiniz. Mevlana adını dünyada ve ülkemizde duymayan çok az kişi kaldığını düşünüyorum. Eserlerinizi çoğunlukla Farsça kaleme aldığımız ve bunun yanı sıra nadiren Türkçe, Arapça ve Rumca kullanmayı da tercih ettiğiniz için çok fazla kesime hitap edebildiniz. Yazdığımız eserleri okuyunca dünyaya ve insanlara daha hoşgörülü bakmayı öğrendim. Keşke günümüzde yaşasaydınız ve bugünkü genç nesle yaşayan bir rol model olabilseniz. Böylece dünya daha güzel bir yer olabilirdi. Şu dönemde insanlar çok tahammülsüz. Bunun sebebinin az okumak eğitimsizlik ve en önemlisi tavsiyeler verecek Mevlana gibi bir rol modelin eksikliği olduğunu düşünüyorum. En çok sevdiğim sözünüz “her şey neye layıkta ona dönüşür” sözünüzdür.</p>
	<p>Ö42: Biz insanlara öyle değer verip öyle yüceltmişsin ki. Aslında yaşadığın dönemi merak ettim doğrusu. Çünkü bu dönemde toplumun büyük kesimi menfaati için her şeyi yapabilen, sadece kendisini düşünen, bencil insanlardan oluşuyor. Evrensel sevgi anlayışını bırakalım bir kenara da birçok insanın içinde sevgi kııntısı yok. Dünya bizim için var olmuş, üzerindeki her şeyi kullanma hakkımız var. Ama biz bunu o kadar sınırsız kullandık ki şimdilerde ve sonrasında kullanacağımız her şey için savaşıyor hale geleceğiz.</p>
	<p>Ö50: Mevlana Celaleddin Rumi, siz insanlara dil, din, ırk, cinsiyet, mezhep ayrımı yapmadan yol göstermiş, herkese merhamet, sevgi, nazikçe, bilge ve hoşgörüyü karşılamış önemli bir âlimsiniz. İnsanlara çeşitli öğüt ve tavsiyelerde bulundunuz. Cömert, yardımsever, şefkatli, alçak gönüllü, hoşgörülü olmayı, başkalarının kusurunu örtme ve kişinin olduğu gibi görünmesini öğütlediniz.</p>
	<p>Ö51: Bugünlerde senin “Olmaz dediğin ne varsa hepsi olur. Düşmem dersin düşersin, şaşmam dersin şaşarsın. Öldüm der durur, yine de yaşarsın.” sözünü çok daha iyi anlıyorum. Hayat bitti zannettim, güneşin daha doğmayacağını, günün bitmeyeceğini varsaydım ancak hep senin sözünün durduğu o yere geri geldim. İnsan denen varlık öyle bir ruha sahipmiş ki meğer... Olmaz dediklerini yaparmış, gitmem dediklerine gidermiş ve sonra ben nereye vardım diye dönüp bakakalmış. Daha yıllar öncesinden bunları keşfetmiş olan siz değerli büyüğümle keşke bir çay içme imkanına sahip olsaydım. Bu çay saatinde size neleri mi anlattırdım?</p>
	<p>Ö54: Hoşgörünün önemini coğrafyasının dışına çağlar boyunca yayan ve dünya dillerine çevrilen ‘Ne olursan ol yine gel’ sözünüz ile gönüllerin insanlığa nasıl açık kalacağını gösteriyorsunuz. Belki birkaç kelam ile yaratıcımızın affediciliğini hayatlarımız içerisine sirayet etmesi sağlanıyor. İnsanların birbirine anlayışını ve hoşgörüsünü kaybederek ayrıştığı topluma ışığınızı tekrar ulaşabilmesi ümidi ile yaşıyoruz.</p>

	<p>Ö56: Büyük aşık Mevlana Celaleddin Rumi, sen yaklaşık 750 Yıl önce 17 Aralık'ta Şeb-i Arus adı verilen bir merasimle en sevdiğine kavuştun. Hayatın boyunca sevgi dolu, aşk dolu ve hoşgörü dolu oldun. Diğer insanlara örnek oldun. Seni anlayanlar oldu, anlamayanlar oldu. Seni sevenler çok oldu, sevmeyenler de oldu. Seni anlamayanlar sustu, anlamayanlar hep konuştu. Senin Sema ayinini maddi amaçlarla kullanarak otellerde turist ağırlamak için kullananlar da oldu, "ne olursan ol yine gel" sözünü düstur edinerek insanlara yardım edenler de. Din, dil, ırk ve cinsiyet ayırt etmeksizin Dünya'nın her yerinde senin gibi yaşayan insanlar bulunmaktadır. Sayıları az ama kıymetli... Dünya'ya çok büyük bir iz bıraktın.</p>
	<p>Ö58: Sana yaşadığın zamanın çok ilerisinden yazıyorum. Şu an küresel bir salgınla mücadele ederken, tamamen iç dünyama dönmüş durumdayım. Bunları yaşarken sığınağımı Mesnevi'nde buldum. Kitabı karıştırırken önüme çıkan ilk beyit beni çok etkiledi. 'Beni benden değersiz bir şey için öldüren, benim kanımın uyumayacağını bilmez mi?' Bunu okuyunca sanki aramızdaki yüzlerce yıl kayboldu, yanımdaydın, seni yaşadım, kendimden bir parça gördüm sende. Hayatına ve sana olan ilgim o kadar büyüdü ki dünyanın geçiciliği, kendi beniğimi düşünmeden duramadım. Seninle beraber bir çok mutasavvıfa olan merakım arttı, farklı bir dünyaya girdim adeta. Sana içtenlikle teşekkür ediyorum, senin de dediğin gibi: Nihayet ben, beni buldum.</p>
	<p>Ö69: Bu mektubu sizden 800 yıl sonra yaşamak da olan bir öğrenci olarak yazıyorum. 800 yıl sonra bile hatırlanmak güzel bir şey olmalı, aslında bu dönemde yaşamadığınız için şanslısınız muhtemelen şu an yaşıyorsunuz ve aynı insan olsanız size din tüccarı, tarikatçı ve ya sahtekar adı verilir. Ne yazık ki dünya sizin dediklerinizi dinlemiş gibi numara yapmakta derslerde sizin hakkınızda bilgi alıyoruz hoş görünlük felsefenize hakim olmaya çalışıyoruz amma hepsi tabi ki sözde. Bize eğitim veren insanların dahi bir çoğu aslında sizin sevmediğiniz insan tipleri. Devletleri 2 yüzlü politikaları sebebiyle artık insanlar dinlere, ahlaka ve medeniyetlere ırkçı bir tavırla yaklaşmaya başladı, bide bunun sebebi insanlarmış gibi bu konularda böyle davrananları cezalandırmaktan konuşuyorlar ne kadar komik bir durumda olduğumuzu görmediğiniz için aslında mutlu olun ve huzur içinde uyuyun değerli insan.</p>
	<p>Ö70: Yaşantınız boyunca yazmış olduğunuz eserlerde anlattığınız Allah aşkı bizleri çok etkiliyor. Bizlerin bu aşkı yaşamadığımız şu dönemlerde eserleriniz bize bir ışık oluyor. Yaşamadığımız aşkı o kadar muhteşem anlatmışsınız ki eserlerinize baktıkça o aşk bizleri çok etkiliyor. Bu anlattığınız aşk o kadar muhteşem ki Müslüman olmayanlar bile hayran kalıyor. Eserleriniz tüm dünya tarafından okunuyor, birçok dile çevriliyor. Bıraktığınız bu mirası inşallah yaşatabiliyordunuzdur. Saygı ve şükranlarımla...</p>
	<p>Ö73. Sizin sekiz asırdır bozulmadan bu zamanlara taşınan tüm insanları kucaklayan bize sevmeyi hoşgörüyü aşılaman felsefeniz gibi... Bu tüm insanları kucaklayan felsefeniz günümüzde kendi yaşadığınız coğrafyayı aşarak tüm dünyada ses getirdiğini de belirtmek isterim. Bunun için gerçekten size müteşekkirim. Esas olan Anadolu kültürünü, hoşgörüsünü, anlayışını tüm dünyaya gösterme fırsatı tanıdınız. Sizi her sene Şeb-i Arus törenlerinde anyoruz. Umarız ki; oralardan bizi hissediyor, görüyorsunuzdur.</p>

	<p>Ö83. Mevlana Celeleddin Rumi büyüğümüz adınız bizim zamanlara kadar geldi yazdığınız eserinin Mesnevi yine bu zamana kadar geldi sizi derin bir mümin olarak bildim Efendim. Yolun öncüleri, dava adamları olarak sizlere imrenmekteyim efendim bugüne ışık tutan sözleriniz belki bizden sonrakilere de ışık tutacaktır. Sizinle beraber olmayı isterdim ama bu günde Allah'ın (c.c) dostlarının ne kadar yanına gidiyoruz ki? O zaman da sizin yanınıza dile kolay gelmek isterdim ama madem öyle o zaman bu günküler ile ne kadar beraberiz? Gönülden sevmek de önemli efendim Allah'ın (c.c) sevgilisine(s.a.v) komşu olmamız duasıyla ...</p>
	<p>Ö93. Sayın Mevlana “Ne olursan ol yine gel.” sözünün bugün önemini neredeyse yitirdiğini söyleyerek kötü bir haberle başlıyorum söze. Senin felsefence gönül değil çıkar birliktelikleriyle dolu bir çağdan yazıyorum sana. İnsanlığa tümünü kucaklayacak değerler bıraktığın için sana minnettarız. Senin adını en çok ananlar bugün ne yazık ki senin fikir ve karakterinden çok uzak hayatlar yaşıyorlar. Ama ben senin gayeni gerçekten anlayan insanlar olduğu umuduyla sonlandırıyorum sözlerimi.</p>

4.3. “Mesnevi”, “Mektup”, “Merhaba”, “Muhterem” ve “Muhteşem” (5M) Teması

Katılımcılar tarafından en fazla vurgulanan kavramlardan beşi “Mesnevi”, “merhaba”, “mektup”, “merhaba”, “muhterem”, ve “muhteşem” şeklindedir. Şiirlerin, duyguların, düşüncelerin ve yazım tekniklerinin seneler sonra bile hayranlıkla okunacak çok kıymetli hatıralar ortaya koyduğuna dikkat çeken katılımcılar, bir taraftan Mevlana Celeleddin Rumi'ye büyük muhabbet beslerken, diğer yandan kendileri için verilen mesajdan dolayı teşekkür etmektedirler. Ayrıca tüm öğrencilerin mektuplarında Mevlana'nın Mesnevi adlı şaheser yapıtına atıfta buldukları görülmekte ve Mesnevi'den haberdar oldukları anlaşılmaktadır.

Mevlana'yı Türk toplumunun ünlü bir düşünürü olarak gören Ö98 no.lu öğrenci, mektubunda şu noktaların altı çizilmektedir: *“Ey Gönüller Sultanı, Ey Varlıkların Efendisi, Ey her ilme sahip, aynı zamanda hiç olma mertebesine erişmiş, ay kadar parlak, yıldızlar kadar ilim sahibi tek ve biricik Sultanın kulu, kölesi, Şems'in sırdaşı, yoldaşı, aşığı, hak ve halkın sevgilisi, Celalettin Rumi; sana mektup yazacağımı öğrendiğimde ilk aklıma gelen özelliğın sonsuz ilim sahibi olacak kadar geniş ufuklu, tüm ilmini bir kenara itip bir zerre aşk damlası olmak için hiçleşecek kadar büyük gönüllü olmandı. Konya'da türbende duyduğum gül kokusu geldi burnuma, işledi ruhuma...”*

Aşağıdaki mektup başlıklarında “Mesnevi”, “mektup”, “merhaba”, “muhterem” ve “muhteşem” Mevlana Celeleddin Rumi ile bütünleştirilmiştir. Bu tema altındaki öğrenci ifadeleri aşağıda Tablo 3'te sunulmuştur:

Tablo 3. Tema 3 için Öğrenci Görüşleri

Tema (Kategoriler)	Doğrudan alıntı
“Mesnevi”, “Mektup”, “Merhaba”, “Muhterem” ve “Muhteşem” (5M)	<p>Ö1: Her sözün altın değerinde. Nasihatların günümüzde hala geçerliliğini koruyor. Sanki zamansız cümleler kurmuşsun gibi. Hakkında bazen dedikodular çıkıyor ama benim zamanımda herkes hakkında her şey söylenebiliyor. Ün ve şöhret için insanlar en güzel insanı bile harcayabiliyorlar. Ben artık hiçbir yoruma aldırış etmiyorum. Hiçbir eleştiriyi okumuyorum. Kendimin ve sizlerin direk bağlanmasını istiyorum. Ama bu bağlantılarda gittikçe zorlaşıyor. Sözler ve o sözleri söyleyen insanlar uyuşmayınca en güvendiğim dağlar yıkılıyormuş gibi hissediyorum. Şiirlerin çok güzel ama gerçekçi mi bilmiyorum. Ne yapmak istediğime dair zerre fikrim yok. Bir kaç hayalim var geri kalan hayatım ise rüzgarda yaprak misali. İyi bir insan olmak istiyorum beşerlikten kurtulmak istiyorum ama izin vermiyorlar, izin vermiyorum kendime. Sözlerim ile hareketlerim uyuşmayınca bazılarında söylemekten bazılarında ise yaptıklarımın vazgeçiyorum. Bir de kendimi anlatmayı çok seviyorum. Kötü bir şey mi acaba bu? Eserlerini okumadım şiirlerini orada burada gördüm.</p>
	<p>Ö9: Öğretilerinizden faydalanamadık, her zaman gözümüzün önünde olan şeyleri hayatımıza sokamadık. Şiirlerinizi anlayamadık. En önemlisi Mesnevinizden ders alamadık. Gelecekte durum ne olacak bilemem ama şuanda durum çok parlak değil. Ama hemen umutsuzluğa kapılmayın efendim sizin düşüncelerinizle yaşayan tehvid inancıyla yanıp tutuşan gençlerimiz her daim vardı ve var olacak. Ve aklıma kazınan o sözünüzü size söylemek istiyorum beni hangi yönden daha iyi yakaladığınızı anlamak için diyorsunuz ya “Mum olmak kolay değildir. Işık saçmak için önce yanmak gerekir.” Üstadım bu nasıl bir sözdür bu ne güzel bir laftır. Keşke sizi görmek nasip olsaydı, size danışabilemek doğru yolu sizinle bulmak nasip olsaydı. Neyse kısmet diyelim. Sözlerimi bitirirken sizi sevgi ve saygıyla anıyorum. Ve şunu da biliyorum sizi anlamak sizi yaşamak için görmeye gerek yok sizin yüce eserlerinizi de okusak yanımızda hissedebiliriz.</p>
	<p>Ö12: Sizin için en güzel ilke insanları sevme, onları kabullenme ilkesidir. Hoşgörü denince akla gelen ilk isimlerden biri sizsiniz. Siz de tıpkı Yunus Emre gibi, yaratılanı Yaratıcı’dan ötürü sevenlerdensiniz. İnsanı olduğu gibi kabullenmenizin yanı sıra “Ya olduğun gibi görün ya görüldüğün gibi ol.” ilkesini benimseyip insanların ikiye bölünmüşten uzak durmasını tavsiye etmişsiniz. Yüzlerce yıl öncesinden kaleme aldığınız “Mesnevi” adlı eseri günümüzde halen en çok okunan eserler arasında yerini almaktadır.</p>
	<p>Ö35: Öncelikle belirtmek isterimki sizin deyimleriniz sizin zamanınızdan bugüne kadar kalıcılığını korumaktadır. Deyimleriniz, eserleriniz tüm dünyada şaheser oldu. Sizin ne yaşadıklarınızı, ne hissettiklerinizi bilmeyi çok isterdim gerçekten. Tüm bu yazdıklarınız normal bir hayat sürmüş insandan çıkamaz. Ne yazık ki, günümüzde insanlar eskiye nazaran çok daha bencil, saygısız, kaba ve saymakta utandığım daha neler neler. Benim çok beğendiğim deyimlerinizden biriyle mektubuma devam etmek istiyorum. “Ya olduğun gibi görün, ya görüldüğün gibi ol”. Bu söz o zamanlardan bugüne kadar kalıcılığını koruyor. Ama bu deyim insanları üzerinde görebiliyoruz. Herkes olmadığı bir kalıba konuluyor veya kalıba giriyor. Ama ben de birgün herşeyin çok daha iyi olabileceğini düşünüyorum.</p>

	<p>Ö44: Biliriz ki “Mevlana” deyince sular akarken durulur veya başka bir deyişle akan sular durur. Mevlana demek evrenin sırrına mazhar olunan bir sufi demek. Mevlana demek tasavvuf demek. Tasavvufi bir tuğla ile örülmüş kalbe sahip bir mutasavvıf demek. Biz böyle tanıdık sizi ve tanımaya da devam edeceğiz. Mektubu burada noktalamak istiyorum. Ancak mektubun sonlanması demek bu duygularımın noktalanması demek değil. Belki bir virgül ile yeni duygu dünyalarına yönelmek demek. Mektup boyunca anlatmak istediğimi şimdi yine vurgularım ki her çağda değeriniz biliniyor ve unutulmuyorsunuz. Tıpkı bu seneki Şeb-i Arus zamanında da olduğu gibi. Umuyorum ki gelecek nesillerce de sevilecek ve benimseneceksiniz. Onlar da bu çağdan ömrün son anına dek olan çağa kadar adınızı hafızalardan sildirmeyip bilakis kazımaya çalışacaklar.</p>
	<p>Ö57: Bize aydınlattığınız yolda ilerlerken size bu mektubu yazmaktan onur duyarım ama başım dik bir şekilde karşına çıkabilir miydim bilemem. Yüzyıllar önce ne olursan ol yine gel dediğin bu topraklarda artık kimse kimse için bir yere gitmiyor. Sadece birlikte yarattığımız cehenneme doğru gidiyoruz. Benim hala umudum var ama evren her zaman değişim yaratmak için savaşıyor ve nasıl iyiden kötü çıktıysa bir gün aydınlığa çıkabileceğimize inanıyorum. Umarım insanlar cehennemi yaratmadan cennete yönelebiliriz bu dünyada.</p>
	<p>Ö67: Yedi yüzyılı aşkın süre önce yaşadığınız coğrafyada bulunamasak da sadece bize bıraktıklarınızla bile, gönlümüzle o dönemde yaşayabiliyor, yaşadıklarımızı hissiyatımızla anlayabiliyoruz. Fakat bizler çoğu zaman sevgiyle kalmayı başaramıyoruz sizin gibi. Yaşadığım çağda bugün yolu hiç sevgiye uğramamış kalpler, düşünme yetisini kaybeden beyinler ve bunların sebep oldukları savaşlar, zulümler var. Oysa siz ne güzel demiştiniz yapmamız gerekeni:</p> <p>“Dün zekiydim dünyayı değiştirmek istedim. Ama bugün akıllıyım kendimi değiştiriyorum.”</p>
	<p>Ö68: Keşke her şeyi değiştirmekten önce kendimizi değiştirebilmekten bahsedebilsek. Sizdeki barış tohumlarını ülke ülke serpiştirebilsek her insana, umudunuzdan dağıtabilsek her canlıya. Kalbim umut ediyor ki; evrensel bir hoşgörü, barış ve sevgi ortamı bizlere uzak düşmeyecek. Tüm dünya ülkeleri insanlara ve olaylara sizin düşünceleriniz doğrultusunda hoşgörüyle bakabilecek ve birbirini seveceklerdir. Size yazdığım mektubumu noktalamadan yine sizinle benzer görüşlere sahip Yunus Emre’ye de değinmek isterim.</p>
	<p>Ö71: Sevgili büyüğüm Mevlana Celaleddin Rumi, Vefatınızdan bu yana geçen 700 yılda dünyamızda nelerin değiştiğini, insanların nasıl farklılaştığını, bazı kavramların nasıl anlam ve boyut farklılığına uğradığını size anlatmak; aynı zamanda 7 asırdan bu yana taşınmış bu güzel felsefenize teşekkür etmek için bu mektubu yazmak istedim.</p>

	<p>Ö75: Sevgili Mevlana Celaleddin Rumi, hoşgörün ile birçok insanın kalbinde taht kurdun, birçok insana ışık tuttun. Zor zamanlarında ağzından çıkan her sözle, yazdığın her yazıyla umut oldun. Birbirinden güzel eserlerle edebiyatımızda sarsılmaz bir yere sahip oldun. Yediden yetmişe herkesin bildiği nasihatleriyle gönüllerde taht kurdun. Eserlerinde insan sevgisini din, dil, ırk ayırt etmeden zamansız bir şekilde aşıladın. Allah aşkını ve ilahî gücü eserlerinde kusursuz anlattın birçok insana ise bu sevgiyi aşıladın. Kimseyi yargılamadan herkese hoşgörü ile yaklaştın ve insanlara da bunu anlattın. Hem dünya hem de Türk edebiyatında sarsılmaz bir yere sahıpsin. Bizim yolumuza ışık tuttuğun için toplumumuz sana minnettar.</p>
	<p>Ö82: İtiraf etmek istiyorum ki çocukken sizi yalnızca hikayelerde geçen kurgusal bir karakter sanıyordum. Çünkü bana gerçek insan olmayacak kadar iyi bir insan gibi gelirdiniz. Hala bazen öyle geliyorsunuz gerçi. Belki de bu benim çocukken insanlara bakış açımı alakalı bir sorundu. Aslında bakarsanız belki de değil gerçekten öyleydi. Çocukken çok umutsuz, sessiz, sakin kendi kabuğundan ayrılmayan bir çocuktum. İnsanları uzaktan izlerdim çoğu zaman ve sizin gibi insanlara baktığımda onların güzel yönlerini görebilecek olgunluğa sahip değildim. Hayatımın dönüm noktası olacağını düşündüğüm üniversite hazırlık sınavına hazırlandığımda sizi gerçekten araştırıp tanıma fırsatı bulabildim. O zamanlar umutsuzluk ve huzursuzluk ruhumu ele geçiriyormuş gibi hissettiğim anlar olmuştu. Vaktimi farklı şeylere harcamak için oyalanırken tanışabildim sizinle. O zaman sizi tanımak, sizi okumak bana büyük ilham olmuştu diyebilirim. Sizin metinleriniz ve düşünceleriniz çoğu zaman benim için ağır olsa da anlamadığım bir şekilde içimi huzurla doldurabiliyorlardı. Siz öyle bir insansınız ki benim gibi boşlukta olan kaybolmuş insanların bile kalbini bulup ona dokunabiliyorsunuz. İçtenlikle, teşekkürler.</p>
	<p>Ö87: Bugün yine sayenizde hayatın elini tuttum. Her karanlığa düştüğümde, öğretilerinize sığmıyorum karanlıktan çıkabileceğimi bilerek. Varlığınız gençliğimin değerini hatırlatırken bana, yaşamın, yaşamanın, insan olmaya çalışmanın, dünyada olmanın her şeye rağmen harika bir şey olduğu hissediyorum cümlelerinizde. Bana herkes hayat dersi verebilir, özlü söz söyleyebilir, bir büyüğümden dinlemeyeceğim hiçbir şey yoktur. Hayatın anlamını anlatan tüylerimi ürperten cümleleri duymak hayat-taki en büyük zevkim olmakla beraber, bu cümleleri söyleyen insanları anlıyor olmanın büyüklüğünde hissederek kendimi yüceltiyorum. Sizin öğretilerinize uymaz biliyorum. Ama yaşamın benim için tek tadı bu. Dün akıllıydım dünyayı değiştirmek istedim, bugün ise bilgeyim kendimi değiştirdim, dediğinizde ben tam bu geçişte olduğumu hissediyorum. Bu cümleyi okumasam belki yerimi bile bilemezdim. Bu yüzden size teşekkürü borç bilirim. Kendi içimde sıkıştığımı hissettiğimde “Kapı ardına kadar açıkken neden hapisanede kalırsın?” dediniz, öğrendim. Canım yandığında karanlıktayım sandım “Yaraların, ışığın içeri girdiği yerdir” dediniz. Çok büyük de konuştum daha da konuşurum ama artık biliyorum yutacaklarımı. Çünkü “Olmaz dediğin ne varsa hepsi olur. Düşmem dersin düşersin, şaşmam dersin şaşarsın. Öldüm der durur, yine de yaşarsın.” İnsanların en hayırlısı, insanlara yararı olandır. Sözün en hayırlısı, az ve anlaşılır olandır. Az ve anlaşılır her sözünüz için teşekkür ederim.</p>

4.4. “Çok”, “Büyük”, “Pek” ve “Değerli” Teması

Katılımcıların üzerinde durdukları kavramlardan dördü “çok”, “büyük”, “pek” ve “değerli” kavramlarıdır. Katılımcı öğrenciler, Mevlana Celaleddin Rumi ile ilgili olarak, onun eserlerindeki manevi duyguları hissetme ve yaşamın çok güzel bir duygu olduğunun altını çizmişlerdir. Katılımcı öğrencilerden Ö3’te şöyle seslenilmektedir: *“Çok sevgili gönül büyüklerimizden olan Sayın Celalettin Rumi; senin eserlerini ve hayatını çok merak ettiğimden dolayı sana bu mektubu yazıyorum. En başta sormak istediğim soru, devrinde yaşayan öğrencilerin ve akrabalarının Şemsi Tebrizi ile ilgili olumsuz düşüncelerinin sebebi ne olabilir, bu konuda düşüncelerini çok merak ediyorum. Eserlerinde tasavvuf yolunda birlikte yürüdüğün arkadaşın Şemsi Tebrizi ile aranızdaki sıkı dostluğun derecesini onlara anlatmadığından ya da eksik anlattığından dolayı yanlış düşüncelere kapılmış olabilirler mi?”* Bu tema altında yer alan çeşitli öğrenci ifadeleri aşağıda Tablo 4’te sunulmuştur:

Tablo 4. Tema 4 için Öğrenci Görüşleri

Tema (Kategoriler)	Doğrudan alıntı
“Çok”, “Büyük”, “Pek” ve “Değerli”	
	<p>Ö6: Nasılsınız? Umarım hayatınızda her şey yolunda gidiyordur. Size Malatya’dan yazıyorum. Hoşgörüsüzlüğün ve başka kimliklere tahammülün azaldığı günümüz dünyasında sizin gibi “Ne olursan ol gel.” felsefesiyle yaşayan insanların aramızda yaşadığını bilmek geleceğe dair umutla bakmamın en önemli sebeplerinden. Hayatlarımız sadece elimizdeki telefonlardaki sanal dünya olmuşken gerçekleri, yaşadığımız hissinden oldukça uzaklaşıyorum. Sizin eserlerinizi okurken dünya metasına nasıl da fazlaca kapılmışım onu anlıyorum. İnsanların diğer insanları gönül gözüyle değilde obje gözüyle görüyor olması canımı oldukça fazla sıkıyor bu günlerde. Sizinle yüz yüze sohbet etme düşüncelerinizi dinlemeyi çok isterdim. Ama şu an size mektup yazıyor olmak bile oldukça heyecan verici. Umarım en yakın zamanda sizinle yüz yüze görüşebilme imkanım olur. Sağlıcakla kalın.</p>
	<p>Ö19: Bugün birçok sözün bizim hayatımızda bize çok şey anlatıyor ve öğretiyor. Bu hayatta tanışmak ve konuşmak istediğim insanlardan birisin. İlminin ve zekânın büyüklüğü verdiği öğütlerden bile anlaşılırken seninle sohbet etmenin ufkumu genişleteceğine eminim. Okuduğum zaman bunlar nasıl aklına gelmiş de yazmış acaba diye merak ettiğim birçok sözün var. En sevdiğilerimden birisi “Ya olduğun gibi ol, ya görüldüğün gibi ol.” Bu ve bunun gibi birçok sözünü örnek alarak iyi insan olma yolunda ilerliyorum. Bana ve insanlığa kattığın her şey için teşekkürler.</p>

	<p>Ö22: Vefatınızın üstünden çok zaman geçmesine rağmen akıllarda kalıcılığınızı büyük bir din ve ilim bilginliğinizle bıraktınız. Günümüzde eserleriniz büyük ilgi görmeye devam ediyor, mezar yeriniz olan Selçuklu Sarayı'nın Gül Bahçesinde bulunan Mevlana Dergâhı müze olarak kullanılıyor. Tıpkı zamanınızda; medresede sizi dinlemeye gelenlerin sayısı dolup taşıdığı gibi günümüzde de müzeye yoğun ilgi bitmiyor. Size imrendiğim konulardan birisi de ölümü aslında yeniden doğuş günü olarak kabul etmeniz. Sonuçta ölüm hayatın vazgeçilmez bir parçası ve aslında her insan doğarken ölüyor zaten. Siz aslında sevdiğinize yani Allah'ınıza kavuştunuz ve bu yüzden dostlarınıza da arkamdan ağlamayın nasihatlerinde buldunuz.</p>
	<p>Ö30: Seni anlatmaya kelimeler yeter mi bilmem. Dilimin döndüğünce sana olan hayranlığımı anlatmaya çalışacağım işte. Yaşadığın dönemde kıymetini ne kadar bildiler pek bir fikrim yok. Ama günümüzde ziyaretine yalnızca ülkemizden değil dünyanın dört bir yanından insanlar geliyor. Yazdığın şiirler birçok dile çevrildi. Senin Allah'a duyduğun kavuşma özlemi beni çok etkiledi. Bu özlem, öldüğün günü "Şeb-i Arus" yani "düğün gecesi" olarak adlandırılacak kadar derin bir özlemmiş. Senden sonra Mevleviler tarafından devam ettirilen semalar Allah aşkıyla nasıl bu dünyadan soyutlandığının en güzel göstergesi. Hayran olmamak mümkün değil. Gittiğin yerde eminim ki mutlusun, e boşuna düşün gecesi demedin ölüm gününe. Mutlak sevgiline kavuştun, huzur içinde uyu.</p>
	<p>Ö32: Merhaba Mevalana ben senin büyük bir hayranımın bu gün sana bu mektubu yazmamın sebebi de budur.Sen ülkemizde olan en iyi şairlerdendensin yazdıkların ve yaşadıkların beni her zaman etkilemiştir. Keşke seninle aynı dönemde olup senin öğrencin olabilseydimde senin şiirlerini bizat senden dinleyebilirdim ama olsun senin yazdıkların her zaman bana ilham kaynağı olmuş ve eminimki bir çok insanada ve bizleri Allahın sevgisine iletmiştir. Her günahımın ardındanana senin "Ne olursan ol yine gel. Bizim dergahımız ümitsizlik derhahı, yüzkere tövbeni bozmuş olsan da yine gel" şiirin beni etkiliyor. Ama şunu bilmenizi isterimki sizin gibi biri olmayı o kadar çok isterim ki inşallah sizin yolunuzdan gelebilir ve sizin gibi bir Allah ve peygamber aşığı olabilirim. İçimde size yazmak istediğim daha nice şeyler vardır ama şimdilik bu kadarını yazabiliyorum. SEVGİLERİMLE...</p>
	<p>Ö37: Müslüman şairimiz Mevlana en önemli eseriniz Mesnevi'den ölümünüzü önce yazdığınız son şiire kadar bize çok şey öğrettiniz. Sadece bize değil bütün dünyaya çok şey öğrettiniz. Söylediğiniz her söz her okuyanın ruhu içten dokunuyor ve hafızada büyük bir etki yaratıyor. "Kitaplardan önce kendimizi okumaya çalışalım." sözünüze hayranım çünkü gerçekten bazen insan ne kadar okusa kendini tanımasza istediği yere ulaşmayabilir. Mevlana sizin sözleriniz ve eserleriniz hayatımızdaki bütün problemlere çözüm veriyorsunuz. Vasiyetiniz bizim için çok değerlidir ve eserlerinizden elimize geldiği kadar öğrenmeye ve hayatta anlamaya çaba gösteriyoruz.</p>

	<p>Ö41: Çok kıymetli çok değerli ve fakat değeri insanlar tarafından farklı anlaşılan farklı yorumlanan abdal insan Mevlana Celaleddin Rumi... İnsanlar çok değişti artık hiç kimse münzevi bir hayatı sevmiyor ya da şöyle söylemek gerekirse kimse sizin seçtiğiniz hayatı yönlendirdiğiniz o hayat tarzını kendisi için sevmiyor yaşamıyor sizin için.</p> <p>“Cömertlik ve yardım etmede akarsu gibi ol. Şefkat ve merhamette güneş gibi ol. Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol. Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol. Tevazu ve alçak gönüllülükte toprak gibi ol. Hoşgörülülükte deniz gibi ol.”</p>
	<p>Ö54: Hoşgörünün önemini coğrafyasının dışına çağlar boyunca yayan ve dünya dillerine çevrilen “Ne olursan ol yine gel.” sözünüz ile gönüllerin insanlığa nasıl açık kalacağını gösteriyorsunuz. Belki birkaç kelam ile yaratıcımızın affediciliğini hayatlarımız içerisine sirayet etmesi sağlanıyor. İnsanların birbirine anlayışını ve hoşgörüsünü kaybederek ayrıştığı topluma ışığınızın tekrar ulaşabilmesi ümidi ile yaşıyoruz.</p>
	<p>Ö55: Bu gün size bu cümleleri gelecekte yazıyorum. Aslında yüz yıllar önce toplumların ayrışması, sınıf farkları, aynı düzenin ve sosyal yaşamının içinde çıkarlarımız ve isteklerimiz doğrultusunda birbirimizden insanlarımızdan ve bazen aile bireylerimizden bile kin duygusu, öfke ve kibirle birlikte nasıl uzaklaştık. Bizi biz yapan değerlere o kadar kaptırdık ki kendimizi farklı gelenlere, istediğimiz gibi gitmeyen işlere ve bizim gibi olmayan insanlara sırt çevirdik. Bu gün size bir büyüğüm olarak az da olsa bunların yanlışlarını, hayatın farklılarla güzel olduğunu ve her ne yaparsak yapalım sevgi ve hoşgörüden uzaklaşmamız gerektiğini bize anlattığın için çok teşekkür ederim size. Ve sizin bir sözünüzle tamamlamak isterim “Her ne olursan ol yine gel!”</p>
	<p>Ö92: Hz. Mevlana, seninle her mektuplaşmamızda bir öğüdünü bana aşılamaya çalıştın. Bugün 7 tanenin sonuncusuna geldiğimiz yani “Ya olduğun gibi görün ya görüldüğün gibi ol.” öğüdünü uygulamaya koymaya çalıştığımı anlatacağım. Etrafıma bakıyorum da sosyal medya gibi mecralarda herkesin olduğundan farklı görünmeye çalıştığı çok net anlaşılıyor. Tam da burada sözünün değeri daha da bir artıyor. Olduğumuz halden memnun değil ve bunu görüntümüze yansıtmaktan çekiniyorsak olmak görüldüğümüz gibi olmaya çabalamalıyız. Arada fark ortaya çıktığında anlaşmazlıklar, yakın çevreyle sürekli problemlere sahip olan ama uzaktan güzel duran bir karakter mensubu oluyoruz. Belki görüldüğümüz (istediğimiz) gibi olmak zordur ama bir yerden başlamalı ve olduğumuz gibi görünerek en azından dürüstlüğü elde edebiliriz. Bana kattığınız her değer için teşekkür ederim.</p>
	<p>Ö96: Sizin felsefen “Her ne olursan ol yine gel.” sözleriyle sadece Anadolu topraklarında değil; tüm dünyadaki kişisel gelişim ustalarına ve yöntemlerine etkin olmuştur. Senin felsefeni, öğretilerini kendi ekollerine birleştirmişler; senden övgüyle söz ediyorlar. Bu beni çok gururlandırıyor sizinle aynı topraklarda yaşamış olmak. Hatta Konya Mevlana Müzesine gidip sizi ziyaret ettiğimde bunu daha çok fark ettim. Değer yargıları olarak aile, çalışma, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, sorumluluk, yardımseverlik, mutluluk konularına önem verdiniz. Siz ve Şems insan sevgisi ve koşulsuz sevgiyi benimsememiz bende derin düşünceler yarattı.</p>

4.5. “Güzel”, “Gönül” ve “Âşık” Teması

Katılımcıların sıklıkla üzerinde durdukları, “güzel”, “gönül” ve “âşık” kavramlarıdır. Katılımcılardan Ö99 numaralı öğrencinin “*Âşık Celeddin Rumi*” başlıklı mektubunda, “*Ben sizin zamanınıza epey uzak bir gelecekte size günümüzden bahsetmek, siz bugün burada olsaydınız neler yapardınız diye sormak için size bazı şeyleri danışmak istiyorum. Sabrınızdan, hoşgörünüzden ve insan sevginizden çok şey öğrendik sizden sonra yaşamış nesiller olarak. Günümüzde ne sizin kadar sabırlı ne de hoşgörülü kimse kalmadı sayılır.*”

“Güzel”, “gönül” ve “âşık” temalar altında yer alan diğer öğrencilere ait ifadelerden bazıları aşağıda Tablo 5’te sunulmuştur:

Tablo 5. Tema 5 için Öğrenci Görüşleri

Tema (Kategoriler)	Doğrudan alıntı
“Güzel”, “Gönül” ve “Âşık”.	Ö15: İnsanı sevmeyi, ona saygı duymayı unuttuk. Hayatın içine çok daldık ilahi aşkı anlayamadık. Akli aşkın aşkı da insanlığın hizmetine sunamadık. Bencillikten arınamadık hiç düşünmeden birbirimizin kalbini kırar olduk.
	Ö20: Allaha olan aşkınız ile yanıp tutuşan kalbiniz ile tanıdım sizi. Mevla’ya olan aşkın yolunu aydınlatıyor. Söyler misin ey Allah’ın dostu senin gibi ilahi aşk ile yanıp tutuşmak için ne yapmam gerekiyor. Sizi göremedim ama yazdığınız o kadar güzel sözler ve şiirlerinizi okuyup uzun uzun düşüncelere dalıp yanınızda hissediyorum. Mektubumu bu sözlerle devam etmek istiyorum. Şair der ki; sevdiğini düşünen hep yanar... Mevlana cevap verir: Sevdiğini düşünmeyen neye yanar.
	Ö25: Hayatta en önemli olan şeyin, insanın kendi iç huzuru ve kendine verdiği hesap olduğunu hatırlatıyor bana. Bunun için size müteşekkirim. Fakat yine “Gel, ne olursan ol yine gel!” sözünüze pek katılmadığımı söyleyeceğim. (Umarım bana darılmazsınız.) Sizin kadar yüce gönüllü ve bağışlayıcı değilim maalesef. Bana bunu bizzat öğretebilmenizi çok isterdim. Bireysel alandan çıkacak olursak, ışığının birçok insanı aydınlattığını, birçok insanın kalbine dokunana sözleriniz olduğunu bilmenizi isterim. Unutulmadınız ve asla unutulmayacaksınız. Sağlıcakla kalın.
	Ö40: Mevlana’nın “Hayatın amacı aşktır.” felsefesi her zaman dikkatimi çekmiştir. Ne kadar katılıp ne kadar katılmadığımı bilmesem de her zaman üzerinde düşünmeye itmiştir beni. Aynı zamanda bazı sözlerinin de hayatımda kendime güvenmemde ve evrenle barışık olmamda çok katkısı olmuştur. “Kendini küçük görmeyi bırak. Sen yürüyen evrensindir. Sadece kalpten gökyüzüne dokunabilirsin.” En sevdiğim ve kendime hatırlattığım iki sözdür.

	<p>Ö45: Efendim öncelikle size saygılarımı ileterek başlamak istiyorum. Üzerinden kaç asır geçmesine rağmen hala daha fikirle- rinizle davranışlarınızla yaşamanız ne güzel bir şeydir ve bizden sonraki zamanlarda da bu fikirlerin yaşayacağından eminim. Bir önemli konu ise yaşadığınız dönemi bizzat göremedik fakat bır- aktıklarınızı anlattılar çok ders çıkardık. O dönemleri bıraktı- ğiniz güzel eserlerle hissettik. Talebeniz olmak nasıl bir duygu olurdu acaba bu duyguyu yaşamak isterdim. Mektubumu sizin yedi öğütünüzden biri olan ve hayatımda da uyguladığım bir söz- le bitirmek isterim. “Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol.” - Mevlana</p>
	<p>Ö50: Mevlana Celaleddin Rumi, siz insanlara dil, din, ırk, cinsi- yet, mezhep ayrımı yapmadan yol göstermiş, herkese merhamet, sevgi, nazikçe, bilge ve hoşgörülle karşılaşmış önemli bir âlimsi- niz. İnsanlara çeşitli öğüt ve tavsiyelerde bulundunuz. Cömert, yardımsever, şefkatli, alçak gönüllü, hoşgörülü olmayı, başkala- rının kusurunu örten ve kişinin olduğu gibi görünmesini öğüt- lediniz.</p>
	<p>Ö60: Fâni vücudunuz bu dünyayı terk edeli yıllar geçmesine rağ- men biz sizin fikir ve görüşlerinizden insanları aşılamaaya çalış- tığınızı iyi olmak filinden hala yararlanıyoruz. Bize aktardığınız görüşlerinizi, yaşadıklarınızı saygıyla anıyoruz. Bize aşıladığınız tüm güzellikler için size minnettarız.</p>
	<p>Ö62: “Işık saçmak için önce yanmak gerek.” demişsin. Belki de daha mum bile olamadan güneş olmaya çalıştığım için hayatta hep başarısız oldum. Belki haberin yoktur; otuz yaşındayım ve sıradan bir hemşireyim. Bir de Moleküler Biyoloji ve Genetik diye bir bölüm okuyorum. Bu bölümü okuduğum için kendimi bazen zeki sanıyorum. Sonra otuz yıllık geçmişime bakınca uya- nıyorum. Bir sigara yakıyorum ve tekrar uyuyorum. Patavatsızca düşen bir kar tanesi gibi sallanıyorum. İşime ne gelirse o oluyo- rum. Bazen yanıyorum ama çabuk sönyorum; tabii, ne de olsa kar tanesiyim, eşsizim ya!.. İşte böyle kendimi kandırıyorum. Tekrar başa dönüyorum. Ölmeyi bekliyorum. Belki de benim şamdanım cehennemdir diye düşünüyorum...</p>
	<p>Ö76: Hakkında çok şey duydum ama yine de daha senin hakkın- da öğreneceğim çok şey varmış gibi geliyor. Türk ve Dünya ede- biyatında yerin doldurulamaz birisin. Bana göre bunun sebebi eserlerinde insan sevgisine ve ilahi aşka her şey den çok ve her- kesten daha orijinal bir biçimde yer vermenden kaynaklanıyor. Eserlerinde verdiği tavsiyeler ve nasihatler dünyanın her yerin- deki insanlara erişebilmiş ve onlara yol göstermiştir. Toplumlu- muza bunca yıldan sonra bile bir ışık olduğun için sana teşekkür ederim.</p>
	<p>Ö79: Tevhit inancı dahilinde söyledikleriniz otantik bir öğreti oluşturuyor. Üstüne düşündüğünüz kavramlarda kavramlar ara- sı sınırları kaldırmamız ve tüm varlığı birliğe götüren bir model oluşturmanız hep ilgimi çekmiştir. Hoşgörü kavramı üzerine düş- üncelerinizin toplumumuzun zemininde oluşturduğu sağlam ahlaki yapının yanında çalışmalarınız felsefe içerisinde de çok farklı bir anlayış olarak duruyor.</p>

	<p>Ö99: İnsanlar bu dünyaya biz iz bırakabilmeyi sizin yaptığınızı gibi insan severek, hoşgörülü yaklaşarak değil; yalnız olarak, insanlarla iletişimi keserek, kimseye yaralarını acılarını göstermeyerek ve kimseyle empati kurmayarak sadece ve sadece kendilerini düşünüp kendileriyle ilgilenerek yapacaklarını sanıyorlar. Fakat insan insan olmadan bu dünyaya iz bırakabilir mi? İnsanlar birbirleri için yaratılmamışlar mıdır? Siz bu dünyaya insan sevgisi ile izinizi bıraktınız, bizler sizi örnek alarak yaşamaya çalıştık. Sanırım başaramadık. Siz bu zamanda yaşasaydınız o zamanki düşünce ve davranışlarınız sizce aynı kalır mıydı? Kalırdı dersene sizce bu zamanda bu dünyaya yine iz bırakabilir miydiniz? Sizin söylediklerinizin ve yaptıklarınızın kıymetini bilecek bir toplum bulabilir miydiniz karşınızda? Bunları merak ediyorum ve sizi saygıyla anıyorum.</p>
--	---

Sonuç

Katılımcıların yazdığı mektupların içerik analizlerinden çıkarılan ve öğrencilerin özellikle üzerinde sıklıkla durduğu kavramlar ve öne çıkardıkları başlıklar düşündürücüdür. Mektuplarda açıkça Mevlana Celaleddin Rumi'ye karşı duyulan sevgi, saygı, muhabbet, selam, teşekkür ve minnettarlık duyguları ortaya çıkmıştır.

Katılımcılar özellikle mektup başlıklarında en fazla “sevgili” ve “Mevlana Celaleddin Rumi” ve “selam” kavramlarını vurgulamıştır. Tüm katılımcılar bu üç tema üzerinde durmuşlardır. Bu da katılımcıların hem Mevlana Celaleddin Rumi'yi iyi bir şekilde anladıklarını hem de ona en yüksek değeri verdiklerini gösterir. Katılımcılar tarafından üzerinde durulan başka ifadeler ise “gönül”, “güzel” ve “âşık” kavramlarıdır. Şiirlerin, duyguların, düşüncelerin ve diğer yazım tekniklerinin seneler sonra bile hayranlıkla okunacak çok kıymetli hatıralar ortaya koyduğuna dikkat çeken katılımcılar, bir taraftan Mevlana Celaleddin Rumi'ye büyük muhabbet beslerken, diğer yandan kendileri için verilen mesajdan dolayı teşekkür etmektedirler. Katılımcıların üzerinde durdukları kavramlardan ikisi de “değerli” ve “büyük” kavramlarıdır. Öğrenciler, Mevlana Celaleddin Rumi'nin eserlerindeki manevi duyguları hissetmenin ve yaşamının çok güzel bir his olduğunu vurgulamışlardır.

Katılımcıların sıklıkla yer verdikleri, “merhaba”, “saygı” kavramlarının yanı sıra “hoşgörünün merkezi!” ve “insanları sev!” özdeyişleri üzerinde durulmuştur. Buna ek olarak Mevlana Celaleddin Rumi'nin, “Ne olursan ol yine gel!” ve “Yedi öğüt” özdeyişiyle anıldığı bir kez daha katılımcı öğrenciler tarafından ifade edilmiştir. Mevlana Celaleddin Rumi'nin “Ya olduğun gibi görün, ya da görüntüğüm gibi ol!”, “Tevazu ve alçak gönüllülükte toprak gibi ol!”, “Düşmanın dahi insan olduğunu unutma”, “Kimseye karşı ön yargılı davranma”

sözleri hemen hemen herkes tarafından bilinmektedir. Bu ve birçoğunda olduğu gibi Mevlana Celaleddin Rumi özdeyişleriyle bu coğrafyanın ve kültürün kıymetli bir mirası ve önemli değerlerinin bir temsili olarak görülmektedir. Bu değer aktarımı öğrenci mektuplarında da kendisine yer bulmuştur.

Mektuplar incelendiğinde ortaya çıkan temel sonuç öğrencilerin Mevlana Celaleddin Rumi'yi bildikleri ve onu çok sevdikleri olmuştur. Araştırma sonucunda; katılımcı öğrencilerin Mevlana Celaleddin Rumi'ye karşı büyük bir saygı ve sevgi besledikleri, nihai olarak öğrencilerin Mevlana Celaleddin Rumi'nin önemli örnek şahsiyet olduğu konusunda fikir birliği ettikleri bulgusu ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

- ANNELLS, M. (2006). Triangulation of qualitative approaches: Hermeneutical phenomenology and grounded theory. *Journal of Advanced Nursing*, 56(1), 55-61.
- BALCIOĞLU, T.H. (1940). *Mezhep cereyanları-Hacı Bektâş*, Ahmed Said tab'ı, Hilmi Ziya Neşriyatı, İstanbul. 1940.
- BARKAN, Ö.L. (1942) "Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, Ankara, S.II s. 279-304
- CAN, Ş. (1999). *Mevlana Hayatı Şahsiyeti Fikirleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat AŞ.
- CUNBUR, M. (1978). *Mevlana'nın Sabır Hazinesinden. Mevlana ve Yaşama Sevinci*. (Editör: Feyzi Halıcı). Ankara: Güven Matbaası.
- CRESWELL, J. W. (2013). *Qualitative inquiry & reserach design: Choosing among five approaches* (Third edition). New York: Sage.
- ÇERÇİ, A. (2019). Çocuk ve Mektup, Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 7(1), 15-24, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara.
- DOĞAN, S. (2013), *Mesnevi'den Pedagojik Telkinler*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul.
- DOĞAN, S. (2020). *Koronaya 100 Mektup*, İstanbul: Kitapyurdu Doğrudan Yayıncılık.
- GÖLPINARLI, A. (1999). *Mevlana Celeleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi
- HİDAYETOĞLU, A.S. (2005). *Hazreti Mevlana Muhammed Celeleddin-i Rumi. Hayatı ve Şahsiyeti*. Konya: Damla Ofset.
- KABAKLI, A. (1976). *Mevlana*. İstanbul: Yüksel Matbaası.
- KADİR, A. (2002). *Bugünün Diliyle Mevlana*. İstanbul: Say Yayınları
- KARAIŞMAİLOĞLU, A. (2002). *Mevlana'nın Hayatı ve Çevresi. Konya'dan Dünya'ya Mevlana ve Mevlevilik*. (Editör: Nuri Şimşekler). İstanbul: FSF Matbaacılık & Reklam Hizmetleri Ltd.Şti.
- ÖNDER, M. (1994). İnsan Hakları, Hoşgörü ve Mevlana Sempozyumu. 26-27 Ekim 1994. Konya. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:72 Sabuncuoğlu.
- KÖPRÜLÜ, F. (1984). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Arısan Mat., V. bs., Ankara.
- MİLES, M. & and Michael, H. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded source book*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- MERRİAM, S. (2013). *Nitel araştırma: Desen ve uygulamalar için bir Rehber*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- OCAK, A.Y. (1996). "Hacı Bektaş-ı Velî", TDVİA, C.XIV, TDV. Yayınları, Ankara.
- ÖZCAN, Hüseyin. (2012), "Hacı Bektaş Velî'de Hz. Muhammed Algısı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Dergisi*, S.62.
- PATTON, M. O. (1990). *Qualitative evaluation and research methods. designing qualitative studies*. Beverly Hills, CA: Sage: 169-186. <http://legacy.oise.utoronto.ca/research/fieldcentres/ross/ctl1014/Patton1990.pdf> [13.03.2015].
- STRAUSS, A. (1987). *Qualitative analysis for social scientists*. Cambridge University Press. *Türkiye Ansiklopedisi*. 1993. "Azınlıklar" maddesi. c. 1. İstanbul: Kaynaklar Kitaplar Yay.: 303.
- ŞİMŞEKLER, N. (2011). *Mesnevi'den Öğütler-Özlu Sözler*. Dinle Mevlâna'dan. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi
- YAKIT, İ. (1993). *Batı Düşüncesi ve Mevlana*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- YAVUZER, H. (2013). "Hoşgörü Önderi Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 8/8 Summer, p. 2225-2237, Ankara.
- YENİTERZİ, E. (2003). *Mevlana'nın Gayrimüslimlerle Diyalogu*. III. Uluslar Arası Mevlana Kongresi 5-6 Mayıs 2003. Konya: Selçuk Üniversitesi Matbaası.
- YILDIRIM, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi.

EK – 1: Örnek Öğrenci Mektubu

Eğitim Felsefesi Final Ödevi teslim tarihi son gün: 16.06.2021

Adı ve Soyadı: Enes Yalvaç

Numaranız:17015054

Yaşınız:23

**Hangi fakülte, bölüm ve kaçınıcı sınıftasınız: Elektrik Elektronik
Fakültesi Kontrol ve Otomasyon Müh./3**

Cinsiyetiniz: Erkek

Evde kaç kişi kalıyorsunuz?:5

Kendinize ait odanız var mı?: Yok

Sanal sınıfa nasıl bağlandınız?: PC

Bağlantıda sıkıntı çektiniz mi?: EVET

Grup:3

Sevgili Mevlana

Efendim öncelikle size saygılarımı ileterek başlamak istiyorum. Üzerinden kaç asır geçmesine rağmen hala daha fikirlerinizle davranışlarınızla yaşamanız ne güzel bir şeydir ve bizden sonraki zamanlarda da bu fikirlerin yaşayacağından eminim. Bir önemli konu ise yaşadığımız dönemi bizzat göremedik fakat bıraktıklarınızı anlattılar çok ders çıkardık. O dönemleri bıraktığımız güzel eserlerle hissettik. Talebeniz olmak nasıl bir duygu olurdu acaba bu duyguyu yaşamak isterdim. Mektubumu sizin yedi öğütünüzden biri olan ve hayatımda da uyguladığım bir sözle bitirmek isterim.

‘Başkalarının kusurunu örtmede gece gibi ol.’ -Mevlâna

EK – 2: Öğrenci Mektuplarına Ait Başlıklar

- 1-Merhaba Celaleddin Rumi
- 2-Sayın Mevlana Celaleddin Rumi
- 3-Çok Sevgili Mevlana
- 4-Talaben Ömer
- 5-Ya Mevlana!
- 6-Değerli Mevlana Celaleddin Rumi
- 7-Şükranlarımı Sunuyorum
- 8-Sevgili Mevlana
- 9-Mesneviniz
- 10-Mevlana
- 11-Hoşgörünün Timsali
- 12-Mesnevi
- 13-Konya'dan Dünya'ya!
- 14-Hazreti Mevlana
- 15-Güzel Mevlana
- 16-Aziz Mevlana,
- 17-Düşünür Mevlana
- 18-Şeb-i Arus
- 19-Pek Sevgili Mevlana
- 20-Aşık Mevlana
- 21-Sayın Mevlana Celaleddin-i Rumi Hazretleri.
- 22-Büyük Mutasavvıf Mevlana
- 23-Dinle Ney'den!
- 24-Sevgili Mevlana Celaleddin Rumi
- 25- Ey Gönüller Sultanı
- 26-Işık Tutan
- 27-Refarans Mevlana
- 28-Sevginin Merkezi Mevlana
- 29-Mevlana Rumi
- 30-Pek kıymetli Mevlana
- 31-Kutlu Mevlana
- 32-Çok Sevgili Mevlana
- 33-Olduğun Gibi Görün!
- 34-Mevlana Celaleddin Rumi'ye...
- 35-Merhaba Mevlana
- 36-Saygıdeğer Mevlana:
- 37-Büyük Mevlana
- 38-Sayın Sevgili Mevlana Celaleddin Rumi
- 39-Mevlana'ya:
- 40-Hayat ve Aşk
- 41-Çok Kıymetli Mevlana
- 42-Sayın Mevlana Celaleddin Rumi
- 43-Sevgili Mevlanamız
- 44-Mevlana ve Mesnevi
- 45-Güzel Öğütleriniz!
- 46-Celaleddin Rumi
- 47-İlmin Kapısı
- 48-Ey Aşkın Efendisi
- 49-İnsan Kendini Okumalı!
- 50-Sayın Gönül İnsanı
- 51-Saygıdeğer Büyüğüm Mevlana
- 52- Ey Mevlana
- 53-Barışın Sembolü Mevlana
- 54-Çok Sayın Mevlana
- 55-Çok Değerli Mevlana Celaleddin Rumi
- 56-Selam Olsun Sana
- 57-Merhaba Mevlana Celaleddin Rumi
- 58-Sayın Sevgili Mevlana
- 59-Celaleddin Rumi
- 60-Aşık Mevlana Celaleddin Rumi
- 61-Üstad Mevlana Celaleddin Rumi
- 62-Ey Güzel Mevlana
- 63-Sultan Hazreti Mevlana
- 64-Şems'in Gidişi!
- 65-Yedi Öğüt!
- 66-Sevgili Mevlana Efendimiz
- 67-Muhterem Mevlana
- 68-Muhteşem Mevlana
- 69-Sayın Rumi
- 69-Saygıdeğer Büyüğümüz Mevlana Celaleddin Rumi
- 70-Mevlana Celaleddin Rumi'ye Mektup:
- 71-Yedi Asır
- 72-Sevmeyi Öğrettin.

- 73-Hürmetle Selamlıyorum
74-Sevgi ve Saygılarımızla...
75-Muhterem Mevlana Celaleddin Rumi,
76-Güzel Aşık
77-Mevlana Celaleddin'i Rumi İçin:
78-Mevlana Celaleddin Rumi'ye,
79-Güzel İnsan
80-Örnek İnsan
81-Mevlana Rumi'ye
82-Mesnevi'nin Üstadı!
83-Sayın Mevlana Celaleddin Rumi
84-Rumi'ye
85-Muhteşem Mesnevi
86-Sevgili Öğretmenim
87-Mevlanâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevi'si!
88-Mevlana Celaleddin Rumi Hazretleri..
89-Mevlana Celaleddin Rumi Üstadımız
90-Mevlana Celaleddin Büyüğümüz
91-Sevgili Mevlana Hazretleri
92-Değerli Yol Göstericim!
93-Sayın Rumi Hazretleri
94-Ya Rumî Efendimiz
95-Mevlana Hazretlerine
96-Büyük Üstad Mevlana Celaleddin Rumi
97-Sevgili Mevlana Celaleddin
98-Mevlana'ya Mektup
99-Aşık Celaleddin Rumi
100-Sevgili Mevlana Öğretmenim

TÜRK KÜLTÜRÜNDE KOMŞULUK VE “KİTAB-I MÜSTAKİM”E GÖRE KOMŞULUĞUN ESASLARI

Mehmet Emin BARS*

Öz

Komşuluk insan ilişkilerinin en önemli parçalarından biridir. Komşular insanın ailesinden sonra sosyal hayatı en fazla paylaştığı kişilerdir. Ortak ihtiyaçlar komşuluğu zorunlu kılmaktadır. Komşuluk ilişkileri sosyal, kültürel, ekonomik özelliklere göre her millette farklı bir yapı sergiler. Türk kültüründe komşu ve komşuluk haklarına özel bir değer verilmiştir. Sözlü ve yazılı kaynaklarda komşulukla ilgili çok önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu çalışmada öncelikle Türk kültüründe komşuluk kavramı ve bu kavramın insan ilişkilerindeki yeri hakkında bilgi verilmiş, ardından Millî Kütüphanede bulunan “Kitab-ı Müstakim”e göre komşuluk vazifeleri değerlendirilmiştir. Kitab-ı Müstakim’in 116a-117a varakları arasında komşuluğun esasları üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde komşulukla ilgili çeşitli hadisler nakledilmekte, hadisler dışında komşu haklarına dair nasihatler verilmektedir. Kitab-ı Müstakim’de komşu hakkı Tanrı/anne hakkı olarak görülmüş, onlara ikramda bulunmak, hediyeler vermek, tatlı dille ve güler yüzle davranmak gerektiği vurgulanmıştır. Eserde komşuluk ile ilgili verilen bilgiler, Türk kültüründe komşuluk ilişkilerinde uyulması gereken genel kaidelerle örtüşmektedir. Hızla değişen ve dönüşen dünyada komşuluk ilişkilerinde de değişimler gözlenmektedir. Dünya ne kadar değişirse değişsin insanın başkalarına olan ihtiyacı ortadan kalkmamıştır. Günümüzde insan ilişkilerinde meydana gelen problemlerin bir kısmı komşuluk ilişkilerinin zayıflamasının sonucu ortaya çıkmıştır. Komşuluk ilişkilerinin güçlendirilmesi bu problemlerin azalmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Komşuluk, Kitab-ı Müstakim, insan, kültür.

* Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

mebars@bingol.edu.tr

Orcid: 0000-0001-6972-6860

DOI: 10.53440/bad.1191684

Makale Türü: Araştırma Makalesi

(Makale Gönderim Tarihi: 19.10.2022-Makale Kabul Tarihi: 31.10.2022)

Atıf Bilgisi: Bars, M. E. “Türk Kültüründe Komşuluk ve “Kitab-ı Müstakim”e Göre Komşuluğun Esasları”. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 17, (2022), s. 35-52.

NEIGHBORHOOD IN TURKISH CULTURE AND THE PRINCIPLES OF NEIGHBORHOOD ACCORDING TO “KITAB-I MUSTAKİM”

Abstract

Neighborhood is one of the most important parts of human relations. Neighbors are the people with whom a person shares social life the most after his family. Common needs necessitate neighborliness. Neighborhood relations exhibit a different structure in every nation according to social, cultural and economic characteristics. In Turkish culture, a special value is given to neighbor and neighbor rights. Oral and written sources contain very important information about neighborhood. In this study, firstly, the concept of neighborhood in Turkish culture and the place of this concept in human relations are given, and then neighborhood duties are evaluated according to the “Kitab-ı Müstakim” in the National Library. Among the pages 116a-117a of Kitab-ı Müstakim, the principles of neighborliness are emphasized. In this section, various hadiths about neighborliness are narrated, and advices about neighbor rights are given apart from hadiths. In Kitab-ı Müstakim, the right to neighbor is seen as the right of God/mother, and it is emphasized that it is necessary to treat them with treats, give gifts, and treat them with a sweet tongue and smiling face. The information given about neighborhood in the work coincides with the general rules that should be followed in neighborhood relations in Turkish culture. In the rapidly changing and transforming world, changes are also observed in neighborhood relations. No matter how much the world has changed, man’s need for others has not disappeared. Today, some of the problems that occur in human relations have emerged as a result of the weakening of neighborly relations. Strengthening neighborly relations will contribute to the reduction of these problems.

Keywords: Neighborhood, Kitab-ı Müstakim, human, culture.

Giriş

İnsan psikososyal bir varlıktır. Hayatının önemli bir parçasını komşuları oluşturur. İnsanın ailesinden sonra sosyal hayatı en fazla paylaştığı kişiler komşularıdır. Sürekli yan yana bulunulan evlerdeki hayatlar, çoğu zaman akrabalık ilişkilerinden daha güçlü hâle gelebilmektedir. İnsan kendi kendine yetebilen bir varlık değildir. Biyolojik ihtiyaçlarının ötesinde her zaman konuşabileceği, sevinç ve üzüntülerini paylaşabileceği birilerini arar. Komşu, insanın beşeri ve sosyal hayatında başvurulan en yakın kişilerdir. İnsan günlük hayatın sorunlarını komşularıyla sağlıklı ilişkiler içerisinde bulunarak azaltır. Komşuluk, sosyal hayatı daha kolay yaşanabilir kılmamanın etkin bir yoludur. Günümüzün yalnızlaşan ve yabancılaşan insanların hayatlarındaki kırılmaların nedenlerinden biri de komşuluk ilişkilerindeki çözülmedir.

Kültür çevresinin en önemli unsurlarından biri olan komşuluk, insanları sosyalleşmesini sağlar. Ortak ihtiyaçlar komşuluğu zorunlu kılmaktadır. Komşuluk insanları bencillikten koruyan ve biz duygusunun gelişimini sağlayan birlikte yaşama arzusudur. Tüm birlikte sürdürülen yaşamlarda olduğu gibi komşuluk ilişkilerinde de uyulması gereken kurallar vardır. Bu kuralların başında 'yardımlaşma' ve 'güven' gelir (Gündüz-Yıldız, 2008: 126). Komşuluk toplum bireylerini birbirine yakınlaştırır, güven duymalarını sağlar. İnsan hangi din, cins, yaş ve meslekten olursa olsun buna ihtiyaç duyar.

Dünyada bilim ve teknoloji büyük bir hızla gelişmekte, bu gelişmeler insan hayatını de derinden etkilemektedir. Bu etkilenmelerden bütün sosyal kurum ve ilişkiler de etkilenecek dönüşümler geçirmektedir. Değişen yaşam koşullarına bağlı olarak komşuluk ilişkilerinde de değişimler görülmesi doğaldır. Değişim süreci toplumsal yaşamın bir parçası olan komşuluk ilişkilerini de dönüştürmüştür. Özellikle XX. yüzyılın ortalarından itibaren sanayileşme ile gelen hızlı kentleşme olgusu, geleneksel komşuluk ilişkilerinde köklü değişimler meydana getirmiştir. İnsanların komşuluktan beklentileri ve görüşme sıklıkları değişmiştir (Koyuncu, 2009: 24). Komşular arası ilişkilerin yeni formları ortaya çıkmıştır.

Marshal McLuhan'ın ifadesiyle dünya "küresel köy" hâline gelmiştir. Günümüz insanı kent yaşamında başka bireylerle daha kısa ve kopuk ilişkiler kurup bu ilişkileri daha da önemsizleştirirken diğer taraftan daha çok kişiyle ilişkiye geçmektedir. İnsanın dışındaki dünya ne kadar değişirse değişsin onun başka insanlara/komşulara olan ihtiyacı ortadan kalkmamıştır. Değişen koşullar bir insanın başkasına duyduğu maddi ihtiyacı her geçen gün azaltsa da psikolojik ihtiyaçlarını ortadan kaldıramamaktadır. İnsan her durumda başka insanlara muhtaçtır. Komşuluk toplumsal birçok ihtiyacı gidermiştir. "Boş zaman geçirme, birlikte iş yapma, hobileri karşılama, yeni mekânlara alışma" (Gündüz-Yıldız, 2008: 136) komşuluğun akla ilk gelen işlevlerindedir.

Komşuluk bütün toplumlarda görülmektedir. Komşuluk ilişkileri toplumun sosyal, kültürel, ekonomik vb. özelliklerine göre şekillenmekte ve birbirinden farklı bir yapı sergilemektedir. Türk kültüründe de -başka birçok kültürde olduğu gibi- komşu ve komşuluk haklarına çok önem verilmiştir. Türk kültüründe komşuluk haklarına/ilişkilerine dair halk anlatılarından dinî eserlere değin zengin bir literatür bulunmaktadır. Çalışmamızda öncelikle Türk kültüründe komşuluk kavramı ve bu kavramın insan ilişkilerindeki yeri hakkında bilgi verilecek, ardından Millî Kütüphanede 06 MK Yz. A 1130/1

numarada kayıtlı yazmanın 116a-117a varakları arasında yer alan komşuluk hakkı bölümüne göre komşuluk vazifeleri değerlendirilecektir.

1. Türk Kültüründe Komşuluk

Gerek sözlü gerekse yazılı kaynaklar Türk kültüründe komşuluğun önemini belirten bilgiler vermektedir. Türk kültüründe komşu kelimesi eski metinlerde “konşu” şeklinde geçmektedir. Kaşgarlı Mahmut’un Divanü Lüğati’t-Türk’ünde “qoşu” (2005: 438) olarak verilen sözcük “qoşu”ya yönlendirilmiş, bu sözcük de “Komşu. Oguzlar n’yi ş’den önce söyleyerek qoşu derler. Bu iki kullanım da doğrudur” (2005: 443) şeklinde açıklanmıştır. Kaşgarlı Mahmut “böri: kurt” sözcüğünün anlamını verirken komşu kelimesinin de geçtiği atasözünü örnek olarak verir ve bu atasözünü açıklar: “Böri koşnısın yemez: Kurt komşusunu yemez. Bu atasözü birine, komşusuna saygı göstermesini öğütlemek için kullanılır” (2005: 202). Komşu kelimesinin etimolojik tahlillerinde m<n değişime bağlı olarak konşu<konuşu<komşu değişimi ilk akla gelen açıklamadır (Bayraktar, 2002: 130).

Bayraktar komşu kelimesinin Türk dilinde üç biçiminin olduğu söyler (“kör->körşi, kon->konşu, koş->koşu”) ve “koşu” kelimesinin komşuluk ilişkileriyle anlam yönünden örtüştüğünü ifade eder. Bayraktar kelimenin Batı ile Doğu Türkleri için ifade ettiği anlamı şu şekilde açıklar: “Konmak’ eylemi, belki de daima gözünü Batıya diken, yeni yerler keşfetme sevdasında olan Oğuzlar için daha öncelikli iken, Ata yurdunun bekçisi Doğu Türkleri için ‘birliktelik’, ‘olanı paylaşmak’, ‘kader birliği etmek’ anlamında ‘koşmak’ sözcüğü komşuluk ilişkisini daha iyi anlatmaktadır” (2002: 137).

Ögel, Selçuklular döneminde XI. asrın ikinci yarısında Orta Asya’daki Türklerin komşuya “koşu”, Oğuzların ise “konşu” dediklerini bildirir. Ögel’e göre bu kullanımlardan doğru olanı “konmak” kökünden gelen “konşu” idi. Türklerde köy ve şehirlerde olduğu gibi yaylalardaki komşuluk ilişkilerine de dikkat edilirdi. Eski Türklerde “tutaşı varmak” komşu olmak anlamındaydı. Bu söz Anadolu köylerinde hâlâ yaşamaktadır. “Tutaş” aynı yöreden olanlara verilen isimdir (Ögel, 2000: 95-100).

Türk edebiyatının tüm alanlarında -gerek İslamiyet öncesi gerekse de İslamiyet sonrası- komşuluk konusu ele alınmış, komşuluğun önemi üzerinde durulmuştur. Türk halk edebiyatında, dinî-tasavvufi Türk edebiyatında ve klasik Türk edebiyatında bu konu ile ilgili çok sayıda örnek bulunmaktadır.

Türk kültüründe komşuluğun önemini anlatan pek çok atasözü vardır. Komşunun evden daha önemli olduğunu anlatan “Ev alma, komşu al.”; yakın-

larımızın güzel şeylere kavuşmasıyla onlardan bizim de yararlanabileceğimizi anlatan “Komşuda pişer, bize de düşer”; komşuya karşı görevini yerine getirenlerin Tanrı’ya karşı da borçlarını ödemiş olacaklarını anlatan “Komşu hakkı, Tanrı hakkıdır.”; komşunun başkalarını incitse bile komşusunu incitmeyeceğini anlatan “Komşu iti, komşuya ürümez.”; komşuların birbirlerine ihtiyacı olduğunu anlatan “Komşu, komşunun külüne muhtaçtır.”; komşuyu kıskandıracak işlerden kaçınılmasını anlatan “Komşun kör ise sen kıpa bak.”; komşusunun iyiliğini isteyene Tanrı’nın iyilik vereceğini anlatan “Komşunu iki inekli iste ki kendin bir inekli olasın.” (Aksoy, 2014) gibi çok sayıda atasözü Türk kültüründeki komşuluğun önemini, komşuluk haklarına riayet etmenin gerekliliğini anlatan atasözlerinden bazılarıdır. Komşuluk ile ilgili atasözleri sadece Türkiye Türkçesinde değil, diğer Türk şive ve lehçelerinde de kullanılmaktadır. Örneğin Türkiye Türkçesinde geçen “Ev alma, komşu al.” atasözü Kazak Türkçesinde “Körpeş burın, körşindi sura.”; Kumuk Türkçesinde “Abzar alğınça, honşu al.”; Nogay Türkçesinde “Konıs tappa, konsı tap.”; Özbek Türkçesinde “Havli alma, konşi al.”; Tatar Türkçesinde “Abzar satıp alma, kürşi satıp al.”; Türkmen Türkçesinde “Öy alma, öyden ilki gonşı al.”; Uygur Türkçesinde “Öy setivalma, hoşna setival.” (Çobanoğlu, 2004: 255-256) şeklinde kullanılmaktadır. Türk dilinde komşuluğu anlatan çok sayıda deyim de bulunmaktadır: “Komşu kapısı, konu komşu, komşu hatırı...”

Dede Korkut hikâyelerinin mukaddimesinde dört türlü kadından söz edilirken “dolduran top” olarak nitelenen kadınların bazı özellikleri verilir. Bu tür kadınlar sabah elini yüzünü dahi yıkamadan oba oba gezinerek gizlice insanları dinler, dedikodu yaparlar. Öğleden sonra evlerine gelince evin birbirine girdiğini görüp komşularına şunları söyler: “... nola-y-idi benüm ivüme bir lahza baka-y-idünüz, konşi hakkı Tanrı hakkı.” (Ergin, 1997: 77). Dede Korkut ağzından söylenen bu sözler, Oğuz toplumunda komşuluğun sorumluluklarını anlatması bakımından önemlidir.

Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig’de yanan ateş, akan su ve beylerin gücünden uzak durulması gerektiğini öğütlerken komşu kelimesi şu şekilde kullanır:

“Şu üç şeye olma yakın komşu
Yana ateş, akan su, beylerin gücü” (2019: 4097).

Aynı eserde geçen aşağıdaki beyit de “Ev alma, komşu al.” atasözünün dizelere dökülmüş şeklidir:

“Ev almak istersen komşusunu sor
Yer almak istersen suyunu sor” (2019: 4548).

Anadolu’da dinî-tasavvufî Türk edebiyatının kurucularından XIII. yüzyılın büyük derviş-şairi Yunus Emre, şiirlerinde komşuluğa dikkat çeker. Yunus Emre, Allah’tan, komşu hakkıyla ahirete gidenin ebedi olarak cehennemde kalmasını diler:

“Eğer komşu hak’ı boynundayısa
Cehennemde yarın bâkî kalasın” (Tatçı, 1997: 363).

Allah, komşuluğu peygamberine gönül ile beraber ısmarlamıştır. Nitekim Allah miraçta Resul’üne bunu bildirmiştir:

“Komşuyla gönülleri ısmarladı Hak Resûl’e
Mi’râc gicesi dostıla bu kelecî oldı dakı” (Tatçı, 1997: 465).

VXI. yüzyılın mutasavvıf şairlerinden Cemali, “Risâle-i Durûb-ı Emsâl” adlı manzum eserinde bazı Türk atasözlerini ve Türkçe tabirleri konularına göre sınıflandırarak çeşitli dinî-ahlaki nasihatler verir. Eserin 50-53. beytlerinde komşuluktan şu şekilde söz edilmektedir:

“Güzel bak hem-civârun gözle hakkı
Ki derler komşu hakkı Tanrı hakkı
Yemez komşu koyunun kurt meseldür
Sen incitmen anı inen güzeldür
Yaman komşu ile yüzüzden ey yâr
Binüp yügrüklere kaç turma zinhâr
Yaman komşularun ey yâr-ı cânı
Yedinci eve denlü var ziyânı” (Ceyhan-Koşık: 2016: 53).

Aşık tarzı şiir geleneğinde de saz şairleri tarafından komşuluğun esaslaıyla ilgili çeşitli düşünceler ortaya konulmuştur. Örneğin XVI. yüzyıl âşıklarından Karacaoğlan -ki aynı mahlasla çok sayıda âşık bilinmektedir- uzak durulması gereken kişileri sayarken sözünü bilmez kişilerin komşuluğundan uzak durulmasını tavsiye eder:

“Yoldaş olma yolun bilmez yolsuza
Komşu olma sözün bilmez densize
Meyil verme edepsiz arsıza
Âkibet ırzına hilye getirir” (Özdemir, 2016: 232).

XIX. yüzyılın usta âşıklarından Âşık Şenlik de şiirlerinde komşu haklarına değinir. Komşu hakları o kadar önemlidir ki ölüm sonrasında yedi yerde kula sorulacaktır. Bunlara cevap veremeyen kul, azab görecektir:

“Beş arşın ağ beze cismi sarılı,
Geniş dünüye onda başa dar olu,
Yeddi yerde gomşu hakkı sorulu,
Ahret azabını görmeh gerekdi” (Aslan, 2007: 217).

Komşular yakınlıklarından dolayı en fazla vakit geçirilen gruplardan biridir. XIX. yüzyılın önemli âşıklarından Develili Seyrani ise komşulara iyi davranılmasını ve ölüm sonrasında onların iyiliklere şahit tutulacağını söyler:

“Yakın komşuların hatırını al
Hem kazandır kazan yüzlerinden mal
Hem etdir hem eyle hakların helâl
İyiliğine anlar etsün şehâdet” (Yüksel, 1987: 127).

Türk-İslam edebiyatında nasihat vermek amacıyla yazılan eserler “pendname” olarak adlandırılmıştır. Ahlaki öğütler taşıyan pendnamelerde yapılması ve kaçınılması gerekenler sıralanmıştır. Pendnamelerde üzerinde durulan konulardan biri de komşu hakkıdır. Örneğin Güvahi, “Pendname”sinde komşu hakkıyla ilgili şunları öğütler:

“Sakın komşu hakkından olma gâfil
Ki komşu hakkı Tanrı hakkıdır bil
Çün incitmez meseldür komşusın kurt
Sen incitmek neden olanı hem-yurt
Ağırla komşuyu izzet gerekse
Hudâdan rahmet ü cennet gerekse” (Kalkandelen, 2015: 295).

Benzer biçimde Zarifi de “Pendname-i Zarifi”de iki cihanda esen olmak için komşunun huzursuz edilmemesini öğütler:

“Kırma gönlün hoş geçin mü’min isen
Dü cihanda olmak istersen esen
Komşusunu kim ederse bi-huzur
Dü cihanda Hak anı ede küsur” (Kalkandelen, 2015: 295).

Komşu kelimesinin İslam ahlak ve fıkıh literatüründeki karşılığı olarak “câr” kelimesinin kullanıldığını ve kelimenin “yakın olma, yakınlık” anlamındaki “civar” ve “mücavere” masdarlarından bir isim olduğunu belirten Çağrı, birbirine yakın meskenlerde yaşayan kişilerin ve ailelerin yanında aralarında meslek, iş yeri, arazi gibi yönlerden yakınlık bulunanlar hakkında da kullanıldığını söyler (2002: 157). Komşuluk sosyal hayatın en önemli halkalarından birini oluşturduğundan İslamiyet’in üzerinde en fazla durduğu kavramlardan biridir. Kitab-ı Mukaddes öğretileri olan Yahudilik ve Hıristi-

yanlıkta da komşuluğa büyük değer verilmektedir. “Komşusunu sevmek” bu öğretinin temelini oluşturmaktadır. Kişinin öteki ile barış içerisinde yaşamasını öğütleyen “Komşunu kendin gibi göreceksin, ikram ve ihsan edeceksin, hiç bir şeyine göz dikmeyeceksin, hiç bir şekilde eziyet ve zarar vermeyeceksin, mahremiyetini ihlal etmeyeceksin, o açken tok yatmayacaksın...” (Özbaş, 2016: 29) benzeri emirler bu öğretiyi desteklemektedir.

Komşuluk İslam’ın ahlak kurallarının başında gelir. Bu haklar İslamiyet’te komşuluk hukukunu meydana getirir. Komşuluk hukukuna göre kişinin mülkiyet hakkını kullanması esnasında komşusuna zarar verebilecek her türlü davranış engellenmiştir (Şafak, 2002: 158). İslam hukukunda özel mülkiyet üzerindeki haklar dahi çevredeki komşulara açıkça zarar vermesi hâlinde kısıtlanabilmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de toplumsal hayatın varlığı ve devamı için komşuluk ilişkilerine dair emredici bir üslup kullanılır. Nisa suresinde “Allah’a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez.” (4/36) denilmektedir. Ayette iyilik yapılması emredilen gruplardan biri olarak komşular verilmiştir. İslam âlimleri çoğunlukla her yönden kırk evin komşuluğa dahil olduğunu düşünmüşlerdir (Can, 2013: 211). Ayette yakın ve uzak komşulara iyilik edilmesi emredilirken bir şart koşulmamış; dinlerine, dillerine, mesleklerine, cinslerine bakılmaksızın herkes bu gruba dahil edilmiştir. Müslüman-kâfir ayrımı yapılmamış, tüm komşulara yardımda ve iyilikte bulunulması gerektiği vurgulanmıştır. Kur’an-ı Kerim sadece komşuların haklarına riayet edilmesini emretmemiştir. Aynı zamanda komşulara her türlü iyiliğin yapılması gerektiğini de vurgulamıştır. Kişi komşusuyla iyi geçinmeli, onun sevincini/üzüntüsünü paylaşmalı, tehlikelere karşı korumalı, sıkıntılarını gidermelidir (Can, 2013: 213).

İslam peygamberi Hz. Muhammed (sav)’den de komşuluk ile ilgili çok sayıda hadis¹ nakledilmiştir. Bu hadislerden birkaç tanesi şu şekildedir:

“Allah’a yemin ederim ki iman etmiş olmaz. Allah’a yemin ederim ki iman etmiş olmaz. Allah’a yemin ederim ki iman etmiş olmaz.’ ‘Ey Allah’ın Rasûlü kim?’ diye sorulunca, o şöyle buyurdu: ‘Komşusunun şerrinden kendisini emniyette hissetmeyen kişi.’”

“Kötülüklerinden komşusunun emin olmadığı kişi cennete giremez.”

1 Hadisler Can: 2013, 215-221’den alınmıştır.

“Nefsim elinde olan Allah’a yemin ederim ki, bir kul kendi nefsi için istediğini komşusu ve kardeşi için de istemedikçe iman etmiş olmaz.”

“Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir.”

“Kim Allah ve ahiret gününe iman ediyorsa komşusuna ikram etsin.”

“Cibril bana durmadan komşuya iyilik yapmayı tavsiye etti. Bu sıkı tavsiyeden komşuyu, komşuya vâris kılacak zannettim.”

Tüm bu hadisler Hz. Muhammed (sav)’in Müslüman-kâfir ayırımı gözetmeden komşuluk ilişkilerine dikkat edilmesi, komşulara iyilikte bulunulması gerektiği hususundaki tavsiyelerini göstermektedir. Gerek Kuran-ı Kerim’de gerekse de hadis-i şeriflerde komşulukla ilgili ciddi uyarılar yapılmakta, komşuluk haklarına riayet etmeyenlerin akıbetinin fenalığı belirtilmektedir. Müslümanlar sadece kendi dinlerine inananlarla değil, diğer din mensuplarıyla da komşuluk yapmışlardır.

Alevi-Bektaşî inanç sisteminde yola giriş ritüeli olan ikrar ile kardeşliği ifade eden musahipliğin şartlarından biri de komşu hakkını Tanrı hakkı olarak görüp buna riayet edeceğine dair söz vermektir. Musahipler her yıl hak divanında, Muhammed-Ali yolunda, halk huzurunda ve erenler ceminde tüm komşularından rızalık alırlar (Akbaş, 2011: 450-451; Ersal-Akın, 2018: 2393). Alevilik inanç ve ilkelerinin dışına çıkan kişiler “düşkün” (suçlu) ilan edilirler. Düşkünlük Alevi toplumunun ahlaki yaptırım sistemidir. Düşkün ilan edilenler toplum tarafından birtakım yaptırımlarla karşılaşmakta, onlarla konuşulmamakta, alışveriş yapılmamaktadır. Düşkünlük bu anlamda Alevi-Bektaşî geleneğinde ahlaki değerleri koruyan, sosyal kontrolü sağlayan, grup içi denetim mekanizmasıdır. Bingöl Alevi toplumunda düşkünlüğe sebep olan suçlar arasında “komşusunun evini, ahırını veya samanlığını bilerek yakanlar” ile “komşusuna sövenler” de vardır (Irmak-Hamrat, 2018: 221-223). Komşusuna düşmanlık edenler cem törenlerine alınmamaktadır.

Komşuluk Türkler için tesadüfen evlerin yanyana düşmesi değildir. Komşuluk hayatı paylaşmayı, ortak biçimde hareket etmeyi gerektirir (Bayraktar, 2002: 137). Buna göre komşulardan herhangi birini etkileyen bir olay, tüm komşuları da ilgilendirmektedir. Ortak hareket etme, komşuları ortak bir kader etrafında birleştirir. Bu kader ortaklığı, sevinç ve kederleri birlikte yaşamayı gerekli kılar.

Geleneksel Türk mahallesi de komşuluk ilişkilerini daha güçlü kılacak bir yapıya sahipti. Bu yapı komşular arası maddi ve manevi yardımlaşmayı sağlayıcı bir şekilde düzenlenmişti. Son zamanlarda sosyal yapıda meydana gelen

değişmeler ve göç olgusuyla beraber kentleşmenin getirdiği apartmanlaşma, geleneksel Türk mahalle yapısını değiştirmiştir. Değişen koşullar, komşuluk ilişkilerini ortadan kaldıramamış; ancak yeni yaşam biçimleri, yeni komşuluk formlarını meydana getirmiştir. Koyuncu (2009: 33) dünyadaki bütün değişimlere rağmen Türk toplumunda komşuluk ilişkilerinin hâlâ önemini koruyan sosyal bir ilişki türü olduğuna dikkat çeker. Dünyadaki bireyselleşme, yalnızlaşma, çıkarıcılık Türk toplumundaki komşuluk ilişkilerini ortadan kaldıramamıştır.

2. Kitab-ı Müstakim Hakkında

Millî Kütüphanede 06 M.K. Yz. A 1130/1² numarada kayıtlı yazma “Kitab-ı Müstakim” olarak bilinmekte, yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde çok sayıda nüshası bulunmaktadır. Eserin Belediye Kütüphanesi Muallim Cevdet K. 109 ile K.307/1 numarada birer yazması, Millî Kütüphane Yazmaları Koleksiyonunda bir, Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonunda üç, Adana İl Halk Kütüphanesi koleksiyonunda 01 Hk 879 numarayla kayıtlı bir, Yusuf Ağa Kütüphanesinde 4992 numarayla kayıtlı bir, yurt dışındaki kütüphanelerde Vatikan, Avusturya, ve Almanya kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. Yurt içindeki kütüphanelerde bulunan nüshalardan ikisi için ilgili kataloglarda müellif adı olarak iki farklı isim kayıtlıdır: Millî Kütüphanede 06 M.K. Yz. A 1130/1 numarada kayıtlı yazmanın müellif adı olarak “İbrahim Hoca Tunuslu, 1672’de sağ” kaydı yer almaktadır. Adana İl Halk Kütüphanesi koleksiyonundaki 01 Hk 879 numaralı “Kitab-ı Sırat-ı Müstakim” adlı yazmanın müellifi ise “Molla Hasan bin Ahmed bin Halil” olarak gösterilmiştir. Kitab-ı Müstakim’in yurt dışındaki kütüphanelerde bulunan yazmalarında ise müellif adı kayıtlı değildir. Eser, İslam ilmihalidir (Çetin, 2006: 112-114).

Çetin’e göre Millî Kütüphanede yer alan yazmada ismi geçen Tunuslu İbrahim Hoca, muhtemelen 816/1413’te sağ olan Tunuslu İbrahim el-Kâtibi’dir ve eserini Sultan II. Murat’a (1421-1451) sunmuştur (2006: 114). Eserde

2 Yazmanın Millî Kütüphanedeki künye bilgileri şu şekildedir: Eser Adı: Kitâb-ı Müstakîm, Yazar Adı: İbrâhîm Hôcâ Tunuslu, Yer Numarası: 06 Mil Yz A 1130/1, DVD No: 44, Ölçüleri: 195x135-150x90 mm., Telif Tarihi: -, Müstensih: -, İstinsah Tarihi: 1083 (1672), İstinsah Yeri: -, Yaprak Sayısı: 1b-169a, Satır Sayısı: 13, Kütüphane: Milli Kütüphane-Ankara, Koleksiyon: Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Yazı Türü: Harekeli Nesih, Kağıt Türü: Daire filigranlı, Konu: İslâm Dini-Akaid ve Kelam, Dil: Türkçe, Genel Notlar: Salbek şemseli, zencirekli, kahverengi meşin bir cilt içindedir. Eser; İlm-i Hal ile ilgilidir. Konu başları, söz başları, cetveller kırmızıdır. Eser ismi serlevhadan ve dibaceden, yazar ismi hatimeden alınmıştır. Satın alma: Abdullah Öztemiz; 1970. S.N. 1972/2-1320 (<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/335516?SearchType=1>) Erişim Tarihi: 02.12.2021).

Tunuslu İbrahim Hoca komşuluk hakkıyla ilgili çeşitli hadisler nakletmiş ve meseleler adı altında komşulara karşı vazifelerden söz etmiştir. Millî Kütüphanede yer alan yazmanın ferağ kaydında eserin bitiriliş tarihi olarak 1083 tarihi geçmektedir. Bu yazmanın ferağ kaydı şu şekildedir:

“^[168b] Temmet el-kitâb bi-‘avni’llâhi’l-meliki’l-vehhâb. Ve’l-hamduli’llâhi ‘alâ mâ en’amehu ‘aleynâ itmâmihi. Temmet ^[169a] el-kitâb el-hakîr-i za’îf İbrahim Hâce fi Tunus. Gafare’llâhu leh ve’l-vâlidıyye ve lî cemî’i’l-mü’minîne ve’l-mü’minât ve’l-müslimîne ve’l-müslimât el-ahyâu minhüm ve’l-emvât bi-rahmetike yâ erhame’r-râhimîn ve’l-hamduli’llâhi rabbi’l-âlemîn. Temmet el-kitâb şeher-i Şa’bân vakti’d-duhâ yevmi ‘işrîn sene 1083.”

Eser on sekiz baba, bablar fasıllara, fasıllar da meselelere ayrılmıştır. Bablar abdest, namaz, ölü, zekat, oruç, kerahet, av, mescide gitmek, yemek, içmek, ay ve günler, söz söyleme adabı, komşu hakkı v.s. ile ilgili mevzular-dadır.³ Yazmanın on dördüncü babında (116a-117a varakları arasında) “El-bâbü râbi’u ‘aşere fi hukûki’l-câri. Bu bâb konşu hakkın bildürür...” başlığı altında komşuluk hakkı ele alınmıştır. Bu bölüm kısa olmasına rağmen komşular arası davranış biçimlerini anlatması bakımından önemlidir.

2.1. Kitab-ı Müstakim’e Göre Komşuluğun Esasları

Kitab-ı Müstakim’in 116a-117a varakları arasında komşuluğun esasları üzerinde durulmaktadır. Burada komşulukla ilgili çeşitli hadisler nakledilmekte, hadisler dışında komşu haklarına dair nasihatler verilmektedir. Sırat-ı Müstakim’e göre bir kişinin iyi komşu istemesi Hz. Peygamber’in (sav) sünnetindedir. Nitekim Allah Resulü (sav) bir hadisinde ev satın almadan önce salih bir komşu istemeyi tavsiye etmektedir. İnsan yola çıkmadan önce kendisine iyi bir yoldaş bulmalıdır. Komşu hakkı, anne hakkı gibidir. Her evin dört tarafından kırkar ev, kişinin komşuları olarak kabul edilmiş ve bunların hakkı vacip kılınmıştır. Bir kişi gücüne göre komşusuna ikramda bulunmalıdır. Komşusu aç iken kişi tok yatmamalıdır. Komşuların yemekte birbirleri üzerinde hakları bulunmakta, yemekte bir ortaklık söz konusudur. Komşuların niteliğine göre birbirleri üzerinde çeşitli hakları bulunmaktadır. Bu haklar aynı dinden olmak, yakın olmak ve komşu olmak bakımından değişmektedir. Müslüman olmasa bile bir kâfirin komşuluk hakkı vardır. Komşuların yapması gerekenlerden biri komşusunu incitmemesidir. Komşu, komşusuna cefa etmemeli, onu tiksindirecek davranışlardan kaçınmalıdır. Komşusunun elinden ve dilinden kendisini emniyette hissetmediği kişi Müslüman değildir.

3 Eserin geniş muhtevası için bk. Çetin: 2006.

Bunun için komşuya çeşitli hediyeler verilmelidir. Bu hediyelerin az veya çok olmasının bir önemi yoktur. Komşunun evine izinsiz girmek de bakmak da günahdır. Komşuların temel ihtiyaçlarının giderilmesi -gücü varsa- komşunun görevidir. İhtiyacı durumunda komşuya geçinmesi için gerekli olan yiyecek, içecek ve elbise verilmelidir. Kesilen kurbanın etinde komşunun hakkı vardır. Komşunun aile fertlerinin yanı sıra hayvanlarına da hiçbir biçimde zarar verilmemelidir. Komşuya karşı tatlı dilli olmalı, ona güler yüzle yaklaşmalıdır. Komşunun çocuklarına şefkatle davranmalı, onlarla şakalaşmalıdır. Gerektiğinde komşu çocuklarının yüzü yıkanmalı, başı okşanmalı, onları sevdiği göstermelidir. Komşulara ödünç vermeli, hastalıklarında sormalı, yardım istediklerinde yardımlarına gitmelidir. Komşunun düğününde de ölümünde de bulunmalıdır. Komşunun malları, kendi malı gibi korunmalıdır. Komşunun malına, karısına, kızına, oğluna, hizmetçisine yan gözle bakılmamalı, ihanet etmemelidir. Komşusunu rahatsız edecek bir nesne evinin önüne atılmamalıdır. Komşunun rüzgârını engelleyecekse evini yüksek yapmamalıdır. Kendi yemeden önce alınan yemişlerden komşuya ikram edilmez. Kişi kendisini hor görebilir; ancak komşusunu hor görmemelidir. Evin satılması durumunda satın almada birinci derecede hak sahibi komşudur. Komşunun bulunmaması durumunda yabancı bir kimseye ev satılmamalıdır. Komşunun istekleri bir ganimet olarak görülmelidir. Çünkü komşuların ihtiyaçlarını gidermek kişinin mutluluğa ulaşmasının anahtarıdır. Komşuların memnuniyeti insanların başlarına gelebilecek belalara engel olmaktadır. Komşuların iyilikleri anlatılmalıdır.

3. Sonuç

Toplumların sosyal, kültürel, ekonomik yapılarına göre farklılıklar taşıyan komşuluk ilişkileri Türk toplumunda önem verilen değerlerden biridir. Türk kültüründe İslam dininin kabul edilmesinden önce de büyük bir öneme sahip olan komşuluk, İslamiyet'in kabulünden sonra değerini artırarak sürdürmüştür. Türk kültür ve edebiyatında komşuluğun önemini belirten, komşular arası ilişkileri belirleyen birtakım kurallar meydana gelmiştir. Bu kurallar atasözlerinde, deyimlerde, çeşitli manzum ve mensur eserlerde ortaya konulmuştur. Türk edebiyatının hemen her alanında yeri geldiğinde komşuya ve komşuluk haklarına değinilmiştir. Türk milletinin tarihî süreçte büyük devletler kurmasında, toplumda huzur ve refahın sağlanmasında en önemli unsurlardan birini komşuluk müessesinin varlığı oluşturmuştur. Toplum bireyleri arasında dayanışma ve güven tesis eden komşuluk, milletleşme sürecinin itici unsurlardan biridir.

Türk bilgesi Dede Korkut'un komşu hakkını Tanrı hakkı olarak görmesi, Yusuf Has Hacib'in ev almadan önce komşusunu sormayı öğütlemesi, Yunus Emre'nin komşu hakkına riayet etmeden cennete girilemeyeceği vurgusu komşuluğun Türk toplumundaki yerini açıkça göstermektedir. Türk toplumu dinine, ırkına, cinsine, yaşına bakmadan bütün komşulara çeşitli sorumluluklar yüklemiş, toplum da bu sorumlulukları yerine getirmediği mutlu olunamayacağına inanmıştır. 1083'te Tunuslu İbrahim Hoca tarafından yazılan Kitab-ı Müstakim adlı eserde de komşu haklarına yer verilmiştir. Kitab-ı Müstakim'de belirtilen "komşuluğun peygamber sünneti ve komşu hakkının Tanrı/anne hakkı olarak görülmesi, onlara ikramda bulunmak, hediyeler vermek, tatlı dille ve güler yüzle davranmak, onları diliyle ve eliyle incitmemek, temel ihtiyaçlarını gidermek, düğününde ve ölümünde yanında olmak" gibi birçok husus Türk kültüründe de tavsiye edilen genel kaidelerdir. Günümüzde bilim ve teknolojik gelişmeler neticesinde insan ilişkilerinde meydana gelen değişimlere bağlı olarak komşuluk ilişkileri de farklı şekillerde varlığını devam ettirmektedir. Komşuluk ilişkilerinin güçlendirilmesinin bugün insanların karşılaştığı birçok problemin çözümünde katkı sağlayacağı unutulmamalıdır.

Kaynakça

- AKBAŞ, Rıza. (2011). "İmam Rıza Ocağı'nın Yol Erkan Süreğine Göre Musahiplik, Görgü Cemi ve Cem Ritüelleri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 60, 447-458.
- AKSOY, Ömer Asım. (2014). *Atasözleri Sözlüğü-1*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- ASLAN, Ensar. (2007). *Çıldırli Âşık Şenlik Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları-Hikâyeleri*. Ankara: Maya Akademi Yayınları.
- BAYRAKTAR, Fatma Sibel. (2002). "Komşu' Sözcüğü Üzerine". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/2, 129-138.
- CAN, Ali. (2013). "Kur'ân ve Sünnet Işığında Komşuluğun Yeri". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 203-244.
- CEYHAN, Adem; Sercan Koşık. (2016). "Cemali'nin Risâle-i Durûb-ı Emsâl'i". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 16, 33-76.
- ÇAĞRICI, Mustafa. (2002). "Komşu". *TDV İslam Ansiklopedi*, Cilt 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 157-158.
- ÇOBANOĞLU, Özkul. (2004). *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ERGİN, Muharrem. (1997). *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERSAL, Mehmet; Bülent Akın. (2018). "Dede Korkut Kitabı'nı Alevilik Penceresinden Okumak". *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7/4, 2369-2408.
- GÜNDÜZ, Mustafa; M. Cengiz Yıldız. (2008). "Türk Yazılı Kültüründe Komşuluk". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/25, 123-138.
- IRMAK, Yılmaz; Handan Hamarat. (2018). "Bingöl Aleviliğinde Dedelik Musahiplik Düşkünlük ve Cem". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 211-232.
- KALKANDELEN, A. Hilal. (2015). "Pendnameler Işığında İnsani Değerler". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43, 286-305.
- KAŞGARLI MAHMUT. (2005). *Divanü Lüğati't-Türk*. (çev. Seçkin Erdi-Serap Tuğba Yurteser). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- KİTAB-I MÜSTAKİM. Millî Kütüphane, 06 MK. Yz. A 1130/1 (Erişim Tarihi: 02.12.2021).
- KOYUNCU, Ahmet. (2009). "Küresel Kentte Komşuluk". *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 23-42.
- KURAN-ı KERİM MEALİ. (2011). (hzl. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin. (2000). *Türk Kültür Tarihine Giriş III*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZBAŞ, Mustafa. (2016). "Kitab-ı Mukaddes Öğretilerinde Komşuluk ve Komşuluk Hakları". *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8-9, 11-32.
- ÖZDEMİR, Cafer. (2016). "Değerlerin Aktarımı Bağlamında Âşık Edebiyatı ve Gençlik". *Karadeniz*, 32, 223-237.
- ŞAFAK, Ali. (2002). "Komşu-Fıkıh". *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 158-159.
- TATÇI, Mustafa. (1997). *Yunus Emre Divanı II*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- YUSUF HAS HACİB. (2019). *Kutadgu Bilig*. (çev. Ayşegül Çakan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- YÜKSEL, Hasan Avni. (1987). *Âşık Seyrani*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

EKLER

KİTÂB-I MÜSTAKİM⁴

[116a] El-bâbu râbi'u 'aşere fi hukûki'l-câri.⁵

Bu bâb⁶ konşu hakkın bildürür. Sâlih⁷ konşu istemek sünnet-i Resûl'dür. Bir hadîsde dahı eydür⁸: "İsten sâlih konşu ev satun almazdan ön."⁹ dir. "Eyü yoldaşı isten yola gitmezden ön." dir. Hadîs: Resûl 'a.m.¹⁰ eydür: "Konşu hakkı ana hakkı gibidür." Hadîs: Resûl 'a.m. eydür: "Her evün dört yanından kırk ev kişinün konşusudur, hakkı vâcibdür¹¹ üzerimize." dir. Güci yetdükçe konşuya ikrâm ideler. Dahı kendü tok yatup konşu aç yatmaya. Artuk ta'âm¹²da ortaklığı vardır. Hadîs: Resûl 'a.s. eydür ki "Konşu üçdür: Birinün üç hakkı var, birinün iki hakkı var, birinün bir hakkı var. Ammâ ol konşu ki vardır üç hakkı var, kapu konşusudur. Bir İslâm hakkı, bir konşulığı hakkı, bir yakınlığı hakkı. [116b] Ammâ ol konşu ki bir hakkı var, kâfir konşusudur. Bir konşu hakkı vardır hemân." Mesele: Konşuyu incitmeyeler, cefâ¹³ itmeyeler, kerâhet¹⁴ görmeyeler. Hadîs: Resûl 'aleyhi's-selâm eydür: "Benüm cânüm Allâhu Te'âlâ'nun kudret eli¹⁵ndedür, ol Allah hakkıçün Müslimân olmaz kişi tâ konşu elinden ve dilinden emîn olmayınca." Mesele: Konşuya hediye vireler azdan çokdan, eğer harâc¹⁶ virür kâfirse dahı. Mesele: Konşu evine destürsüz¹⁷ bakmayalar. Mesele: Ba'zılar eydür: "Sağ koldan ve sol koldan, dahı önünden ardından kırkar ev kişinün konşusudur. Nafaka¹⁸ vireler, ton¹⁹ vireler, kurbân etin vireler." Mesele: Konşunun itin vurmayalar, dîvârına işemeyeler, katı²⁰ söylemeyeler, oğlancığına latîfe²¹ ideler. Yüzün

4 Millî Kütüphane, 06 MK. Yz. A 1130/1, 116a/3-117a/12.

5 On dördüncü bab (bölüm) komşu hakları hakkındadır.

6 Bir kitabın bölümlerinden her biri.

7 İyi amel sahibi, günah işlemekten kaçınan kimse.

8 Demek, söylemek.

9 Önce, evvel.

10 "Allah'ın selâmı üzerine olsun" anlamına gelen 'aleyhi's-selâm sözünün kısaltılmış hâli.

11 Dinî bakımdan farzdan sonra gelen ve yapılması zaruri, terki caiz olmayan ilahi emir.

12 Yemek, aş.

13 Eziyet, sıkıntı.

14 İğrençlik, iğrenme, tikslenme.

15 Allah'ın gücü, yed-i kudret.

16 Müslüman olmayan tebaadan ve sahibi müslüman olmayan araziden alınan vergi.

17 İzinsiz, ruhsatsız, müsaade almadan.

18 Geçinmek için gerekli olan yiyecek, içecek ve bunun için sarfedilen para.

19 Elbise.

20 Haşın, sert, kırıcı, acı.

21 Şaka.

yu²²yalar, başın sığa²³yalar, başına yağ dür[t]eler²⁴. Mesele: Konşısına nes-
necük virse az görmeye, hor²⁵ bakmayalar. Uğrayacak güle[r] yüzle baka-
lar. Ödünç vireler. Sayru²⁶ olsa soralar, çağırsa, meded²⁷ dise ^[117a] varalar.
Ölüsüne, düğününe, cenâzesine varalar. Evin tavarın saklayalar. Hıyânet-
lik itmeyeler ‘avrat²⁸ına, oğluna, kızına, karavaş²⁹ına. Dahı yaramaz koku-
lu nesne konşı evinden yana atmayalar. Evin yüksek yapmaya, konşıya
yıl³⁰ varmasun diyü. Mesele: Satun alduğı yemişden konşıya vire, kendü
yimezden öndün. Mesele: Kendü nefsinin hor göre, konşiyı hor görmeye.
Mesele: Kaçan³¹ bir kişi evin satar olsa evvel konşıya diye. Eğer gaîbse
köye yad³² kişiye satmaya meger konşı almaya. Mesele: Konşı konşudan
su ve tuz ve hamîr³³ ve od³⁴ ala, men’ itme³⁵yeler, ganîmet³⁶ göreler. Hadîs:
Resûl ‘aleyhi’s-selâm eydür: “Allahu Te’âlâ’nun yüz bin belâsın savar sâlih
konşı.” Hadîs: Resûl ‘a.m. buyurur: “Bir kişi konşusın, kavmin, yoldaşın
öğse ol kişi sâlih olur.”

22 Yıkamak.

23 Okşamak, sıvazlamak.

24 Sürmek.

25 Değersiz, bayağı, hakir.

26 Hasta.

27 Yardım, imdat, nusret.

28 Eş.

29 Cariye, halayık.

30 Rüzgâr.

31 Ne vakit, ne zaman ki.

32 Yabancı.

33 Hamur, maya.

34 Ateş.

35 Yasaklamak, engellemek.

36 Beklenmedik zamanda ve şekilde ele geçen şey veya fırsat.

دیحی بُورین کی بُورِه کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی
اَلَیْهِ سَلام رَسول اللّٰه بُورِن کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی
اَلَیْهِ سَلام رَسول اللّٰه بُورِن کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی

الباب الرابع عشر فی حقوق الجار بواب

فَوْضَی حَقْنِ بَلَدَه رَسول اللّٰه صَلی اَلَیْهِ سَلام فَوْضَی اَسْمٰکِ سَتَتْ رَسول دَه
بِرَصَدِنِی دَحِی اَبَرَه اَسْتَلْکَ صَلی فَوْضَی اَوْصَالُوْنِ الْمَدُوْنِ اَوَّلُ
دَه اَبُو یُوْلُوْشِ اَسْتَلْکَ بُوْلَه تَمُوْدَنَّ اَوَّلُ دَه حَبِیْبِ رَسول
دَه اَبَدَه فَوْضَی حَقْنِ اِنَا حَقْنِ اَبَدَه حَبِیْبِ رَسول دَه اَبَدَه
اَوَّلُ دَه رَتُّنْ بَانَئِنْ فَوْضَی اَوَّلِیْنِکَ فَوْضَی حَقْنِ بِلَدِه
اَوَّلِیْنِکَ دَه اَبَدَه رَسول دَه اَبَدَه اَوَّلِیْنِکَ فَوْضَی حَقْنِ
بِتَبْ فَوْضَی حَقْنِ بِتَبْ رَسول دَه اَبَدَه اَوَّلِیْنِکَ فَوْضَی حَقْنِ
رَسول دَه اَبَدَه رَسول دَه اَبَدَه اَوَّلِیْنِکَ فَوْضَی حَقْنِ
اَوَّلِیْنِکَ دَه اَبَدَه رَسول دَه اَبَدَه اَوَّلِیْنِکَ فَوْضَی حَقْنِ
اَوَّلِیْنِکَ دَه اَبَدَه رَسول دَه اَبَدَه اَوَّلِیْنِکَ فَوْضَی حَقْنِ
اَوَّلِیْنِکَ دَه اَبَدَه رَسول دَه اَبَدَه اَوَّلِیْنِکَ فَوْضَی حَقْنِ

دیحی بُورین کی بُورِه کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی
اَلَیْهِ سَلام رَسول اللّٰه بُورِن کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی
اَلَیْهِ سَلام رَسول اللّٰه بُورِن کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی
دیحی بُورین کی بُورِه کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی
اَلَیْهِ سَلام رَسول اللّٰه بُورِن کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی
اَلَیْهِ سَلام رَسول اللّٰه بُورِن کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی
دیحی بُورین کی بُورِه کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی
اَلَیْهِ سَلام رَسول اللّٰه بُورِن کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی
اَلَیْهِ سَلام رَسول اللّٰه بُورِن کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی
دیحی بُورین کی بُورِه کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی
اَلَیْهِ سَلام رَسول اللّٰه بُورِن کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی
اَلَیْهِ سَلام رَسول اللّٰه بُورِن کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی
دیحی بُورین کی بُورِه کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی
اَلَیْهِ سَلام رَسول اللّٰه بُورِن کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی
اَلَیْهِ سَلام رَسول اللّٰه بُورِن کَرَنِلْوِسِدَه دیحی بُورینت رَسول اللّٰه صَلی

اولی

(116b-117a) KİTÂB-I MÜSTAKÎM

اَمَّا اَوْلُ فَوْضِي كَيْمٍ بِرَاطُو اَلْكَافِرِ فَوْضِي بِهٖ بِرَاطُو فَوْضِي وَرَاطُو
 هَمَانٌ **سُئِلَ** فَوْضِي بِحَدِيثِ اَلْحَيْمِ اَلْاَيْمِ اَلْاَيْمِ اَلْاَيْمِ اَلْاَيْمِ
حَدِيثُ رَسُوْلِ عَلِيٍّ عَلِيٍّ السَّلَامِ اِيَّاهُ يَوْمَ جَابِ اَللّٰهُ تَعَالَى
 قَدِمَتْ اَلْبَيْتُ دَرُوْ اَوَّلِ اَللّٰهُ جَعَلُوْنَ سَلْمَانَ اَوَّلَ اَلَّذِيْ تَابُوْهُ
 اَلْبَيْتُ وَرَدُّوْنَ اَلْبَيْتُ اَوَّلِيَّةُ **سُئِلَ** فَوْضِي بِهٖ هَرِيْبَةُ وَرَاطُو
 اَزْدُوْنَ حُوْرُوْنَ اَلْاَيْمِ اَلْاَيْمِ اَلْاَيْمِ اَلْاَيْمِ اَلْاَيْمِ اَلْاَيْمِ اَلْاَيْمِ
 دَسُوْرَ سَمْرَ بِعَمِيْرٍ **سُئِلَ** بَعْضُ اَلْبَيْتِ صَاحِبُ فَوْضِي وَرَاطُو
 فَوْضِي اَلَّذِيْ اَوَّلِيَّةُ اَرَدُوْنَ فَرَسُ اَوَّلِيَّةُ فَوْضِي بِهٖ نَقَلَهُ
 وَرَاطُو وَرَاطُو قَرِيْبَانِ اَبْنِ وَرَاطُو **سُئِلَ** فَوْضِي اَبْنِ وَرَاطُو
 وَرَاطُو بِهٖ اَسْمِيْعِيَّةُ فَوْضِي سُوَيْلِيَّةُ اَوَّلِيَّةُ اَلْحَيْمِ اَلْاَيْمِ اَلْاَيْمِ
 وَرَاطُو اَبْنِ صَعِيْرٍ اَبْنِ دَرُوْ اَلْاَيْمِ **سُئِلَ** فَوْضِي بِهٖ
 سُنِّيَّةُ وَرَاطُو اَزْوَاجُ حُوْرٍ بِهٖ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ
 بِهٖ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ

وَرَّاطُو

117
 وَرَاطُو اَلْسُنَّةُ اَوَّلِيَّةُ حَمَارَسَةَ وَرَاطُو اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ
 حَمَارَسَةَ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ
 قَدِمَتْ **سُئِلَ** فَوْضِي اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ
 بِهٖ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ
 وَرَاطُو اَلَّذِيْ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ
 حُوْرٍ لُوْرِيَّةُ **سُئِلَ** فَوْضِي اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ
 دَرُوْ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ
سُئِلَ فَوْضِي فَوْضِي اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ
 اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ
 تَعَالَى بِهٖ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ
 اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ
 اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ
سُئِلَ فَوْضِي اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ
 اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ
 اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ اَبْنِ

FERİDUN FİKRİ DÜŞÜNSEL'İN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDEKİ FAALİYETLERİ (1939-1946)*

Ferit YÜCEBAŞ**

Öz

Feridun Fikri Düşünsel, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde beş dönem milletvekilliği görevinde bulunmuş önemli şahsiyetlerden biridir. Fikri Bey, Meclisin 2. döneminde (1923-1927) Dersim (Tunceli) milletvekilliği yapmış ve belli bir süre siyasete ara vermiştir. Daha sonra 6. dönem (1939-1943), 7. dönem (1943-1946), 8. dönem (1946-1950) ve 9. dönem (1950-1954) Bingöl Milletvekili olarak görev almıştır. Kendisi aynı zamanda 8. dönem (1946-1950) TBMM Başkanvekili görevini yürütmüştür. Fikri Bey, TBMM'de birçok konuda fikirlerini dile getiren birisidir. Sadece seçim çevresiyle ilgili sorunları değil, ülkenin temel sorunlarını da gündeme getirmeye çalışmıştır. Bunların yanı sıra Bingöl'ün eğitim ve ulaşım gibi sorunlarını da meclis gündemine taşımıştır. Hem Bingöl'ün merkezini demiryoluna bağlayacak olan Murat Suyu üzerindeki köprünün yapımı ve tamamlanması, hem de Kiğı ilçesinin Bingöl merkezi ile Palu arasındaki ulaşımını sağlamak için Peri Suyu'nu takip edecek bir yolun yapılmasıyla ilgili soru önergesi vermiştir. Ayrıca dünyanın genel durumu ve Türkiye'nin milli birliği hakkında konuşmalar yapmış, Köy Enstitüleri Kanunu üzerinde durmuş ve kanunu hem Bingöl hem de Bingöl benzeri iller açısından değerlendirmeye çalışmıştır. Bu çalışmada, Bingöl'ü dört dönem TBMM'de temsil eden Feridun Fikri Düşünsel'in 6. ve 7. dönem Meclis faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Bu faaliyetler Meclis tutanakları taranarak elde edilen bilgiler ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: TBMM, Bingöl, Köy Enstitüleri Kanunu, Feridun Fikri Düşünsel.

* Bu çalışma, ISPEC 8. Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Konferansı'nda (ISPEC 8th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES & HUMANITIES (December 24-25, 2021 / Bingol, Turkey)) sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
ferityucebas@yyu.edu.tr

Orcid: 0000-0002-4645-1734

DOI: 10.53440/bad.1194506

Makale Türü: Araştırma Makalesi

(Makale Gönderim Tarihi: 25.10.2022- Makale Kabul Tarihi: 22.11.2022)

Atf Bilgisi: Yücebaş, F. "Feridun Fikri Düşünsel'in Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri (1939-1946)". *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 17, (2022), s. 53-68.

THE ACTIVITIES OF FERIDUN FIKRİ DÜŞÜNSEL IN THE GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY (1939-1946)

Abstract

Feridun Fikri Düşünel is one of the important personalities who served as a member of parliament for five terms in the Turkish Grand National Assembly. Fikri Bey served as a deputy in Dersim (Tunceli) during the 2nd term of the Assembly (1923-1927) and took a break from politics for a while. Later, he served as a Bingol Deputy for the 6th Term (1939-1943), the 7th Term (1943-1946), the 8th Term (1946-1950) and the 9th Term (1950-1954). He also served as the Deputy Speaker of the Grand National Assembly of Turkey for the 8th Term (1946-1950). Fikri Bey is a person who expressed his opinions on many issues in the Grand National Assembly of Turkey. He tried to raise not only the problems related to the electoral environment, but also the main problems of the country. In addition to these, he brought Bingöl's problems such as education and transportation to the parliamentary agenda. He submitted a proposal regarding the construction and completion of the bridge over the Murat Suyu, which will connect the center of Bingol to the railway, and the construction of a road to follow the Peri Suyu in order to provide the transportation of Kiğı district between Bingol center and Palu. He also made speeches about the general situation of the world and the national unity of Turkey, emphasized the Law on Village Institutes and tried to evaluate the law in terms of both Bingöl and similar provinces. In this study, the 6th and 7th term parliamentary activities of Feridun Fikri Düşünel, who represented Bingöl in the Turkish Grand National Assembly for four terms, were emphasized. These activities were evaluated in the light of the information obtained by scanning the parliamentary minutes.

Keywords: Parliament, Bingöl, Law on Village Institutes, Feridun Fikri Düşünel.

Feridun Fikri Düşünel'in Özgeçmişi

Feridun Fikri Düşünel, 1892'de İstanbul'da doğdu. Babası Roman Yazarı Mehmet Münci Bey, annesi Bedriye Hanım'dır. Fatma Jülide Hanımla evli olan Düşünel Tefeyyüz Okulu, Mercan İdadisi ve İstanbul Lisesi'nde orta öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul Hukuk Mektebi'ne girdi. 1914 yılında bu okuldan mezun oldu. Aynı yıl yedek subay adayı olarak orduya katıldı. Çanakkale ve Filistin muharebelerinde sahra topçusu batarya komutanı olarak hizmet verdi. Terhisinden sonra 1920'de İstanbul Barosu'na girip avukatlığa başladı. 1923'te Paris Hukuk Fakültesi'nde, "Türkiye'de Anayasa Hareketleri" konulu tezini vererek Hukuk Doktoru oldu. Fransızca da bilen Düşünel, TBMM'nin 2. dönem seçimlerine katılmış (25 Haziran 1923) (Öztürk, TBMM-II. Dönem (1923-1927), III, 1995: 225) ve bu seçimlerde Dersim (Tunceli)

Milletvekili olarak Meclis çalışmalarına katılmıştır (TBMM Albümü, 2010: I, 90). Dersim Milletvekilliği'nden sonra belli bir süre siyasete ara veren Feridun Fikri Düşünsel, daha sonra 6., 7., 8., ve 9. dönem Bingöl Milletvekilliği ve 8. dönem TBMM Başkan Vekilliği görevlerinde bulunmuştur. Düşünsel, birçok komisyonda çalışmış, İskân Bankası kurulması konusunda kurulan geçici komisyonda görev almıştır. TBMM'de oldukça aktif olan Feridun Fikri Düşünsel, birçok konuda hem önerge vermiş hem de detaylı açıklamalarda bulunmuştur (Öztürk, TBMM-IX. Dönem (1950-1954), VII, 1998: 157, 158; TBMM Albümü, 2010: I, 455). Evli ve 2 çocuk babası olan Düşünsel 23 Aralık 1958'de vefat etmiştir (Öztürk, TBMM-II. Dönem (1923-1927), III, 1995: 226).

1. Feridun Fikri Düşünsel'in Meclis Konuşmaları

TBMM'nin 6. Dönem seçimlerinde Necmettin Sahir ile birlikte Bingöl Milletvekili olarak seçilen Feridun Fikri Düşünsel'in (BCA), 030.10.0.0/76.500.9), bu dönemdeki faaliyetleri 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı yıllarına denk gelmektedir. Bu dönem hem iç hem de dış politika açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur (Unat, 2015: 213). Deneyimli bir siyasetçi olan Düşünsel, Türkiye'nin izlemiş olduğu politika hakkında Halkevlerinde çeşitli konferanslar vermiştir (Anadolu, 29 Mart 1941). Düşünsel, özellikle ulusal meseleler üzerinde durmuştur. Bingöl ile ilgili konuları bile ulusal meseleler kadar meclis gündemine getirmemiştir. Düşünsel ile ilgili yapılan değerlendirmelerde ulusal konularda oldukça ayrıntılı konuşmalar yaptığına dikkat çekilmiştir. Bu dönemde Dışişleri Bakanları hem II. Dünya Savaşı'nın seyri hem de dünya meseleleri hakkında on beş günde bir milletvekillerini bilgilendirme toplantıları yapmaktaydı. Hilmi Uran'a göre Kazım Karabekir, Hikmet Bayur ve Feridun Fikri Düşünsel bu toplantıları yakından takip etmekteydi (Binark, TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943), II, 2004: 1112). Uran, bu üç kişinin sergilemiş olduğu hal ve hareketleri şöyle dile getirmekteydi: *"Bunlar hariçten de aldıkları mektupların yardımıyla her meselenin o günlerde aksayan tarafını öğrenirler ve onlar hakkında uzun uzun hazırlanırlar ve konuşurlardı. Binaenaleyh bu günler nispeten gürültülü ve patırtılı geçirdi ve günün bütün huzursuzlukları o gün ortaya atılarak kabine azasından hesap sorulur; yolunda gitmemekte olan işlerin uyandırdığı mahzurlar dökülür, saçılırdı"* (Uran, 2008: 304).

1.1. Feridun Fikri Düşünsel'in Dış Politika Hakkındaki Görüşleri

1939-1945 arası, daha önce de belirttiğimiz gibi, II. Dünya Savaşı'nın dünyayı meşgul ettiği yıllardı. Bu dönemde hükümetin izlemiş olduğu başarılı politika sayesinde Türkiye savaşın dışında tutuldu.

1939-1942 yıllarında Başbakanlık görevinde bulunan Refik Saydam, Hükümetin dış politika konularıyla ilgili TBMM’de yaptığı açıklamada, hem dünyanın hem de Avrupa’nın içinde bulunduğu durum ve buna karşı Türkiye’nin almaya mecbur kaldığı emniyet ve korunma tedbirleri üzerinde durmuştu (TBMM ZC, Devre: VI, C. 1, (12.07.1940), 58). Bu açıklamalara Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel de katkıda bulunmuştu. Düşünsel, “Türkiye hükümetinin her hangi bir surette teşekkülüne, mevcudiyetine, uzaktan yakından tesir yapmaya temayül etmenin onun istiklaline, her hangi bir veçhile şu veya bu suretle müdahale edebilmeyi tasavvur ve tahayyül etmek olduğunu” söylemiştir (Vakit, 13 Temmuz 1940). TBMM’nin özellikle Türk istiklalini her şeyin üstünde tuttuğuna dikkat çeken Düşünsel, “Türk milleti daha önce istiklal savaşına girişmiş ve bu savaşı şanıyla şerefiyle bütün imkânsızlıklara rağmen başarmış ve muvaffak olmuştur. İstiklâl onun kalbinde ebedi ve ezeli bir umde, bir an’ane ve bir hakikati mutlaka olarak yaşamaktadır” (TBMM ZC, Devre: VI, C. 1, (12.07.1940), 61; Son Posta, 13 Temmuz 1940) ifadelerine yer vermiştir. Düşünsel, TBMM’nin tam itimadına mazhar olan Refik Saydam Hükümetinin takip ettiği siyaseti yerinde bulan biridir. Bu süreçte Türk milleti yekvücut olarak her türlü tehlikeyi birlikte ve yekpare olarak karşılayacak ve herhangi bir badireden başarı ile çıkacaktır. Ona göre, “*Türk milleti sulhü sever, fakat her hangi bir suretle istiklaline uzaktan ve yakından şu veya bu suretle vaki olabilecek her türlü müdahaleye şiddetle ve katiyetle karşı koymaya ahdü Peyman eylemiştir*” (TBMM ZC, Devre: VI, C. 1, (12.07.1940), 61-62) sözleri düşüncelerinin tezahürü olmuştur.

1.1.1. Feridun Fikri Düşünsel’in Türkiye İle Almanya Arasında 18 Haziran 1941’de İmzalanan Antlaşmanın Tasdikine Dair Kanun Hakkındaki Görüşleri

Türkiye ile Almanya arasında imzalanan 18 Haziran 1941 tarihli Saldırmazlık Paktı ile Türkiye’nin II. Dünya Savaşı’nın dışında kalması amaçlanmıştır (Soysal, 2000: 645). Bu pakt meclis gündemine taşınmış ve Fikri Bey, söz konusu antlaşmanın her şeyden önce bir sulh eseri olduğuna dikkat çekmiştir. Hükümetin takip ettiği siyasetin Lozan Barış Antlaşması’ndan bu yana takip edilen yurttaki sulh, cihanda sulh siyasetine uygun olarak II. Dünya Savaşı için de devam ettiğini dile getirmiştir (Akşam, 26 Haziran 1941). Fikri Bey, “*Balkanlara savaşın intikali arifesinde Alman Devlet Reisi Bay Hitler’in, Aziz ve Büyük Reiscumhurumuz İsmet İnönü’ye gönderdikleri mesajların ihtiva ettiği dikkat ve nezaket ve muhteviyatında mündemiç bulunan samimiyet ve teminatın, Türk kamuoyunda güzel bir tesir yaptığını*” ifade etmekteydi. Ona göre Türkiye ile Almanya arasında hiç bir husumet ve münazaa mevcut değildi. Bu münase-

betle bu antlaşmanın İngilizlerle (TBMM ZC, Devre: VI, C. 19, (25.06.1941) 7, 167) yapılan antlaşma ve ittifakla münasebetini tetkik etmenin uygun olacağını belirtmekteydi. Antlaşma hükümlerine göre Türkiye ile İngiltere arasında imzalanan antlaşma geçerli ve yürürlükte kalmaya devam edecekti. Düşünsel, Almanya ile yeni bir antlaşmanın imzalanmış olmasının İngiltere ile olan ittifakı değiştirmeyeceğini dile getirmiştir. Bu sebeple Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nın başlangıcından beri İngiltere ile Almanya'ya karşı muhafaza ettiği vaziyete riayet etmeye devam edeceğini söylemiştir. Düşünsel'e göre Türk Hükümeti, II. Dünya Savaşı'nın başından beri Türk istiklâlini ve Türk milletinin canı olan yurdunu korumaya çalışıyordu. Bu itibarla Türkiye ile Almanya arasında imzalanan antlaşmanın her suretle makbul ve muteber olduğunu belirtiyordu (TBMM ZC, Devre: VI, C. 19, (25.06.1941) 7, 168).

1.1. Feridun Fikri Düşünsel'in Tunceli Vilâyetinin İdaresi Hakkındaki 2884 Sayılı Kanun Hükümünün Uzatılmasına Dair Kanun Hakkındaki Sözleri

Fikri Bey, Tunceli Vilâyetinin İdaresi Hakkındaki Kanun'un¹ devam etmesi gerektiğini belirtmiş ve meclise getirilmesinden dolayı hükümete teşekkür

1 Bu kanunun idarî kısım maddeleri şöyledir: *"Birinci Madde: Tunceli vilâyetine ordu ile irtibatı baki kalmak ve rütbesinin salâhiyetini haiz bulunmak üzere korkomutan rütbesinde bir zat vali ve kumandan seçilir. Vali ve kumandan usulü veçhile Millî Müdafaa Vekâletinin muvafakati alınmak şartile Dahiliye vekilinin inhası ve İcra Vekilleri Heyetinin kararile tayin olunur. Bu vali ve kumandan teşkil edilen Dördüncü umumi müfettişliğin de umumî müfettişidir. İkinci Madde: Vali ve kumandan vilâyet umur ve muamelâtında ve vilâyet memurları hakkında, vekillerin kanunen haiz oldukları bütün salâhiyetleri haizdir. Vali ve kumandan lüzum gördüğü takdirde vilâyeti teşkil eden kaza ve nahiyelerin hudud ve merkezlerini değiştirir ve keyfiyeti Dâhiliye vekâletine bildirir. Üçüncü Madde: Bu vilâyetin kaza kaymakamları ve nahiy müdürleri usulü dairesinde Millî Müdafaa vekâletinin muvafakati alındıktan sonra vali ve kumandanın inhası ve Dahiliye vekilinin tasvibi üzerine kararname ile ve orduya irtibatları baki kalmak şartile muvazzaf subaylardan dahi tayin olunabilir. Bunların ve vilâyet kadrosunda iş gören subayların hak ve kdemleri mahfuzdur. Buradaki hizmetleri askerî hizmetten sayılır ve maaşları rütbelere göre Millî Müdafaa vekilliği bütçesinden verilir. Dördüncü Madde: Tayini valive kumandana aid memurların ve müstahdemlerin harcırahları geldikleri yerden memur oldukları mahalle kadar verilir. Beşinci Madde: Vali ve kumandan vilâyette kullanılan asker memurları hakkında inzibat bakımından askerî kanunları kendisine verdiği disiplin salâhiyetini kullanır. Diğer memurlar hakkında da ihtar ve tevbih cezalarından başka kanunların inzibat komisyonlarına verdiği maaş katı kıdem tenzili salâhiyetlerini de resen kullanır ve bu cezalar sicile geçer. Sınıf tenzili ve memuriyetten ihraç cezaları inzibat komisyonu kararı ile tatbik edilir. Hâkimler kanunu hükümleri mahfuzdur. Ancak vali ve kumandan adliye memur ve kâtipleri hakkında hâkimler kanunu hükümlerine göre bunların âmirler tarafından verilebilecek cezaları dahi tatbika salâhiyetlidir. Altıncı Madde: Bu vilâyette umumî meclis vazifesini valinin veya tevkil edeceği zatın riyaseti altında vilâyet idare heyeti azaları ile kaza kaymakamlarından mürekkep bir heyet görür. Daimi encümen işini valinin veya tevkil edeceği zatın riyaseti altında defterdar, maarif müdürü, Nafia başmühendis veya bunların vazifelerini görenlerden mürekkep bir heyet görür. İdarei hususiyeye vilâyet kanununun diğer hükümleri meridir. Yedinci Madde: Vali ve kumandan lüzum gördüğü belediyelerde reislik vazifesini kaymakamlara ve nahiy müdürlerine verebilir."* Ayrıntılı bilgi için bkz. T.C. Resmî Gazete, 2 Kânunisani 1936, Sayı: 3195.

etmişti. Ona göre Tunceli ve çevresinin hakikaten esaslı ve özenli bir şekilde ilerlemesini sağlamak için tedaviye ihtiyacı vardı. Bu meselenin geç de olsa düzgün bir şekilde halledilmesi gerektiğine işaret etmekteydi. Bir defa işe esaslı bir şekilde başladığını, gerek imar, gerek terbiye safhasında ve gerek genel durumu itibarıyla Tunceli'nin Türkün esaslı bir yurdu ve esaslı bir köşesi olduğuna dikkat çekiyordu. Fikri Bey, Tunceli ile ilgili olarak: *“Bütün evlatları Türk kanından iken her nasılsa biraz ihmal yüzünden bu güne kadar atıl bir vaziyette kalarak menfi bir vaziyet almış olan bu vatan köşesinin de, her hangi bir memleket köşesi gibi, taassuptan ve cehaletten kurtulmuş bir vaziyet almasını görmek mucibi saadettir”* diyordu. Öte yandan devlet idaresinin ve müfettişlerin bölgede gösterdikleri faaliyetlerin memnuniyet verici bir derecede olduğunu, bu imar ve ıslahatın yarım bırakılmaması gerektiğini vurgulamaktaydı. Düşünsel, Hükümetin takip etmiş olduğu bu yol ile kısa zamanda vilayetdeki zorba takımından kurtulacağını ve gelişeceğini söylemekteydi. Bölgedeki vatandaşların da, diğer yurttaşlar gibi askerî ve malî mükellefiyetleri yerine getireceklerine inanıyor, bu sebeple de kanunun kabulünü uygun buluyordu (TBMM ZC, Devre: VI, C. 4, (07.07.1939), 178).

1.2. Feridun Fikri Düşünsel'in Milli Korunma Kanunu Hakkındaki Görüşleri

Milli Korunma Kanunu tasarısı 15 Ocak 1940'ta TBMM'ye sunulmuş (Ay-dın, 2019: 415), 18 Ocak 1940'ta ise kanun olarak kabul edilmişti (Yetkin, 2014: 106). 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu bir olağanüstü hal kanunuydu (Akis, 20 Nisan 1957: 16). Yani ekonomik ve toplumsal yaşamın işleyişini olağanüstü koşullarda düzenlemek için çıkarılmıştı (Metinsoy, 2017: 88). Bu sebeple TBMM'ye geniş yetkiler verilmişti. Özellikle genel veya kısmi seferberlik, devletin savaşa girmesi ihtimali ve Türkiye'yi ilgilendiren devletler arasındaki savaş hali durumunda hükümete yetki verilmiştir (Vakit, 24 Ocak 1940). Fikri Bey, bu kanunun Teşkilâtı Esasiye Kanunu hükümlerince vatandaşlara temin olunan hakların, sıfatların ve genel durumların bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu durumun Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun 74. maddesinin son bendine uygun şekilde ve onun esasları dairesinde tanzim edildiğini ve vatandaşın hukukunu tam bir garanti altına alındığını söylemektedir. Bundan başka düşünülen noktanın ise bilhassa savaş esnasında gayri meşru kârlara ve ülkenin fevkalâde durumundan dolayı ortaya çıkan şekillere meydan vermemek için kanuna bazı eklemeler yapıldığını, özellikle ihtikâr ve istismar ile mücadele etmek gerektiğini ifade etmiştir (TBMM ZC, Devre: VI, C. 1, (18.01.1940), 139). Fikri Bey, meselenin tetkik edildiğini (TBMM ZC, Devre: VI, C. 1, (18.01.1940), 141), Hükümetin

muayyen malların bazen belli müesseseler tarafından ülkeye daha kolaylıkla ve her durumda getirilmesini temin etmek esasına dayanan bir hak almak ve bu suretle bu hakka dayanarak bir mecburiyet yüklemek istediğini belirtmiştir. Bu mecburiyete riayet etmeyenlerin ceza alacaklarını ve bundan dolayı Hükümetin iç ihtiyacı takviye edecek etkili önlemlere başvurduğunu söylemiştir (TBMM ZC, Devre: VI, C. 1, (18.01.1940), 145). TBMM’de Milli Korunma Kanunu üzerinde ehemmiyetle durulmuştu. Fikri Bey, bu kanun ile yapılacak değişiklikle Hükümete stok yapmak, satın almak gibi konularda bir takım yetkiler verildiğini, fakat bu yetkileri Hükümetin bizzat yerine getirmesine imkân olmadığını dile getirmiştir. Bu sebeple Hükümeti olağanüstü yetkilerle donatmanın hukukî bir zaruret olduğuna, Hükümete gerekli yetkilerin verilmemesi halinde ise ne fiyat kontrolünün, ne de mal stokunun tespit edileceğine dikkat çekmiştir (TBMM ZC, Devre: VI, C. 1, (25.12.1940), 164). Ona göre gerekli salâhiyetler verilmezse uygulamada birçok zorlukla karşılaşılacaktır (TBMM ZC, Devre: VI, C. 1, (25.12.1940), 165).

1.3. Feridun Fikri Düşünsel’in 1941 Mali Yılı Maarif Vekâleti Bütçesi Hakkındaki Görüşleri

TBMM, II. Dünya Savaşı’nın bütün şiddetiyle devam ettiği günlerde bile devletin geleceğini ilgilendiren konular üzerinde önemle durmaya çalışmaktaydı. Bu konular arasında eğitim meseleleri de bulunmaktaydı. Düşünsel’e göre milletler için eğitimlerini esaslı bir sistemle yürütmek, onların doğrudan doğruya hayatlarının mukadderatını tayin eden bir durumdu. Bir millet için gençliğini yetiştirmek hususunda tuttuğu yol, istikbali tayin eden en büyük esastır demektedir. Bu bakımdan ilk mektepten başlayarak üniversiteye kadar takip edilen genel istikamet doğrudan doğruya ülkenin umumî hizmetleri için eleman yetiştirmek maksadına matuf olduğunu belirtiyordu. Düşünsel, *“Bütün Türk evlâtlarının, kendi yavrurum da dâhil olduğu halde, milletin kendilerine vazife verdiği anda ateş altında vazifeyi yerine getirecek enerji ve kudrette yetişmeleri için Maarif vekilimizin ihtimam göstermesi gerektiğini”* ifade etmekteydi. Ona göre ülkeyi imar etmek için çalışılmalıydı, fakat imar hususunda eleman sıkıntısı olduğunu söyleyerek bu hususta Maarif Vekâleti’nden büyük bir gayret beklemekteydi (TBMM ZC, Devre: VI, C. 18, (27.05.1941), 211). Fikri Bey, kız çocuklarının eğitime de değinmişti. Ona göre kız çocuklarına aile bilgisi, hayat esasları, aile kurumu, aile idaresi, aile bütçesi, aile sağlığı gibi konularda bilgi verilmeliydi. Bu sebeple kız enstitülerinin, daha esaslı bir bilgi ile ülkenin her tarafına teşmil edilmesi gerektiğine dikkat çekmişti (TBMM ZC, Devre: VI, C. 18, (27.05.1941), 212). Eğitimin genel olarak doğru yolda ilerlediğini söyleyen Fikri Bey, okullardaki terbiye

meselesini de gündeme getirmişti. Bazı ülkelerde Maarif Vekâletine, “Millî terbiye” dendiğini bu noktada “eman eksikliğinin” olduğunu belirtmekteydi. Ayrıca okullarda okutulan kitapların dil bakımından sıkıntılı olduğunu, bundan dolayı Maarif vekilinden kitaplardaki dilin ıslah edilmesini bu da olmazsa kitapların sonuna bir sözlük ilâve edilmesini istemekteydi (TBMM ZC, Devre: VI, C. 18, (27.05.1941), 213). O, mevcut koşullar içinde “*dünya buhranının bize telkin ettiği dersleri almamız, mekteplerimizi ve müesseselerimizi yalnız memur yetiştirecek cihazlar halinde bulundurmamamız*” (TBMM ZC, Devre: VI, C. 18, (27.05.1941), 223) ifadelerine yer vermektedir.

Fikri Bey, Bingöl’deki kültürel faaliyetlerin yürütülmesi için Bingöl Halkevi ile Genç ve Solhan’daki halkodalarında incelemelerde de bulunmuştu. 1941 yılında yaptığı bu incelemelerini CHP Genel Sekreterliğine sunmuş ve ihtiyaç duyulan eksiklikler için partiden talepte bulunacağını belirtmişti (Sertel, 2016: 73).

Feridun Fikri Bey’in üzerinde durduğu diğer önemli bir konu da sanayii meselesiydi. Sanayiinin geliştirilmesinin asıl gaye olduğunu söyleyen Fikri Bey, Türkiye’nin bir tarım ülkesi olduğunu da göz önünde bulundurmak gerektiğini ifade etmekteydi. Bundan dolayı okullardaki çocukların “*ilk kademedен son kademeye kadar, bilhassa âli tahsil noktasına kadar, ziraat dersleriyle, ziraat bilgileriyle, ehemmiyetli surette bilgilerinin takviye edilmesi lâzım gelir*” demektedir (TBMM ZC, Devre: VI, C. 18, (27.05.1941), 212).

1.4. Feridun Fikri Düşünsel’in 1941 Mali Yılı Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti Bütçesi Hakkındaki Görüşleri

Düşünsel’in, temas ettiği konulardan biri de sağlık meselesiydi. Özellikle dönemin salgın hastalıklarından olan frengi meselesi üzerinde durmuştu. Ülkenin birçok yerinde tahmin edilenden daha fazla frengi vakasının olduğunu, bilhassa yapılan tetkiklerde Eskişehir ve köyleri ile Malatya’nın birçok yerinde frengi salgınının yoğun olarak görüldüğünü belirtmişti. Düşünsel, frengi işi ile ciddi bir şekilde mücadele etmek için bir teşkilata ihtiyaç olduğuna dikkat çekmişti. Fikri Bey’e göre frengi mücadelesinde doktorlardan ziyade sağlık memurlarının eğitilmesi gerekmekteydi. Daha önceden frengi ile mücadele teşkilâtı vardı ve yine böyle bir teşkilât oluşturularak insanları tehdit eden salgına karşı mücadele tertibatı alınmalıydı. Ayrıca Doğu vilâyetlerinde göz hastalığının önemli bir sorun olduğunu ve Malatya’dan başlayarak iç bölgelere doğru tedbir almak ve mücadele etmek gerektiğini bildirmekteydi (TBMM ZC, Devre: VI, C. 18, (27.05.1941), 202, 203). Bu meselenin çok ciddi olduğunu dile getirmekte ve bu afete karşı, Sağlık Bakanı’ndan kati ve ciddi

bir mücadele yapılması gerektiğini talep etmekteydi (TBMM ZC, Devre: VI, C. 18, (27.05.1941), 204)

1.5. Feridun Fikri Düşünsel'in 1941 Mali Yılı Nafia Vekâleti Bütçesi Hakkındaki Görüşleri

Fikri Bey, Doğu vilayetlerine doğru ilerleyen demiryolu hattının hangi aşamada olduğuna dair Bayındırlık Bakanı'ndan bilgi vermesini istemişti. Bu vesileyle Bingöl vilâyetinin Kiğı ve Karlıova kazalarının demiryolu hatlarına bağlı olmadığını dile getirmişti. Özellikle Kiğı kazasının gerek Erzurum ve gerekse Van hattına bağlanabilmesi için Bakanlıkça bu duruma el atılması gerektiğini ifade etmişti. Bu kazanın doğrudan doğruya ulaşımı olmadığından kötü durumda olduğunu, Karlıova kazasının da benzer sorunlarının olduğunu belirtmişti. Bu sebeple Erzurum yolunda bulunan Çobantaşı mevkiini bir neticeye vardırarak ve diğer taraftan da Kiğı'yı Palu'ya demiryolu ile bağlamak için Bakanlıkça bir şey düşünülüp düşünülmediğini sormuştu (TBMM ZC, Devre: VI, C. 18, (27.05.1941), 232).

1.6. Feridun Fikri Düşünsel'in Köy Enstitülerinin Teşkili Hakkında Kanun Lâyihası İle İlgili Görüşleri

3803 sayılı kanunla 17 Nisan 1940'ta kurulan Köy Enstitüleri, köyden alınan öğrencileri yetiştirmek amacıyla çalışmalarına başlamış ve 27 Ocak 1954 yılına kadar hizmet vermiştir (Elmas, 2020: 5). Feridun Fikri Düşünsel, Köy Enstitüleri Teşkili hakkında TBMM'de yaptığı açıklamada, Köy Enstitülerinden "*Cumhuriyetin en güzel bir eseri karşısındayız*" diyerek sözlerine başlamıştı. Ona göre köye doğru gitmek, köylü ile yakından alâkadar olmak, onun her türlü ihtiyacını temin etmek, onun kültür ve toplumsal ilerlemesi itibariyle her türlü ahvalini yakından göz önünde tutmak için bu kanuna ihtiyaç vardı. Bundan dolayı köylünün bir an önce kalkınmasını sağlamak için kanunu çıkarmanın bir vazife olduğunu belirtmiştir (TBMM ZC, Devre: VI, C. 10, (17.04.1940), 74). Düşünsel, eğitmen meselesini de gündeme getirerek bu kanunla bilhassa eğitmen noktasından en teknik bir şekilde başlanan davanın daha müspet, daha amelî ve daha ilmî bir mahiyet aldığını ifade etmişti. Özellikle kendi seçim bölgesi olan Bingöl'de incelemeler yapmış ve köy okullarında okuyan çocuklar ile köy durumunda olan yerlerde okuyan çocuklara bir çıkış yolu vermek gerektiğine dikkat çekmişti. Bu çocukların önemli bir kısmının memuriyet hayatına girmek, köyden ayrılmak ve bütçe çerçevesi içine girmek gibi gayelerinin olduğunu söylemişti. Kanunun kabul edilmesi ile ülke için en esaslı bir davanın halledilmiş olacağını ve köy çocukları için en güzel bir gelecek ortaya çıkacağını belirtmişti (TBMM ZC, Devre: VI, C. 10, (17.04.1940), 74).

1.6.1. Feridun Fikri Düşünsel'in Köy Enstitüleri Kanunu Hakkındaki Temennileri

Feridun Fikri Düşünsel, Köy Enstitüleri Kanunu'nun faydalarını dillendirirken aynı zamanda bazı temenniler de ileri sürmüştü. Bu kanunun daha kapsamlı olmasını ve bundan dolayı kanuna bazı hükümlerin eklenmesi gerektiğini dile getirmişti. (TBMM ZC, Devre: VI, C. 10, (17.04.1940), 75). Düşünsel, özellikle Köy Enstitüleri Teşkilî hakkında yapılan görüşmelerde 3. madde üzerinde durmuştu. Bu maddenin "*Enstitülere tam devreli köy ilkokullarını bitirmiş sıhhatli ve müstaid (yetenekli) köylü çocuklar seçilerek alınır*" konusunu değerlendirmişti. Bu değerlendirmede köy görünümü olan bazı vilâyet ve kaza merkezlerinin olduğunu belirterek Bingöl'ün merkezi Çapakçur ile Tunceli'nin merkezi Hozat'ı örnek olarak vermişti. Bunların gerçekte kasaba olmadıklarını ve hatta köyden bile geri olduklarını dile getirmişti. Bundan dolayı bu tarz yerlerde bulunan çocukların bu kanundan faydalanamamasının kabul edilemeyeceğini, kanunun bu şekliyle kabul edilmesi halinde Bingöl'deki hiçbir çocuğun kanundan istifade edemeyeceğini belirtmiştir. Kendisi bilhassa bu gibi muhitlerin faydalanması gerektiğine dikkat çekmeye çalışmıştı. Düşünsel, ileri sürdüğü nedenlerden dolayı bir takrir vermişti. Bu takririnde "*ortaokulu bulunmayan vilâyet, kaza ve nahiye merkezlerinde*" şeklinde fikrini beyan etmiş ve Bingöl vilâyetinin hiçbir kaza ve nahiye merkezinde köy okulunun bulunmadığını, Tunceli ve Bitlis'in de aynı şekilde olduğunu sözlerine eklemiştir. Ona göre buna benzer vilâyetlerin halkı bu kanundan kesinlikle yararlanamayacaktır. Bu sorunun çözülmesi için şehir ve kasabalarda ilköğrenimlerini tamamlayan ve kanunî şartlara sahip olan köy çocuklarının bu enstitülere alınması gerektiğini belirtmiştir (TBMM ZC, Devre: VI, C. 10, (17.04.1940), 82). Kendisi, 3. maddenin birinci fıkrasının şöyle düzeltilmesini teklif etmişti: "*Ortaokulu bulunmayan vilâyet, kaza ve nahiye merkezlerindeki ilkokullarla tam devreli köy ilkokullarını bitirmiş sıhhatli ve müstaid (yetenekli) çocuklar seçilerek alınır*" ancak Düşünsel'in bu teklifi dikkate alınmamıştır (TBMM ZC, Devre: VI, C. 10, (17.04.1940), 87).

Düşünsel'e göre Köy Enstitüsü'nden mezun olan öğretmenlerin yerine getirecekleri büyük görevler bulunmaktaydı. Bunu göz önünde bulundurarak hem toplumsal açıdan hem de ülkenin milli dayanakları açısından doğu vilâyetlerine ağırlık verilmesi gerekiyordu (TBMM ZC, Devre: VI, C. 10, (17.04.1940), 75).

Feridun Fikri Düşünsel, yaptığı açıklamalarda yalnız Bingöl'ü kastetmediğini, ülkenin birçok yerinde her ne kadar kaza veya vilâyet olarak görülen

yerler var ise de bunların köy görünümüne sahip olduğunu ifade etmekteydi. Düşünsel, buralarda okuyan çocukların öğretmen olarak köylerine dönmelelerini, köylerinde çalışmalarını ve bu kanunun nimetlerinden faydalanmasını istemektedir. Kanunun asıl amacı ülkenin köy davasını yerine getirmek, bazı mahrum bölgelerine öğretmen yetiştirmek ve geri kalmış bölgeleri kaldırmaktır. Bundan dolayı birçok bölgeyi bu kanundan mahrum bırakmanın kanunun esas bünyesiyle uyumunu vurgulamaya çalışmaktaydı (Binark, TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943), II, 2004: 1373). Dolayısıyla köy çocuklarının nerede olursa olsun kanunun nimetlerinden istifade etmesi gerektiğine dikkat çekmişti (Binark, TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943), II, 2004: 1374).

1.7. Feridun Fikri Düşünsel'in Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı 1944 Yılı Mali Bütçesi Hakkındaki Görüşleri

Feridun Fikri Düşünsel, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın 1944 yılı mali bütçesi hakkında düşüncelerini dile getirirken bu bakanlığın sosyal yardım yönünün de olduğunu ancak şimdiye kadar bu sahada tatmin edici bir faaliyetle karşılaşmadığını ileri sürmüştü. Düşünsel, sosyal yardım meselesinin aktif hale getirilmesinin bir zaruret olduğuna dikkat çekmeye çalışmıştı. Diğer taraftan sağlık konusunda da değerlendirmelerde bulunmuştu. Ona göre birçok kaza doktorsuzluktan dolayı şikâyet etmekteydi. Dolayısıyla hangi durumda olursa olsun bu kazalara bir sıhhi kuvvet göndermek gerektiğini, hatta doktor değilse bile iyi yetiştirilmiş sağlık memurlarının gönderilmesini bir tedbir olarak düşünmekteydi. Bazı kazalarda sağlık memuru dahi görmediklerini, çünkü bu sağlık memurlarının büyük bir kısmının askerde olduğunu, dolayısıyla bu duruma bir çözüm bulunması gerektiğini dile getirmişti. Daha sonra sıtma ve trahom mücadelesine değinmiş ve trahom salgınının Doğu vilâyetlerinden (TBMM ZC, Devre: VII, C. 10, (24.05.1944), 225) batıya doğru yayıldığını ve birçok kaza merkezinde eczane olmadığını belirtmişti (TBMM ZC, Devre: VII, C. 10, (24.05.1944), 226). İlaç ücretlerine de temas eden Fikri Bey, hastaların bir hayli para vererek doktordan aldıkları reçetelerle eczanelere gittiklerini, fakat istedikleri ilaçları pahalı olduğu için alamadıklarını ifade etmiştir. Düşünsel, ilaç meselesi ve fiyatları üzerinde Sağlık Bakanı'nın hassasiyetle durmasını istemiştir (TBMM ZC, Devre: VII, C. 10, (24.05.1944), 232).

1.8. Feridun Fikri Düşünsel'in Bayındırlık Bakanlığı 1944 Mali Yılı Bütçesi Hakkındaki Görüşleri

Fikri Bey, Van'a doğru ilerleyen demiryolu hattı hakkında değerlendirmelerde bulunmuştu. Ona göre Cumhuriyet idaresinin en yüksek eserlerinden

biri olacak olan bu hatta çalışmalar belli bir noktaya kadar gelmişti. Hatta Bingöl'ün Genç kazası merkeziyle Dırahini'ye kadar olan 6. kısmı bitmişti. Fakat her nedense 1943 yılında bu hattın vaziyetinde âdeta bir duraklama safhası yaşandığını belirtmişti. Düşünsel, hattın durmuş bir vaziyette olduğunu, toprak tesviyelerinin bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını, bu sebeple hattın önemini göz önünde tutarak Bayındırlık Bakanlığının konuyla yakından ilgilenmesini istemiştir (TBMM ZC, Devre: VII, C. 10, (26.05.1944), 299).

1.9. Feridun Fikri Düşünsel'in Ekonomi, Ulaştırma ve Ticaret Bakanlığının 1944 Mali Yılı Bütçeleri Hakkındaki Görüşleri

Fikri Bey, hem devletin hem de özel sektörün elinde olan sanayi mallarının fiyatının yüksek olduğuna işaret ederek sözlerine başlamıştır. O, memleketin her tarafında, halkın en büyük şikâyeti Devletin elinde bulunan müesseselerin yüksek fiyat uygulaması olduğunu belirtmiştir. Bu durumun düzeltilmesini ve hükümetin elinde olan müesseselerin sıkı bir şekilde kontrol edilmesini ileri sürmüştür. Özel sektördeki sanayi üretimi ile ilgili açıklamalarda da bulunan Düşünsel, bunların kontrolden uzak ve bağımsız bir vaziyette olduğunu belirtmiştir. Ona göre *“memleket ıstırap içinde kıvranırken, halk her türlü sıkıntıya maruz bir vaziyetteyken ellerine üç beş makine geçirmiş bu insanların Devletin Teşviki Sanayi Kanunu'ndan istifade ederek, milletin kendi lehine temin ettirdiği kolaylığı halkın aleyhine kullanmak suretiyle ceplerini doldurmaları kabili tecviz bir iş değildir”*. Bundan dolayı İktisat Vekâleti'nin en esaslı vazifesi, bu sanayi müesseselerinin tekmil muhasebelerini kontrol etmek, hesapları ile yaptıkları fiyat yükseltmelerini Millî Korunma Kanunu ile kontrol altına almak gerekmektedir (TB MM ZC, Devre: VII, C. 10, (26.05.1944), 326).

Feridun Fikri Düşünsel, Ulaştırma Bakanlığı bütçesi ile ilgili konuşmasında ise nakliye işlerinin önemine değinmişti. Gıda maddelerinin nakliyatına ayrı bir önem verilmesi gerektiğini belirterek bunların nakli için yapılan faaliyetler ve son zamanlardaki şikâyetler hakkında bilgi istemiştir (TBMM ZC, Devre: VII, C. 10, (27.05.1944), 348).

Düşünsel, Ticaret Bakanlığının bütçe görüşmelerinde de söz almış ve Toprak Ofisi, buğday ve ekmek konusu üzerinde durmuştur. Toprak Ofisi faaliyetinde bilhassa ambarların durumuna değinerek ambarlarda çürüyen buğdayların ne kadar olduğunu sormuştur. Dönemin şartlarından dolayı hububatın korunmasının önemini belirtmiştir. Ambarların teftiş edilmesini ve bir tek buğday tanesinin bile ne kadar kıymetli olduğunu dile getirmiştir.

Bu dönemde hububatın yeterli görülmediğini ve yağmurun yağmasını herkes gibi kendisinin de beklediğini ifade etmiştir. Diğer taraftan da çiftçinin elinde dünya kadar mal olduğu yönünde haberler aldığı ileri sürmüştür. Düşünsel, geçen yıldan kalan buğdayların bir an önce satılması gerektiğini belirterek bakanlıktan bu hususta çözüm beklediğini dile getirmiştir (TBMM ZC, Devre: VII, C. 10, (27.05.1944), 358). Ayrıca ekmeğin insan hayatında tuttuğu yerin bilinen bir gerçek olduğunu ve un ihtiyacını temin ederken halkın şeker ihtiyacını da karşılamak gerektiğini sözlerine eklemiştir (TBMM ZC, Devre: VII, C. 10, (27.05.1944), 359).

1.10. Feridun Fikri Düşünsel'in Tarım Bakanlığı 1944 Mali Yılı Bütçesi Hakkındaki Görüşleri

TBMM'de 21 Ağustos 1946'da yapılan Başkanvekili seçiminde Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel seçime katılan 251 milletvekilinden 250'sinin oyunu alarak Başkanvekili² seçilmiştir. Düşünsel kendisinin Başkanvekili olarak seçilmesinin ardından yaptığı konuşmada; *"Uhdeme verdiğiniz bu şerefli vazifeyi hakkıyla ifa etmek için bütün gücümle çalışacağım. Her zaman bu teveccühünüze layık olmayı en kıymetli bir hayat vazifesi telakki edeceğim"* demekteydi (TBMM TD, Dönem: 8, C. I, (21.08.1946), 82). Meclis Başkanlığı için 1 Kasım 1947'de yapılan oylamada ise Kâzım Karabekir, seçime katılan 324 milletvekilinden 322'sinin oyu almıştır. Başkanlık vekilliklerine ise Feridun Fikri Düşünsel, Fikret Sılay ve Raif Karadeniz seçilmiştir (TBMM TD, Dönem: 8, C. VII, (01.11.1947), 5-6). Aynı şekilde 1 Kasım 1948'de Başkanvekillikleri için yapılan seçime 301 milletvekili katılmış ve Feridun Fikri Düşünsel ile Raif Karadeniz (Trabzon) ve Cevdet Kerim İncedayı (Sinop) 297 oy alarak seçilmişlerdir (TBMM TD, Dönem: 8, C. XIII, (01.11.1948), 8-9). 1 Kasım 1949'da Başkanvekilliği için yapılan seçimde ise Feridun Fikri Düşünsel 299 oy almıştır (TBMM TD, Dönem: 8, C. XXI, (01.11.1949), 11).

Sonuç

1939-1946 yılları arasında 6. ve 7. Dönem Bingöl Milletvekili olarak görev yapan Feridun Fikri Düşünsel, TBMM'de faal bir şekilde hareket eden milletvekillerinden biri olmuştur. Düşünsel'in TBMM'deki faaliyetlerine bakıldığında, birçok konu üzerinde hassasiyetle durduğu görülmüştür. Özellikle dönemin içinde bulunduğu uluslararası atmosferin de etkisiyle Türkiye ile ilgili konuları yakından takip etmeye çalışmıştır. II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda ulusal konular meclis gündemine daha fazla meşgul ettiğinin

2 TBMM Başkanvekili ile ilgili detaylı bilgi için bkz, TBMM Albümü (1920-2010), I, 455.

den Feridun Fikri Düşünsel seçim bölgesiyle ilgili konuları meclis gündemine pek fazla taşıyamamıştır. Bu dönemde hükümetin takip ettiği politikayı yerinde bulan Düşünsel, Türkiye'nin barıştan yana bir tutum sergilediğini ve bunun gereği olarak ittifaklara sadık kaldığını vurgulamaya çalışmıştır. Bu siyasetin Lozan Barış Antlaşması'ndan beri takip edilen politikanın yani yurtta sulh, cihanda sulh siyasetine uygun olarak II. Dünya Savaşı içinde de devam ettiğine dikkat çekmiştir. II. Dünya Savaşı'nın sıkıntılara rağmen Bingöl ile ilgili sorunları da mecliste dile getirmeye çalışmıştır. Bingöl'ün her açıdan kalkındırılması gerektiğini düşünen Düşünsel, özellikle eğitim meselesi üzerinde durmuştur. Köy Enstitülerinin etkin olduğu bu dönemde Bingöl gibi gelişmemiş illerin Köy Enstitüleri Kanunu'ndan faydalanamadığını meclis gündemine taşımıştır. Bu kanunda yapılacak değişikliklerle Bingöl ve benzeri illerin kanundan daha fazla istifade etmesini sağlamaya çalışmıştır. Bingöl'ün Kiğı ve Karlıova kazalarının demiryolu hatlarına bağlanması için Bayındırlık Bakanlığı'nın konuyla yakından ilgilenmesini ve özellikle Kiğı kazasının hem Erzurum hem de Van demiryolu hatlarına bağlanması için gayret etmiştir. Dönemin olağanüstü koşullarından dolayı hükümetin aldığı tedbirleri yerinde bulmuş ve desteklemiştir. 1939-1946 yılları arasında ülkede yaygın olarak görülen hastalıklarla mücadele için sağlık teşkilatlarının yaygınlaştırılması gerektiğini savunmuştur.

Kaynakça

Arşivler

CUMHURBAŞKANLIĞI DEVLET ARŞİVLERİ BAŞKANLIĞI (BCA)

Resmi Yayınlar

T.C. RESMÎ GAZETE

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAK DERGİSİ

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ZABIT CERİDESİ

Sürelî Yayınlar

AKŞAM

ANADOLU

SON POSTA

VAKİT

Kitap, Dergi ve Makaleler

AKİS DERGİSİ

AYDIN, M. K. (2019). “Millî Korunma Kanunu’nun Hayata Geçirilişî (1940) ve Tek Parti Dönemi Uygulamaları”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. XXIX, Sayı: 1, s. 413-428.

BİNARK, İ. (2004). *Türk Parlamento Tarihi TBMM-VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1945)*. C. II, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

ELMAS, A. (2020). *Köyü Canlandırma Hareketi Olarak Köy Enstitüleri*. Ankara: İksad Yayınları.

METİNSOY, M. (2017). *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

ÖZTÜRK, K. (1995). *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-II. Dönem (1923-1927))*, C. III, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

ÖZTÜRK, K. (1998). *Türk Parlamento Tarihi (TBMM-IX. Dönem (1950-1954))*, C. VII, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.

SERTEL, S. (Nisan 2016). “Bingöl Halkevi ve Faaliyetleri (1936-1951)”, *Tarih ve Gelecek Uluslararası Hakemli Tarih Araştırmaları Dergisi*. Yıl: 2, Sayı: 2, s. 50-81.

SOYSAL, İ. (2000). *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*. C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TBMM Albümü 1920-2010, (2010). I (1920-1950), (Ed. Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel), Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.

UNAT, K. (2015). “Tek Parti Döneminin Son Genel Seçimi: 1943 Seçimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin Seçim Propagandaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 56/Bahar, s. 209-548.

URAN, H. (2008). *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*. (Haz. Cem Çobanlı, Pınar Güven), (Ed. Emre Yalçın), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

YETKİN, Ç. (2014). *Karşı Devrim: 1945-1950*. Ankara: Kilit Yayınları.

İNGİLİZ RAPORLARINA GÖRE XX. YÜZYIL BAŞINDA BAĞDAT'IN TİCARET HACMİ (1900-1912)*

İbrahim Kurtcebe AKKUŞ** - Muhammed KÖSE***

Öz

Abbasiler döneminde Dicle nehri kıyısında inşa edilen Bağdat şehri, doğal ve beşeri faktörlerin etkisiyle stratejik olarak önemli bir konuma sahip olmuştur. Sahip olduğu özellikleri, şehri cazibe merkezi haline gelmesine ve bu sebeple her dönemde devletlerin hakimiyet mücadelelerine sahne olmuştur. XVI. yüzyılda Osmanlı hakimiyetine giren şehir, XX. yüzyıla kadar bu devletin sınırları içinde kalmıştır. Avrupalıların siyasi ve ekonomik yayılımlarının hız kazandığı XIX. yüzyılda rekabet, Ortadoğu coğrafyasına da sıçramış ve Avrupalı devletler kendilerine nüfuz alanı oluşturmak amacıyla ekonomik ve siyasi mücadeleye girmişlerdir. Bu dönemde Bağdat'ın stratejik önemi daha da artmaya başlamış ve İngilizler önem verdikleri Bağdat şehrinde kurdukları konsoloslukları aracılığıyla burayı hem siyasi hem de ekonomik faaliyetleri için bir üs merkezi olarak konumlandırmışlardır. Bu çalışmada, İngiltere'nin Bağdat'ta faaliyet gösteren konsoloslğunun 1900-1912 yılları arasında tutmuş olduğu ticaret raporları hakkında bilgi verilerek suretiyle tanıtımının yapılması ve aynı zamanda bu raporlardan hareketle Bağdat'ın XX. yüzyıl başında sahip olduğu ticaret hacmi ele alınması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İngiltere, Bağdat, Ticaret

* Bu çalışma, Doç. Dr. Muhammed Köse danışmanlığında İbrahim Kurtcebe Akkuş tarafından 2021 yılında hazırlanan "*İngiliz Konsolosluk Raporlarında Bağdat'ın Ticaret Hacmi (1900-1912)*" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
i.kurtcebe24@gmail.com
Orcid: 0000-0002-5319-2670

*** Doç. Dr. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.
muhamkose@gmail.com
Orcid: 0000-0002-2049-5405
DOI: 10.53440/bad.1199327

Makale Türü: Araştırma Makalesi

(Makale Gönderim Tarihi: 04.11.2022- Makale Kabul Tarihi: 17.12.2022)

Atf Bilgisi: Akkuş, İ. K., Köse, M. "İngiliz Raporlarına Göre XX. Yüzyıl Başında Bağdat'ın Ticaret Hacmi (1900-1912)". *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 17, (2022), s. 69-94.

THE TRADE VOLUME OF BAGHDAD AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY ACCORDING TO BRITISH REPORTS (1900-1912)

Abstract

The city of Baghdad, which was built on the banks of the Tigris river during the Abbasid period, had a strategically important position with the influence of natural and human factors. Its features have made the city a center of attraction, and for this reason, it has been the scene of states' domination struggles in every period. The city, which came under Ottoman rule in the 16th century, remained within the borders of this state until the 20th century. In the 19th century, when the political and economic expansion of the Europeans gained momentum, the competition spread to the Middle East geography and European states entered into an economic and political struggle in order to create a sphere of influence for themselves. During this period, the strategic importance of Baghdad began to increase and the British positioned it as a base for both their political and economic activities through their consulates they established in the city of Baghdad, which they valued. In this study, it is aimed to introduce the British consulate operating in Baghdad by giving information about the trade reports kept between 1900-1912 and at the same time to deal with the trade volume of Baghdad at the beginning of the 20th century, based on these reports.

Keywords: Ottoman Empire, United Kingdom, Baghdad, Trade

Giriş

Fırat ve Dicle Nehirleri arasında kurulmuş olan Bağdat şehri, tarih boyunca siyasi, kültürel ve iktisadi açıdan çekim merkezi olmuştur. Abbasiler döneminde kurulan bu şehir, sahip olduğu jeopolitik konumuyla Doğu-Batı arasında önemli bir uğrak noktası olmuş, Doğu Akdeniz limanlarının Hint Okyanusu'na; Hindistan, Türkistan gibi bölgelerin ise Batı'ya açılmasında ticarî güzergâhlar için vazgeçilmez bir merkez halini almıştır. Zaman zaman yıkımlara maruz kalsa da önemini her daim koruyan Bağdat, XIX. yüzyıla gelindiğinde Avrupa ülkelerinin hızla büyümek suretiyle dünyaya yayılmaya başlamalarıyla önemini daha da arttırmıştır. Özellikle Birleşik Krallık yani İngiltere, önemli sömürü bölgesi olan Hindistan'a ulaşan ve "İmparatorluk Yolu" olarak adlandırılan yol güzergahında bulunan Bağdat'a büyük önem vermiştir. Hem Ortadoğu'yu kontrol etmek hem de Uzakdoğu'daki ekonomik bölgelerini korumak için Bağdat'a özel ilgi gösteren İngilizler, ticari ve siyasi durumu kontrol altında tutmak ve faaliyetlerini yürütmek amacıyla bölgede konsolosluklar kurmak suretiyle varlığını güçlendirmiştir.¹

1 İngilizlerin bölgedeki faaliyetleri için bkz: Ayfer Yazkan Kubal, *Osmanlı-İngiliz İlişkileri ve Irak'ın Doğuşu*, İlgî Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018.; Nurcan Özkaplan Yurdakul, *İngiltere Ortadoğu'ya Nasıl Girdi?*, Kronik Kitap, İstanbul 2018.; Samet Yüce, *Britanya'nın Ortadoğu Politikası ve Gertrude Bell*, Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul 2018.

Bu çalışmada, İngiltere'nin Bağdat'ta faaliyet gösteren konsolosluğunun 1900-1912 yılları arasında tutmuş olduğu ticaret raporları hakkında bilgi verilmek suretiyle tanıtımının yapılması hem de bu raporlardan hareketle Bağdat'ın XX. yüzyıl başında sahip olduğu ticaret hacmi ele alınması hedeflenmiştir. Ticaretle ilgili çeşitli bilgilerin mevcut olmasına karşın konuyu fazla dağıtmamak ve sınırlı tutmak adına sadece ihracat ve ithalat verileri üzerinden hareketle şehrin dış ticaret hacmi hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, 10 adet rapordaki verilerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş, gerektiğinde Osmanlı Devleti'nin yayınlamış olduğu dış ticaret kayıtları ve bunlar üzerine yapılmış çalışmalardan hareketle karşılaştırma yapılarak şehrin ticari potansiyeli ve Osmanlı Devleti'nin ticaretindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. Konsolosluk Raporları ve İçerdiği Bilgiler

Çalışma esas olarak İngiltere'nin Bağdat konsolosluğunun hazırladığı ve Foreign Office tarafından yıllık olarak yayınlanmış olan (Annual Series) "*Diplomatic and Consular Report: Trade of Baghdad*" (DCRTB)², başlıklı 10 adet rapor doğrultusunda meydana getirilmiştir. Çalışmanın tarih aralığı 1900-1912 arasındaki 13 yıllık dönemi kapsamakla birlikte, 1900, 1902 ve 1906 yıllarına ait raporlar temin edilemediğinden çalışmada kullanılmamıştır. Ancak bu eksik yıllara ait bilgilere genellikle bir sonraki yıl raporlardan faydalanmak suretiyle ulaşılabilmektedir. İlgili raporlar İngiltere'de bulunan British Library'den temin edilmiştir. Konsolosluklar tarafından tutulan bu yıllık kayıtların içeriği ve sayfa düzeni birbirine benzemektedir. Genel olarak ortak başlıkların yer aldığı raporlar, kimi zaman farklı başlıkların eklenmesiyle birbirlerinden farklılık göstermektedir.

Raporların iç ve dış kapağında seri numarası, yayın yeri ve yılı ile fiyatı gibi bilgiler verilmiştir. İçindekiler kısmının ardından gelen ilk başlık "*Genel Açıklamalar*" kısmıdır ki burada o yıl içerisinde ticaretin genel durumu hakkında kısaca bilgi verildiği gibi genel durum haricinde belli bir konuya ilişkin bilgiler verildiği de görülmektedir. Bu açıklama başlığının ardından "*Borsa*" (Exchange) başlığı gelmektedir. Bu başlık altında ise Osmanlı lirasının İngiliz sterlini (£) ve Hint rupisi (rs.) arasındaki kur oranları verilmektedir.³ Sonraki

2 Buradan itibaren raporlardan bahsederken DCRTB kısaltması kullanılacaktır.

3 Osmanlı'da devletin resmi para birimi haricinde bazı bölgelerde yabancı ülkelerin para birimleri de resmi statüde olabilmekteydi. Özellikle bir bölgenin ticaretinde hangi devlet daha fazla rol oynuyorsa o devletin para biriminin de resmi statüde kabul edildiği görülmektedir. Bağdat ve havalisinde ise İngiltere ve onun sömürü bölgesi olan Hindistan'ın ticarete büyük paya sahip olmaları sebebiyle Osmanlı lirası haricinde sterlin/pound (£) ve Hint rupisi/rupyası (rs.) da resmi para olarak kabul edilmekteydi. Bkz. Vedat Eldem,

başlık “*Nakliye Tarifeleri*” (Freights) dir. Bölgedeki ticaret Fırat ve Dicle Nehirleri ile Basra Körfezi üzerinden yürütüldüğünden, bu başlık altında belli güzergâhlarda yapılan taşımacılığın ton başına nakliye ücretleri verilmiştir. Nakliye tarifelerinin ardından “*İthalat*” ve “*İhracat*” başlıkları gelmektedir. Bu başlıklar altında, ticarete önemli paya sahip olan ürünlerin o yıl içerisindeki durumu, fiyatları veya ticareti etkileyen bir gelişme varsa onlar hakkında bilgiler verilmektedir. Bu genel ve her raporda yer alan başlıklardan sonra raporların sonunda “*Tablolar*” başlığı altında, yıllık ticaret verilerini içeren çeşitli tablolar verilmiştir. Bu tablolar üzerinden ithal ve ihraç edilen ürünlerin miktarı ve değeri, yıllık toplam ticaret verileri elde edilebilmektedir. Her raporda yer verilen bu başlıkların haricinde bazı raporlarda farklı başlıklara da rastlamak mümkündür. Bu çalışmaya konu edinilen raporlar şunlardır;

DCRTB, Foreign Office, Annual Series, No: 2884 (1901): Yayın tarihi: 5 Ağustos 1902. İngiliz Başkonsolosu Binbaşı Newmarch tarafından yayınlanmış olan bu rapor 11 sayfadan oluşmaktadır. Bu raporda diğerlerinden farklı olarak “*Karantina, Hacılar, Dicle Nehir Taşımacılığı*” başlıklarına yer verilmiştir.

DCRTB, Foreign Office, Annual Series, No: 3235 (1903): Yayın tarihi: 7 Haziran 1904. Toplam 10 sayfadan oluşan bu rapor da İngiliz Başkonsolosu Binbaşı Newmarch tarafından yayınlanmıştır.

DCRTB, Foreign Office, Annual Series, No: 3477 (1904): Yayın tarihi: 24 Temmuz 1905. Yine İngiliz Başkonsolosu Binbaşı Newmarch tarafından yayınlanan bu rapor 15 sayfadan oluşmakta ve diğerlerinden farklı başlıklar içermektedir bunlar; “*Hacı Trafiği, Nehir Taşımacılığı, Pamuklu Ticareti, Yasaklı Mallar ve Açılan İşler.*”

DCRTB, Foreign Office, Annual Series, No: 3663 (1905): Yayın tarihi: 16 Haziran 1906. Başkonsolos Binbaşı Ramsay tarafından yayınlanan rapor 14 sayfadır ve diğer raporlardan farklı olarak “*İrlanda ile Ticaret ve Reklamlar*” başlıklarına yer verilmiştir.

DCRTB, Foreign Office, Annual Series, No: 4073 (1907): Yayın tarihi: Haziran 1908. Başkonsolos Yüzbaşı McPherson tarafından yayınlanmıştır. Raporda diğerlerinden farklı olarak baş kısmında “*Bağdat ve Musul Vilâyetlerinin Ticaret Rotalarını Gösteren*” harita bulunmaktadır.

DCRTB, Foreign Office, Annual Series, No: 4354 (1908): Yayın tarihi: 1909. Başkonsolos Yarbay Ramsay tarafından yayınlanan rapor 16 sayfadan

Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, TTK, Ankara, 1994, s. 157.

oluşmakla birlikte diğer içerik olarak diğer raporlardan farklıdır. İçeriğinde ithalat ve ihracat ürünlerine dair bilgiler verilmemiş raporda daha çok Bağdat şehri ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Ticaretle dolaylı olarak ilgili olan “*Yabancıların Rekabeti, Pazar Fiyatları, Yeni Fabrikalar, Kuralların/Kanunların Zorluğu, Sağlık, Kullanılan Dil, Ücretler*” gibi çeşitli konulara yer verilen raporunda sonuna yine istatistikî tablolar eklenmiştir.

DCRTB, Foreign Office, Annual Series, No: 4482 (1909): Yayın tarihi: Haziran 1910. Başkonsolos J. G. Lorimer tarafından yayınlanan rapor 20 sayfadan oluşmaktadır. Diğer raporlardan farklı olarak “*Avrupalı Kıyafetleri ve Tarım*” başlıklarına yer verilmiştir.

DCRTB, Foreign Office, Annual Series, No: 4696 (1910): Yayın tarihi: Haziran 1911. Başkonsolos Yüzbaşı Norman Scott tarafından yayınlanan rapor 18 sayfadan oluşmaktadır.

DCRTB, Foreign Office, Annual Series, No: 4999 (1911): Yayın tarihi: Eylül 1912. Başkonsolos J. G. Lorimer tarafından yayınlanan ve 23 sayfadan oluşan raporun başında “*Bağdat ve Musul Vilâyetlerinin Ticaret Rotalarını Gösteren*” harita yer alırken “*İçindekiler*” kısmı bulunmamaktadır.

DCRTB, Foreign Office, Annual Series, No: 5225 (1912): Yayın tarihi: Ekim 1913. Başkonsolos J. G. Lorimer tarafından yayınlanan rapor, 29 sayfadan oluşmaktadır ve rapor içeriğinde diğerlerinden farklı olarak “*İran Ticareti, Bağdat Gümrüğü ve İngilizlerin Payı*” başlıkları yer almaktadır.

Raporlar yıllık ticaret kayıtları ihtiva etmekle birlikte sadece ticari verilerle sınırlı kalmayıp, ticareti etkileyen ve ticaretle bağlantılı olan -kur oranları, nakliye ücretleri, ürün fiyatları, ölçü birimleri veya o yıl içerisinde ticareti etkileyen bir durum vs.- konular hakkında da bilgilere verilmekteydi. Dolayısıyla kayıtlardan gündelik hayatla ilgili veya dolaylı olarak ticari hayata etki eden pek çok bilgiye ulaşmak mümkündür. Örneğin 1908 ve 1911 yıllarına ait raporlarda şehirdeki bazı meslek gruplarının kazandıkları ücretler verilmiştir. 1905 yılı raporunda yer alan reklamlar başlığında ise şehirde yapılacak reklamlarda kullanılacak dilin, Fransızca bilenlerin İngilizce bilenlerden daha fazla olması sebebiyle Fransızca yapılması İngiliz şirketlerine tavsiye edilmiştir.⁴ Dolayısıyla raporlardan hareketle sadece istatistikî verilere değil ticaretle bağlantılı olan ve şehrin iktisadi ve sosyal hayatına dair çeşitli çıkarımlar da yapmak mümkündür.

4 DCRTB, No: 3663, s. 6

2. Bağdat ve Havalisinin İktisadi Yapısı

Çalışmanın konusu olan dönemde Bağdat ve havalisi, ziraat üretime dayalı bir ekonomik karaktere sahipti. Bağdat vilayeti dahilindeki topraklar her nevi ürünün yetiştirilmesine imkân vermektedir. Bölgeye can veren Fırat, Dicle ve Diyale nehirleriyle bu nehirlerden açılan kanallar sayesinde tarım arazileri sulanabilmekteydi. Vilayet arazisi sulama şekillerine göre seyhi, şitvî, kurd, deymî ve kebsî olmak üzere 5'e ayrılmaktaydı.⁵ Oldukça verimli topraklara sahip olmasına rağmen ziraat ekonomi üretim ve zenginlik açısından geri kalmış durumdaydı. Nitekim Faik Sabri, Irak'ın durumunu şu çarpıcı ifadelerle izah eder: *"Bugünkü Irak ile Mısır arasında bir mukayese ihtimâli bile yoktur. Halbuki vaktiyle Irak Mısır'a bile tevaffuk etmiştir. Hârûn el-Reşîd'in oğlu Me'mun Mısır fira'unlarının kendi memleketlerini dünyanın en ma'mur yeri olmak üzere telakkî etmiş olduklarından bahs ile 'eğer onlar Irak'ı görmüş olsa idiler bu kadar büyük söz söyleyemeyeceklerdi' demişdi. Bugünkü bu kıt'a-ya eski revnak ve feyzini iade etmek yine insan elindedir. Çünkü Mısır'da bir Nil var ise Irak'da Dicle ve Fırat gibi iki mühim Nil vardır."*⁶ Her çeşit mahsulün yetiştirdiği bu toprakların üretim ve zenginlik açısından yoksun olmasının başlıca sebebi tarımsal üretimin dönem şartlarına göre hâlâ ilkel şartlarda yapılıyor olmasıydı. bölgedeki üretimin artırılmasına teşvik amaçlı tarımda kullanılan modern araç gereçlerin ithalinde 1871 yılından itibaren gümrük vergisi kaldırılmıştır. Ancak devletin desteği karşısında yerel idarecilerin faaliyetlerinin başarısız olmasından dolayı da tarım verimliliğinin artırılması için valilere tam yetki verilmesi ileri sürülmüştür.⁷ Sultan II. Abdülhamid'e sunulan çeşitli layihalarda da bölgenin verimli topraklara sahip olmasına rağmen üretimde yaşanan sorunlar ve buna ilişkin birtakım çözüm önerileri getirilmiştir. Örneğin Nusret Paşa, raporunda sulama sorunları, bölge halkının bilinçsizliği, büyük toprak sahiplerinden ve nüfuzlu kişilerden kaynaklı problemlerden bahsetmiş ve bunlara yönelik öneriler sunmuştur.⁸

5 **Seyhi** topraklar, yıl boyunca doğrudan nehirden sulanabilen sulak topraklardır. **Şitvî** topraklar da nehirlerin çoştığı kış ve ilkbahar aylarında sulanabilen topraklardır. **Kurd** adı verilen topraklar ise kerd veya na'ur denilen su dolapları, tulumba gibi araçlar sayesinde sulanabilen topraklardır. **Deymî** toprak sadece yağışlarla sulanabilirken **kebsî** topraklar ise yağışsız veya çok az yağış alan, ancak nehirlerin çok fazla taşmasıyla sulanabilen topraklardır. Sinan Marufoğlu, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 197; Ayrıca bkz. Ahmet Fehmi, *Bağdat Vilâyeti Dahilinde Arazinin Suret-i İdaresi ve Tasarrufuna Da'ir Ta'limat Layihasıdır*, Denkur Matbaası, Bağdat, 1332(1916), s. 2-3 (İBB Atatürk Kitaplığı D.baş No: Bel_Osm_0.03078); H. 1325 (M. 1907) *Bağdat Vilâyet Salnamesi*, s. 192-193. (<http://isamveri.org/pdfsal/indir.php?kodno=D02468130000000004>).

6 Faik Sabri, *Osmanlı Coğrafya-yı Tabii ve İktisâdîsi*, Kanaat Matbaası, Dersâ'det, 1333, s. 99.

7 Marufoğlu, s. 188-189.

8 Halil İbrahim Görür, *II. Abdülhamid Dönemi'nde Irakla İlgili Hazırlanan Layihalar*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2009, s. 107-110.

Bölgedeki sanayii faaliyetlerine bakıldığında da tarımsal ekonomiyle benzer bir kaderi paylaştığı görülmektedir. Salnamelerde de belirtildiği üzere vilayet modern araç gereçlerden yoksundu. Bununla birlikte bölgenin madenler açısından da kıt olması sebebiyle üretim faaliyetleri ihracattan ziyade yerel tüketime yöneliktir ve imalat da yurtdışından ithal edilen madenlerin işlenmesiyle yapılmaktaydı. Vilayetin en meşhur sanayi kolu ise tekstil üretimiydi. Pamuk, yün ve ipek işlenerek elde edilen ürünler öncelikle iç piyasada satılır, fazlalıklar ise ihraç edilirdi. Bu dönemde Bağdat'ta pamuk ipliği dokuma, sabunculuk, yağcılık, dericilik ve tekstil atölyeleri mevcuttu.⁹ Fakat sahip olunan bu imalathanelere rağmen bölgede modern, Avrupaî tarzda üretim faaliyetlerinin yaygın olmaması sebebiyle tarımda olduğu gibi üretim ve verim ancak yerel talebi karşılayacak seviyedeydi. Seri üretimin olmadığı bu ekonomide sanayiinin gelişmesi de zor olmuştur.

Bağdat'ın ekonomik olarak öne çıkan özelliği sahip olduğu ticari potansiyelidir. Sahip olduğu konumu itibarıyla pek çok ticaret yolunun, kesişim noktası olan Bağdat, tarih boyunca bu özelliğini korumuş ve transit ticaret bakımından oldukça etkin bir konuma gelmiştir. Şehir Ortaçağ'da önemli 3 yol güzergahı üzerinde yer almaktaydı. Birinci yol "*İran-Afganistan ve Türkistan'a*", ikinci yol "*Musul ve Doğu Anadolu illerine*", üçüncü yol ise "*Şam ve Akdeniz kıyılarına*" uzanmaktaydı.¹⁰ Sahip olduğu bu özelliği her dönemde Bağdat'ın ticaretin odak noktası olmasına sebep olmuştur. XIX. yüzyıla gelindiğinde Avrupalıların ticari yayılımlarıyla birlikte şehir popülerliğini daha da arttırmıştır. Avrupa'ya gönderilecek mallar buradan Akdeniz limanlarına sevk edilirdi. Gerek kara yolları gerekse su yolları üzerinden ticaretin yapıldığı Bağdat'tan dört bir yana ulaşan ticaret ağları sayesinde bölgenin ekonomik potansiyelinde ticaret önemli paya sahip olmuştur. Sahip olduğu bu tarihi miras, İngiltere, Fransa gibi büyük Avrupalı devletlerin bölgeye olan ilgisini de arttırmıştır. Zira bahsedildiği üzere İngiltere, Bağdat ve havalisini kendi ekonomik ve siyasi faaliyetleri için bir üs olarak konumlandırmıştır. Bölgenin sahip olduğu potansiyele dair gerek bu çalışmaya konu olan İngiliz raporları gerekse Sultan II. Abdülhamid'e sunulan raporlarda dikkat çekilmiş ve büyük bir ticari rekabetin olduğundan söz edilmiştir. Süleyman Hüsnü Efendi, sunduğu layihasında Bağdat'ta büyük-küçük tüm ticari sektörün Ya-

9 Cengiz Eroğlu, Murat Babuçoğlu ve Orhan Öznil (Edt.), *Osmanlı Vilâyet Salnamelerinde Bağdat*, ORSAM Ortadoğu Kitapları, Ankara 2012, s. 149-150.; *1907 Bağdat Vilâyet Salnamesi*, s. 196-197.; Duman, s. 14.

10 Sezgin Güçlüay, *Selçuklular Döneminde Ortadoğu'da Ticaret (XI.-XIII Yüzyıllar)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ, 1999, s. 157-161.

hudilerin elinde olduğuna dikkat çekmiştir.¹¹ 1908 tarihli İngiliz raporunda da Bağdat ticaretinin git gide Yahudilerin eline geçtiğinden bahsedilmiştir.¹² Bölgede tarım aletlerinin ithalatı için Fransız ve Alman şirketlerinin faaliyetleri de 1909 tarihli İngiliz raporunda konu edilmiştir.¹³

3. İhraç ve İthal Edilen Ürünler

İngiliz raporlarının sonunda yer alan tablolar kısmında yıl içerisinde yapılan ticarete ithal ve ihraç edilen ürünlerin tablosu verilir ve burada yıllara göre hangi ürünün ticaretinin ne kadar yapıldığı yazılırdı. Bu tablolardan hareketle 1900-1912 yılları arasında 83'ü ihraç, 123'ü ithal ürün olmak üzere toplam 206 çeşit ürünün Bağdat ve havalisinde gerçekleştirilen dış ticarete konu olduğu tespit edilmiştir.¹⁴ Kayıtlarda tablo şeklinde istatistikî bilgilerin yanı sıra ticarete önemli paya sahip olan ürünlerin fiyatı, miktarı, kalitesi ve varsa ürünün kalitesini ve ticaretini etkileyen faktörler hakkında detaylı bilgilere de yer vermişlerdir. Örneğin 1901 yılı raporunda yün ticaretine ilişkin kayıtlarda, bölgede hayvanlar arasındaki ölüm oranının %70 kadar arttığı bundan dolayı da ürün kalitesi ve miktarının olumsuz etkilendiği yazılmıştır.¹⁵

3. 1. İhraç Ürünleri

Bölge ekonomisinin fazla gelişmemiş olması sebebiyle ithal ve ihraç edilen ürünlerin genel karakteri açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bağdat ve havalisinde ekonomi daha çok ziraî bir yapı arz etmekle birlikte sanayinin de gelişmemiş olması sebebiyle bölgeden ziraî üretime dayalı ve ham, işlenmemiş ürünler ihraç edilmekteydi. İhracatı yapılan 83 farklı ürün içerisinde en fazla paya sahip olanlar; hurma, tahıl, kitre, afyon, mazı gibi bitkisel ve yün, tiftik, işlenmemiş deri gibi hayvansal ürünlerdir. İngilizler kayıtları tutarken, ticarete önemli paya sahip olan bu ürünler hakkında ayrıca başlıklar açarak o yıl içerisinde ürünle ilgili gelişmeler hakkında detaylı bilgi vermektedirler. Raporlarda yer alan *export* (ihracat) başlığı altında genellikle yün, tiftik, mazı, tahıl, afyon, zamk ve kitre, hurma, saf yağ, halı ve deri ticaretlerine ilişkin daha detaylı bilgiler verilmiştir.

Bölgede küçükbaş hayvancılığın yaygın olması sebebiyle yün ve tiftik önemli ihraç kalemlerindedir. Raporlarda yer alan bilgilere göre; yünün

11 Görür, s. 79.

12 DCRTB, No: 4354, s. 6.

13 DCRTB, No: 4482, s. 5.

14 İthal ve ihraç ürünlerine ilişkin liste ekte verilmiştir: Bkz. Ek 1 ve Ek 2.

15 DCRTB, No: 2884, s. 4

arab, awassi ve karadi olmak üzere üç ayrı çeşidi olduğu anlaşılmaktadır. Yünlerin satıldığı başlıca pazarlar Londra, Marsilya ve Amerika'dır. Tiftik'te İngiltere'nin başlıca alıcı konumunda olması, 1905 yılı raporunda ihraç edilen yünlerin yarısının Londra'ya, diğer yarısının ise Marsilya, Bremen, Boston, Philedelphia, Hamburg ve Japonya'ya gönderilmesi gibi nedenler İngiltere'yi diğer pazarlar arasında ön plana çıkarmıştır.

Bitkisel boyacılıkta kullanılan mazı, bölgenin başlıca ihraç ürünlerindedir. Raporlarda mavi, yeşil ve beyaz olmak üzere üç çeşit mazının ihracatının yapıldığı ve genellikle ürünün Bağdat'ın kuzeyindeki bölgelerden getirilerek ihraç edildiği anlaşılmaktadır. Fiyatı da türüne göre değişen mazı, katma değeri yüksek ürünlerdendir. Mazı ticaretinde Londra, Hamburg, Rotherdam gibi çeşitli Avrupa şehirleri öne çıktığı gibi İran şehirleri de önemli bir pazar konumundadır. Örneğin 1904 yılında gelen talepler doğrultusunda mazıların 1/3'ü İran'ın Hemedan, Sovuk Bulâk ve Tebriz şehirlerine gönderilmiştir.¹⁶

Bir başka katma değeri yüksek ürün ise afyondur. Özellikle ilaç sanayisi için afyonun önemli bir ürün olmasından dolayı afyon ticareti yapanlar önemli bir kazanç elde etmekteydi. Afyon ticaretinde Avrupa pazarlarının yanı sıra Uzakdoğu pazarlarından da büyük talepler gelmekteydi. 1911 ve 1912 yıllarında Hindistan, Çin, Singapur, Hong Kong gibi şehirlerden gelen talep oldukça canlıydı.¹⁷

Zamk, kitre, tahıllar (arpa, buğday, mısır, susam) ve hurma bölgenin önemli zirai ürünlerindedir. Raporlarda, bu ürünler hakkında ayrıca başlıklar açılarak gerektiğinde detaylı bilgiler verilmiştir. Yerel halkın tüketimi için de önemli olan tahıl ve hurma gibi ürünlerde kıtlık yaşanması ihtimaline karşı kimi zaman ticaret yasağı getirildiği görülmüştür. 1909 ve 1910 yıllarında iklim şartlarının kötü gitmesinden dolayı hükümet tahıl ürünlerinin ticaretine ambargo uygulamış ve ticaret yapılmamıştır.¹⁸ Bu duruma hayvansal ürünlerden olan saf yağ ticaretinde de rastlanmaktadır. Aynı yıllarda saf yağ ihracatında da yasaklamaya gidilmiştir.

Ticarette önemli yere sahip olan bir diğer ürün grubu ise derilerdir. Derilerin ham veya işlenmiş olarak ticareti yapılmaktaydı. Keçi, koyun, sığır, öküz gibi türlere ayrılarak satılan derilerin ticareti de iklim şartlarından zaman zaman etkilenmekteydi. İngiltere, Fransa ve Almanya derilerin satıldığı başlıca pazarlardı. 1912 yılında derilerin 3'te 1'ini İngiltere alırken, Fransa %22,

16 DCRTB, No: 3477, s. 4.

17 DCRTB, No: 4999, s. 7; DCRTB, No: 5225, s. 9.

18 DCRTB, No: 4482, s. 7; DCRTB, No: 4696, s. 5.

Almanya %16, Avusturya-Macaristan %12, Levant %6,75, Amerika %5,5 ve Hindistan ise %2,5'lik kısmını satın almıştır.¹⁹

Önemli ihraç kalemlerinden biri halı ticaretiydi. Ticaret çoğunlukla İran'dan getirilen ürünlerin Bağdat'tan ihraç edilmesi yoluyla gerçekleşmekteydi. Bu nedenle halı, bir nevi transit ticaret ürünüydü. Raporlarda da sıklıkla halıların İran'dan geldiğine ilişkin vurgular yapılmıştır. Halı ticaretinde özellikle 1906 yılından sonra İran'da yaşanan olaylardan dolayı aksaklıklar yaşanmıştır. 1911 yılı raporunda Bağdat'taki halı ticaretinin kaynağının İran olduğu ve İran'da meydana gelen sorunlardan dolayı üretimin olumsuz etkilendiği ve ticaretin azaldığı belirtilmiştir.²⁰

3. 2. İthal Ürünler

İthal edilen ürünler ise ihraç ürünlerin neredeyse tam aksi bir görüntü arz etmektedir. Özellikle Batı ile yapılan ticarete ithal edilen malların büyük çoğunluğu mamul yani işlenmiş, sanayi ürünlerinden meydana gelmektedir. İşlenmiş ürünler arasında tekstil ürünleri (çeşitli kumaşlar, ip türleri, giyim eşyaları vs.) büyük paya sahiptir. Bununla birlikte sadece işlenmiş ürünler ithal edilmiyordu. Bölgedeki maden yataklarının yetersiz olması sebebiyle demir, bakır ve çinko gibi pek çok maden ve maden ürünü ithal edilmektedir. Yine bölgede yetiştirilmeyen bitkisel, gıda ürünleri de (çay, kahve, baharat, şeker vs.) ithal edilen ürünler arasında yer almaktaydı. Raporlarda *import* (ithalat) başlığı altında başlıca ithalat ürünleri hakkında detaylı bilgiler verilmiştir.

İthalatta en büyük paya sahip olan ürün grubu parça kumaş ve yünlüler olarak tabir edilen tekstil ürünleridir. Başlıca ithalatçısının İngiltere olduğu kumaş ticareti Bağdat ithalatında en büyük paya sahipti. İngiltere'nin İran ile yaptığı ticarete Bağdat güzergâhını kullanması bölgeye yapılan ithalatı arttıran önemli bir etkidir. Kumaşların yanı sıra yerel endüstri için İngiltere ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan yün iplikler ithal edildiği de görülmüştür.²¹ Raporlarda; İran'da yaşanan sorunların bölgedeki tekstil ürünlerinin ticaretini etkilediği sıklıkla ifade edilmektedir.

Bağdat ve havalisinde madenlerin az bulunması sebebiyle demir, bakır, pirinç gibi metallerin yanı sıra çivi, su borusu ve inşaat demiri gibi metal ürünler bölgeye ithalatı yapılan önemli kalemlerdi. İngiltere, Belçika, İsveç bu ürünlerin ithalatında oldukça yüksek paya sahiplerdi.

19 DCRTB, No: 5225, s. 9

20 DCRTB, No: 4999, s. 7.

21 DCRTB, No: 4482, s. 5.

Önemli ithal ürünlerinden bir diğeri ise şekerdi. Şeker kristal ve kelle olmak üzere iki türde ithal edilmekteydi. Avrupa'nın pek çok yerinden şeker thal edildiği, bu ülkeler arasında özellikle Fransa, Belçika ve Avusturya- Macaristan'ın ön plana çıktığı görülmektedir.

İşlenmiş deri ticareti de Avrupa'dan yapılan ithalatta önemli paya sahipti. Fransa, Almanya ve İngiltere deri ticaretinde öne çıkan ülkelerdi. Yukarıda bahsedildiği üzere Bağdat'ın önemli ihraç kalemlerinin biri olan deriler Avrupa'ya ihraç edildikten sonra burada işlendikten sonra geri dönmekteydi. Avrupaî tarz ayakkabı ve botlara olan talep artışı, deri ticaretini etkileyen bir unsur olarak raporlara yansımıştır.²²

Yukarıda bahsedilen ürünler haricinde tıbbi malzeme, ilaç, çay, kahve, alkol, çivit, kibrit, çeşitli eşya ve makineler hakkında da bazı raporlarda ayrıca başlıklar açılarak bilgiler kaydedilmiştir. Bağdat ve havalisinin gelişmemiş, makineden yoksun bir ekonomiye haiz olmasına karşın Batılıların gelişmiş ve makineli üretimin hâkim olduğu bir ekonomiye sahip olmaları iki bölge arasında yapılan ticaretin karakterini ortaya çıkarmaktadır. Bağdat ham, ürünler satarken Batı dünyası sanayileri için ihtiyaç duydukları hammaddeyi Bağdat'tan alarak işleyip Bağdat'a satmıştır. Örneğin Bağdat'ta yünler işlenmemiş bir şekilde satılıp, yerine Avrupa'dan yün kumaşlar alınmaktaydı. Buradan hareketle, Sanayi Devrimi sonrasında Avrupalıların "*hammadde ve pazar arayışlarının*" Bağdat'ta yanıt bulduğunu söylemek mümkündür.

4. Bağdat'ın Toplam Ticaret Hacmi

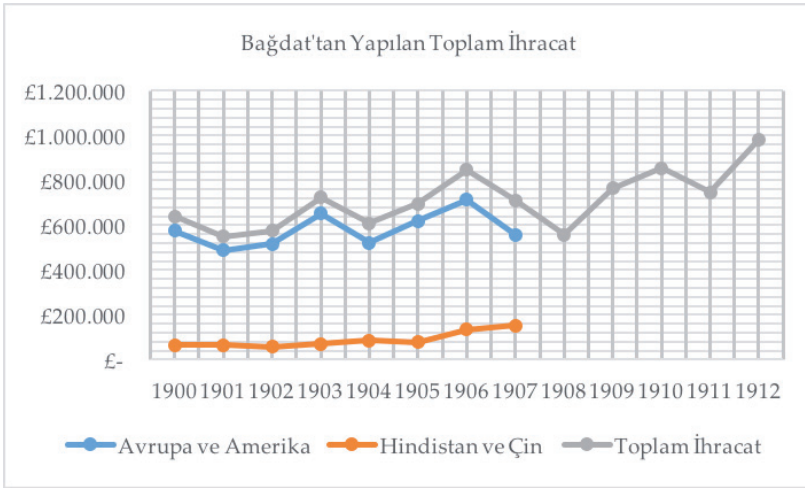
4. 1. Toplam İhracat Hacmi

1900-1912 yılları arasında Bağdat'ın ihracat hacmine ilişkin kayıtlara bakıldığında ticaret yapılan bölgeler iki grup halinde tasnif edilmiştir. Şöyle ki 1901, 1903, 1904, 1905 ve 1907 yıllarına ait kayıtlarda ihracat yapılan bölgeler "*Avrupa-Amerika*" ve "*Hindistan-Çin (Uzak Doğu)*" olmak üzere iki grup halinde verilmiştir. Ancak 1908, 1909, 1910, 1911 ve 1912 yıllarına ait kayıtlarda ise herhangi bir gruplandırma yapılmadan toplam ticaret hacmi verilmiştir. Kayıtlardan hareketle 1900-1912 yılları arasında yıllık ortalama 711.605 sterlin olmak üzere toplamda 9.250.867 sterlin değerinde ihracat hacmine ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Bu değer ise yaklaşık olarak 10.175.953 Osmanlı lirasına tekabül etmektedir.²³ Aşağıdaki grafikte görüleceği üzere

22 DCRTB, No: 4073, s. 4-5

23 Dönemin kur oranı 1,10 olarak hesaplanmıştır. İngiliz raporlarında o yılki kur oranlarına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. İncelenen 10 adet rapordan elde edilen bilgiler sonucunda 1 sterlinin 1.0875 ile 1.1087 arasında yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca, dönemin kur

(Bkz. Grafik 1) gerçekleşen bu ticarete Avrupa-Amerika yani Batı dünyası ile yapılan ticaret oldukça büyük paya sahipken Hindistan-Çin pazarıyla olan ticaret Batı'nın oldukça gerisinde kalmıştır. Bununla birlikte her ne kadar düşük bir ticaret hacmine sahip olsa da Hindistan-Çin pazarı ile olan ticaret her geçen yıl gelişim göstermiş ve 1900 yılında 64.198 sterlin olan ihracat hacmi, iki kattan fazla artarak, 1907 yılına gelindiğinde 153.203 sterline ulaşmıştır. Batı ile olan ticarete bakıldığında ise genel olarak dalgalanmaların olduğu bir ticaret hacmi göze çarpmaktadır. Bu dalgalanmaların sebeplerine ilişkin birtakım bilgileri yine raporlardan elde etmek mümkündür. Ticaretin inişli-çıkışlı bir seyir izlemesi genellikle yıl içerisinde ürünlere gelen talepten kaynaklanmaktaydı. Örneğin 1903 yılında Avrupa ve Amerika'ya büyük miktarlarda halı sevkiyatı gerçekleştirilmesinin ardından stokların dolması üzerine 1904 yılında haliye olan talep azalmış ve fazla ticaret yapılmamıştır.²⁴ Bu gibi arz-talep durumlarının sıklıkla yaşanması dolayısıyla ticarete zaman zaman dalgalanmalar meydana gelmiştir.

Grafik 1: 1900-1912 Yılları arasında Bağdat'ta yapılan ihracat.

oranları hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde de benzer oranlara rastlanmıştır. Tüm bunlardan hareketle Osmanlı lirası ile İngiliz sterlini arasındaki kur oranı 1,10 olarak yani 1 sterlin 1,10 Osmanlı lirasına karşılık geldiği dikkate alınarak hesaplamalar bu orana göre yapılmıştır. Bkz. Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, TTK, Ankara, 1994, s. 155.; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 201.; Şevket Pamuk, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Para 1326-1914", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Edt. Halil İnalıcık ve Donald Quataert), C. 2, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 1084

24 DCRTB, No: 3235, s. 4-5; DCRTB, No: 3477, s. 5

1900-1911²⁵ yılları arasında Osmanlı Devlet'inin kayıtlarında toplam ticaret hacmi 234.249.000 Osmanlı lirası olarak belirtilirken²⁶ aynı tarih aralığındaki İngiliz kayıtlarında 9.098.000 Osmanlı lirası (8.270.909 sterlin) ihracat yapıldığı kaydedilmiştir. Buna göre ilgili tarihler arasında meydana gelen toplam ticarete Bağdat'ın ihracat hacminin Osmanlı Devlet genelindeki payı %3,88 olarak hesaplanmıştır.

	Avrupa ve Amerika	Hindistan ve Çin	Toplam İhracat
1900	575.264	64.198	639.462
1901	486.591	64.025	550.616
1902	516.816	8.437	575.253
1903	652.390	70.845	723.235
1904	522.180	84.890	607.070
1905	617.449	78.167	695.616
1906	713.140	134.252	847.392
1907	557.085	153.203	710.288
1908	-	-	555.802
1909	-	-	765.388
1910	-	-	853.963
1911	-	-	746.824
1912	-	-	979.958
	TOPLAM		9.250.867

Tablo 1: Toplam ihracat, değerlerini (sterlin) gösteren tablo.*

4. 2. Bağdat'ın Toplam İthalat Hacmi

İthalata ilişkin veriler incelendiğinde 1900-1912 yılları arasında Bağdat'ın genel olarak Avrupa, Amerika ve Hindistan ile ithalat yaptığını görülmektedir. Bu 13 yıllık devrede yapılan toplam ithalat hacmi yıllık ortalama 2.070.100 olmak üzere toplamda 26.911.300 sterlin, yaklaşık 29.602.430 Osmanlı lirası olarak tespit edilmiştir. Bağdat'a yapılan ithalatın Osmanlı genelindeki payını ortaya koymak ve karşılaştırmak açısından 1900-1911 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin toplam ithalat hacminin 376.379.000

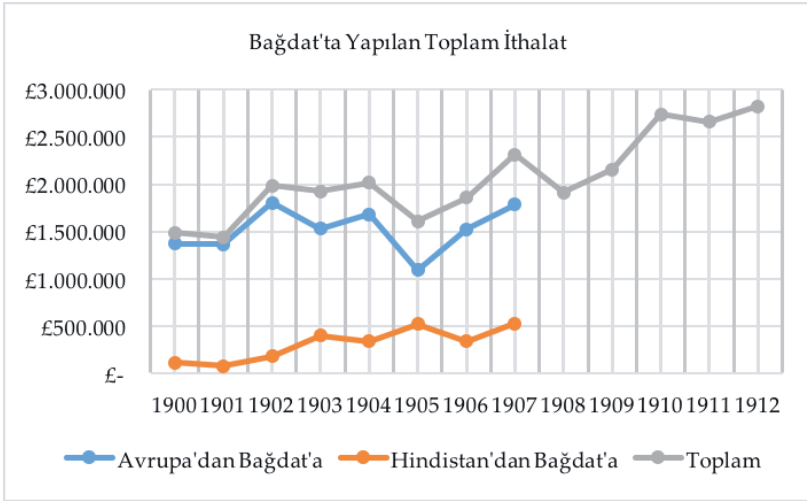
25 Osmanlı Devleti kayıtlarında 1912 yılına ait bilgiler yer almamaktadır. Dolayısıyla karşılaştırma yapılırken 1912 değil 1911 yılına kadarki veriler dikkate alınmıştır.

26 Şevket Pamuk *19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti, Tarihi İstatistikler Dizisi C. 1*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1995, s.18; Tefvik Güran, *Resmî İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 375-376.; Celal Aybar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Muvazenesi 1878-1913*, Zerbamat Basımevi, 1939, s. 17-18.

* 1908 yılından itibaren ihracat verilerinin Avrupa ve Hindistan olarak ayrılmadan toplu olarak verilmeye başlanmıştır.

Osmanlı lirası olduğu²⁷ ve buna göre Bağdat'ın toplam ithalat hacminin Osmanlı Devleti'nin toplam ithalatındaki payının %7,8 olduğu tespit edilmiştir.

Burada belirtilmesi gereken bir husus ise İngiliz raporlarında yer alan ithalat ve ihracat ile ilgili veriler Avrupa, Amerika, Çin ve Hindistan (Uzak Doğu) pazarları ile yapılan ticareti kapsamaktadır. Ancak aynı dönemde Bağdat'ın İran, Mısır ve Osmanlı Devleti'nin diğer bölgeleriyle de ticaret yaptığı bilinmektedir. Yani Bağdat'ın ticaret kayıtlarına ilişkin İngiliz raporları eksik ve sınırlı kalmaktadır. Bununla birlikte karşılaştırmak açısından kullanılan Osmanlı kayıtlarında da zaman zaman eksiklikler olmuştur. Osmanlı ticaret kayıtlarına ilişkin çalışmalar yapan Aybar ve Pamir, 1901-1904, 1906 ve 1912 yıllarında “Gümrükler Müdüriyeti Umumiyesi'nin yayın yapmamasından dolayı” bahsedilen yıllara ait verilerin olmadığını ifade etmişlerdir.²⁸ Diğer yandan Tefik Güran'ın çalışmasında ise sadece 1912 yılı verileri eksik olmakla birlikte 1910 ve 1911 kayıtlarında ise “*tuz, şarap, sigara, mamul ve yaprak tütün ihracatını kapsamadığı*” belirtilmiştir.²⁹ Buradan hareketle hem İngiliz hem de Osmanlı kayıtlarının verilerinde eksiklik olması dolayısıyla, yapılan karşılaştırma ve değerlendirmelerin tespit edilen kayıtlardan hareketle yapıldığını belirtmekte fayda vardır.

Grafik 2: 1900-1912 Yılları arasında Bağdat'ta yapılan ithalat*

27 Güran, s. 375-376; Pamuk, s. 18; Aybar, s. 17-18.

28 Aybar, s. 7; Pamuk, s. 1.

29 Güran, s. 375-376.

* 1906 ve 1907 yıllarında grafikte Hindistan'dan yapılan ithalat verileri sadece Hindistan'dan yapılanları değil İran Körfezi ve Çin'den yapılan ithalatı da kapsamaktadır ancak ayrıca belirtmemek için Hindistan verileri arasında gösterilmiştir

İthalat verilerine ilişkin grafik incelendiğinde (Bkz. Grafik 2) 13 yıllık peyriyotta zaman zaman keskin düşüş ve yükselişlerin meydana geldiği dikkat çekmektedir. Bu gibi dalgalanmalar ihracat kısmında da bahsedildiği üzere çeşitli sebeplerden dolayı meydana gelebilmektedir. Örneğin 1904 ve 1905 yıllarına bakıldığında yaklaşık %30'luk bir düşüşün meydana geldiği görülmektedir. Bunun sebebine dair 1904 yılı kayıtlarında yer alan bilgiler oldukça açıklayıcıdır. 3477 numaralı ve 1904 tarihli rapora göre ilgili yıl içerisinde bölgede kolera salgını meydana gelmiş ve yaşanan bu salgın bir sonraki yılı yani 1905 yılını da etkilediğinden ticari hayat da bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilendiğinden düşüşler yaşanmıştır.³⁰ 1905 yılının ikinci yarısında Mezopotamya ve İran bölgelerinin salgından kurtulmasıyla birlikte ticaret yeniden canlanmıştır.³¹ Genel itibarıyla bakıldığında sürekli bir dalgalanma hali görülmekle beraber ithalatta yukarı doğru bir seyir izlediği söylenebilir.

	Avrupa'dan Bağdat'a	Hindistan'dan Bağdat'a	Toplam
1900	1.372.446	112.162	1.484.608
1901	1.362.035	76.517	1.438.552
1902	1.803.802	181.177	1.984.979
1903	1.528.230	395.815	1.924.045
1904	1.678.080	335.982	2.014.062
1905	1.093.150	517.219	1.610.369
1906	1.520.707	337.142	1.857.849
1907	1.784.981	527.390	2.312.371
1908	-	-	1.912.360
1909	-	-	2.152.732
1910	-	-	2.736.414
1911	-	-	2.661.401
1912	-	-	2.821.557
	TOPLAM		26.911.300

Tablo 2: Toplam ithalat, değerlerini (sterlin) gösteren tablo*

4. 3. Bağdat'ın Toplam Ticaret Hacmi

1900-1912 yılları arasında Bağdat'ta gerçekleşen ticaret 13 yılın sonunda 36.162.166 sterlinlik hacme ulaşmıştır. Toplam ticaretin %74,4'ünü ithalat,

30 DCRTB, No: 3477, s. 3.

31 DCRTB, No: 3663, s. 5.

* 1908 yılından itibaren ithalat verileri Avrupa ve Hindistan olarak ayrılmadan toplu olarak verilmeye başlanmıştır.

%25,6'sını ise ihracat değerleri oluşturmaktadır ve dolayısıyla büyük oranda bir ticaret açığı meydana gelmiştir. Aşağıdaki tabloda da (Bkz. Tablo 3) verildiği üzere bu süreç içerisinde İngiliz verilerine göre 17.660.432 sterlinlik bir ticaret açığı meydana gelmiştir. Bu derece büyük bir açık verilmesinin **sebebi olarak, yukarıda da bahsedildiği üzere, ticaret mallarının niteliğinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Şöyle ki** Bağdat havalisinden ihraç edilen ürünler genel olarak ham madde (maddesinin) nitelikli ve dolayısıyla ucuz olması, buna karşın ithal edilenlerin katma değeri yüksek, işlenmiş ürünlerden oluşması gelir-gider dengesinin açılmasına neden olmuştur.

Bu ticaret açığı durumu, Bağdat'a özgü nitelikte de değildi. Osmanlı Devleti'nin diğer limanlarına bakıldığında da benzer tabloya sıklıkla rastlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin 1909 yılında yayınladığı Ticaret-i Hariciye İstatistiki'ne göre; İstanbul'da 974.832.712 kuruş, bir başka liman şehri Beyrut'ta ise 166.772.362 kuruş açık verildiği görülmektedir. 1911 yılına gelindiğinde ise ticaret açıklarının daha arttığı görülmektedir; İstanbul'da 1.044.006.000 kuruş, Beyrut'ta ise 353.363.000 kuruş açık verilmiştir.³²

Yıl	İhracat	İthalat	İthalat ve İhracat arasındaki fark
1900	639.462	1.484.608	-845.146
1901	550.616	1.438.552	-887.936
1902	575.253	1.984.979	-1.409.726
1903	723.235	1.924.045	-1.200.810
1904	607.070	2.014.062	-1.406.992
1905	695.616	1.610.369	-914.753
1906	847.392	1.857.849	-1.010.457
1907	710.288	2.312.971	-1.602.683
1908	555.802	1.912.360	-1.356.558
1909	765.388	2.152.732	-1.387.344
1910	853.963	2.736.414	-1.882.451
1911	746.824	2.661.401	-1.914.577
1912	979.958	2.821.557	-1.841.599
TOPLAM	9.250.867	26.911.299	-17.660.432

Tablo 3: Toplam ihracat, ithalat değerlerini ve ikisi arasındaki farkı gösteren tablo.

32 *Memâlik-i Osmanîye'nin 1325 Senesine Mahsus Ticaret-i Hariciye İstatistiki*, Arşak Garuyan Matbaası, Dersaadet-1327 (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi: NEK4674). s. b.; Güran, s. 377.

4. 3. 1. Ülkelere Göre Ticaret Verileri

İngiliz kayıtları incelendiğinde 1908 yılından itibaren tutulan raporlarda ticaret yapılan ülkelerin verilerine rastlanmıştır. Buna göre Bağdat'tan ürün ihraç eden 12 ülke bulunmaktadır ki aşağıdaki tabloda da görülebileceği üzere (Bkz. Tablo 4) bu ülkeler arasında İngiltere,³³ Fransa, Birleşik Devletler, Çin ve Hindistan ön plana çıkmaktadır.³⁴

Ülke	1909	1910	1911	1912
İngiltere	255.744	330.361	284.347	285.620
Birleşik Devletler	135.946	155.049	95.520	120.646
Fransa	117.540	132.131	113.539	222.825
Çin	104.029	61.540	81.773	5.744
Türkiye	45.469	63.379	62.022	50.460
Hindistan	35.400	25.938	32.906	159.441
Almanya	28.644	30.441	36.915	88.239
Mısır	23.880	20.390	16.291	30.057
Avusturya-Macaristan	13.684	14.591	11.200	16.792
Hollanda	3.469	3.9669	1.916	1.396
Belçika	941	3.077	10.395	-
Boğaz Yerleşimleri	642	12.404	-	-
Avustralya	-	693	-	-
TOPLAM	765.338	853.963	746.824	981.220

Tablo 4: 1909-1912 yılları arasında ülkelere göre toplam ihracatı gösteren tablo.

Bağdat'a hangi bölgelerden ürün ithal edildiğine bakıldığında ise 18 farklı ülke ile ticaret yapıldığı görülmektedir. Bu ülkelerin başlıcaları ise İngiltere, Uzak Doğu ülkeleri (Hindistan, Çin, Japonya), Fransa, Avusturya-Macaristan ve Belçika'dır. (Bkz. Tablo 5)

33 İngiliz raporlarında Birleşik Krallık (United Kingdom) olarak geçmektedir.

34 Tabloda yer alan Türkiye tabiri, Osmanlı iç ticaretini belirttiği için hariç tutularak 12 ülke denilmiştir.

ÜLKE	1908	1909	1910	1911	1912
İngiltere	931.424	1.201.316	1.317.762	1.199.597	1.415.288
Hindistan, Çin, Japonya	465.163	461.668	664.147	747.525	666.135*
Fransa	184.416	120.199	203.284	72.998	64.005
Avusturya-Macaristan	97.666	123.312	180.011	232.391	206.801
Belçika	81.756	109.764	211.835	183.921	176.806
Almanya	49.484	36.705	53.705	91.060	482.505
İran Körfezi	39.164	24.740	16.015	45.289	33.591
Türkiye	36.396	36.868	54.510	46.187	34.540
Rusya	14.085	26.334	13.260	9.122	34.885
İtalya	3.445	7.673	1.900	15.242	300
Hollanda	1.753	623	255	230	3.610
İsveç	-	3.315	18.924	10.975	5.021
Birleşik Devletler	1.685	215	806	6.864	9.262
Boğaz Yerleşimleri	5.923	-	-	-	-
Çin	-	-	-	-	40.760
Japonya	-	-	-	-	7.382
Seylan	-	-	-	-	4.785
Mısır	-	-	-	-	3.921
TOPLAM	1.912.360	2.152.732	2.736.414	2.661.401	3.168.597

Tablo 5: 1908-1912 yılları arasında ülkelere göre toplam ithalatı gösteren tablo.

Tablolar incelendiğinde yıllık yaklaşık 1.000.000 sterlin değerinde tekstil ürünü ticaretiyle Bağdat'ın dış ticaretinde İngiltere öne çıkmaktadır. İran'ın İngiltere'den ithal ettiği ürünler öncelikle Bağdat'a gelir, buradan da İran'a sevk edilirdi. Dolayısıyla bu durum Bağdat'ın İngiltere'den yaptığı ithalatı arttırmaktaydı. Örneğin 1901 yılı raporunda İran'dan çeşitli kumaş türlerine ilişkin taleplerin arttığı ve Bağdat'ta önemli satışlar yapıldığı kayda geçmiştir.³⁵ 1905 yılında İran'ın kolera salgınından kurtulmasıyla Manchester'dan büyük siparişler verildiği;³⁶ 1909 yılında ise **İran'da** pamuklu ürünlere talebin artması sebebiyle fiyatların yükseldiği raporlara yansımıştır.³⁷ Bu örneklerden görülmektedir ki İngiltere'nin İran ile yaptığı ticareti Bağdat üzerinden yürütmesi, Bağdat-İngiltere ticaret hacminin artmasında önemli bir etken olmuştur. Bunlarla birlikte İngiltere'nin ticarete öne çıkması Bağdat'a

35 DCRTB, No: 2884, s. 6

36 DCRTB, No: 3663, s. 5

37 DCRTB, No: 4482, s. 5

* Çin ve Japonya ile olan ticaret değerlerini içermemektedir. Zikredilen ülkelerin değerleri ilgili yılda ayrıca gösterilmiştir.

mahsus bir durum olmayıp Osmanlı geneline bakıldığında da İngiltere'nin ön plana çıktığını görülmektedir.³⁸

Osmanlı Devleti'nin dış siyasetinde meydana gelen gelişmeler, dış ticareti de doğrudan etkilemiştir. XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı Devleti, güttüğü politika gereği özellikle İngiltere ile iyi münasebetler kurmuş ve bunun etkisiyle de İngilizler Osmanlı iktisadi hayatında önemli yer edinmişlerdir. Ancak zamanla yaşanan olaylar sonucunda Osmanlı Devleti, dış politikada Fransa ve İngiltere'den uzaklaşarak yönünü Almanya'ya çevirmesiyle birlikte dış ticarete dengeler değişmeye başlamıştır. Türk-Alman yakınlaşması, ticaretin de Almanya istikametine kaymasına yol açmış ve Almanlar Türk ekonomisindeki etkisini her geçen gün arttırmıştır. Earle'ün ifadesiyle, Osmanlı'nın ticari olanakları Üçlü İttifak devletlerine doğru kaymıştır.³⁹ İngiliz kayıtlarına bakıldığında da yaşanan değişimin izlerini görmek mümkündür. Örneğin 1909 yılına ait İngiliz raporunda, bir Alman firmasının Bağdat'ta "*tarım makineleri tedarik ederek çiftçilere kiraladığı veya taksit sistemiyle sattığından*" bahsedilmiştir.⁴⁰ Avusturya-Macaristan ile olan ticari ilişkilerde yaşanan gelişmeler de Bağdat'a dair kayıtlara yansımıştır. Yine 1909 yılına ait raporda Avusturya-Macaristan'ın cam eşya ticaretinin neredeyse tamamına sahip olduğu; İngiltere'nin elinde olan karyola ticaretinden ise, 5'te 1'lik pay aldığı ve yine İngiltere'nin tekeline olan kova ticaretinden ise Avusturya-Macaristan'ın %70'lik pay aldığına dikkat çekilmiştir.⁴¹

Almanya'nın ticaretteki payının artmasındaki önemli bir etken ise Anadolu ve Bağdat Demiryolları imtiyazını elde etmesidir. Demiryollarının inşası için gerekli malzemenin getirilmesi ticaret hacmini de arttırmaktaydı. 1912 yılında, Bağdat demiryolunun inşası için 360.780 sterlinlik malzemenin bölgeye geldiği kayıtlara yansımıştır.⁴² İthalat tablosu incelendiğinde de bu gelişmeler açıkça görülmektedir. 1911 yılında 91.060 £ değerinde ithalat yapılan Almanya'dan 1912 yılına gelindiğinde bu rakam 482.505 £'e yükselmiştir. Bu durum Osmanlı dış ticaret kayıtlarına da yansımıştır. M. 1913 (R. 1329) tarihli Osmanlı dış ticaret kaydında Almanya'dan Osmanlı Devleti'ne toplamda 21.785.820 kuruşluk "*lokomotif, lokomobil, demiryolu vagonları ve aksamları*" ihraç edildiği ve bunun 6.426.633 kuruşluk kısmının ise Bağdat'a geldiği bilgisine ulaşılmıştır.⁴³

38 Aybar, s. 31; Pamuk, s. 75.

39 Edward Mead Earle, *Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903-1923)*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 103.

40 DCRTB, No:4482, s. 5

41 DCRTB, No:4482, s. 5

42 DCRTB, No: 5225, s. 3.

43 *Ticaret-i Hariciye İstatistiki 1329*, Matbaa-yı Osmaniye, Dersaadet-1331 (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Demirbaş No: NEK4674), s. 218-219 ve 224.

Kısaca değerlendirilecek olunursa, dönemin siyasi koşulları Osmanlı Devleti'nin dış politikasını etkilediği gibi dış ticaretini de yakından etkilemiş ve yeni bir yön çizmesine sebebiyet vermiştir. Uzun yıllar İngiltere ve Fransa'ya dayalı bir dış politika izleyen Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıl sonundan itibaren kendisine yeni bir yol çizerek Almanya ile yakınlaşmaya başlamıştır. Avrupa'da da yavaş yavaş kutuplaşmaların yaşandığı bu dönemde Osmanlı Devleti'nin Almanya ve Avusturya-Macaristan tarafıyla iyi ilişkiler geliştirmeye başlamasıyla ticaretteki dengeler de değişmeye başlamıştır. Yaşanan değişimle birlikte Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinde büyük paya sahip olan İngiltere'nin payı her geçen yıl küçülürken, Osmanlı'nın yoğun bir siyasi ve ticari ilişkiler içine girdiği Almanya'nın payı ise artmaktaydı. Bunların yanı sıra Fransa'nın da Osmanlı ticaretindeki payı her geçen yıl azalırken Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı Devleti ile ticareti ise artmıştır.

Sonuç

Bağdat şehri, kurulduğu devirden günümüze kadar sahip olduğu siyasi, ekonomik ve kültürel özellikleriyle her daim bulunduğu coğrafyanın en önemli şehirlerinden biri olmuş, zaman zaman yıkım ve talana maruz kalsa da önemini yitirmemiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde, büyük değişimlerin yaşandığı dünyada, Avrupalı devletler ekonomik ve siyasi büyük bir yayılım göstermişlerdir. Osmanlı hakimiyetindeki Ortadoğu, bu süreçte devletlerin ekonomik ve siyasi nüfuz yayılımı için uygun bir coğrafya olarak dikkat çekmiş ve Avrupalılar bölge ile yakından ilgilenmişlerdir. Özellikle İngiltere XIX. yüzyıldaki iktisadi yayılımı açısından Ortadoğu coğrafyasına yönelik ilgisini daha da arttırarak bölgede kurduğu şirketler ve konsolosluklar aracılığıyla nüfuzunu arttırma yoluna gitmiştir. Kendisi için hayati öneme sahip olan Hindistan sömürgelerine giden "*İmparatorluk Yolu*"nu da kontrol altında tutmak amacıyla Ortadoğu'ya yerleşmeye başlayan İngiltere için Bağdat şehri, sahip olduğu konumu ile ayrıca önem kazanmış ve bölgeye yönelik yürüteceği siyasi ve ekonomik politikalar için bir üs olarak konumlandırılmıştır. Şehirde kurduğu konsolosluk, bu amacın uygulama merkezi olmuştur.

Bağdat'ta faaliyet gösteren İngiliz konsolosluğu, tuttuğu kayıtlardan hareketle oluşturulan raporlardan biri olan ticaret raporları, bölgenin ekonomisi hakkında oldukça önemli bilgiler içermektedir. Raporlardan başta bölgenin ithalat ve ihracat hacmi olmak üzere, ekonomiyle ilgili doğrudan ve dolaylı olarak pek çok konuda fikir edinmek mümkündür; tedavülde olan para birimleri, nakliye ücretleri, ürün fiyatları ve işçi ücretleri gibi konulara dair bilgilere yer verilmiştir. Bunlarla birlikte ticari faaliyetleri arttıracak pazar

çalışmaları ve İngiliz firmalarına yönelik birtakım önerilerden de bahsedilmiştir. Bağdat konsolosluğunun raporlarından hareketle, Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi üzerine yapılacak çalışmalar için İngilizlerin tutmuş olduğu bu raporların kayda değer bir kaynak olduğunu söylemek mümkündür.

Bağdat şehri, jeopolitik konumu dolayısıyla ticaret yollarının uğrak noktasında bulunmaktaydı. İncelenen raporlarda şehrin bu özelliğinin XX. yüzyıl başlarında da devam ettiği anlaşılmaktadır. Şehrin sadece Osmanlı Devleti için önemli bir ticaret merkezi olmadığı, Avrupa devletlerinin İran ile yaptıkları ticarete de aracı konumunda olduğu görülmektedir. Gerçekleşen ticaretin mahiyeti ise bölgenin ekonomik yapısı hakkında da fikirler vermektedir. İhraç edilen ticari emtianın genel olarak zirai ve işlenmemiş ürünlerden oluşması ve buna karşın ithalatta ise mamul ürünlerin çoğunlukta olması bölge ekonomisinde sanayinin yeterince gelişmediğinin göstergesidir. Katma değeri düşük ürünlerin ihraç edilirken katma değeri yüksek, işlenmiş ürünlerin ithal edilmesi ise büyük bir dış ticaret açığına yol açmıştır. 1900-1912 yılları arasında Bağdat'ta gerçekleşen toplam ticaret hacmi 13 yıllık süreçte 9.250.867 sterlin değerinde ihracat, 26.911.299 sterlin değerinde de ithalat olmak üzere 36.162.166 sterlin değerine ulaşmıştır. Bu toplam ticaretin %74,4'ünü ithalat, %25,6'sını ise ihracat değerleri oluşturmaktadır ve dolayısıyla 17.660.432 sterlinlik büyük bir ticaret açığı meydana gelmiştir.

Bağdat şehri ile ticari ilişkisi olan bölgelere bakıldığında ise dünya üzerinde pek çok ülke ile ticari ilişkilerin geliştiğini görmek mümkündür. Başta İngiltere, Fransa ve Almanya'nın başını çektiği pek çok Avrupa ülkelerinin yanı sıra Hindistan, Çin, Japonya gibi Uzakdoğu pazarlarıyla da ticaret yapılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin uluslararası ilişkilerinde takip ettiği politikalar gereği iyi ilişkiler kurduğu ülkeler Osmanlı ekonomisinde önemli yer edinmiş ve ekonomik faaliyetlerini genişletmişlerdir. Uzun yıllar Fransa ve İngiltere ile hem siyasi hem de ticari ilişkilerini geliştiren Osmanlı Devleti'nin ekonomisinde bu iki devlet önemli bir yer işgal ettikleri görülmektedir. XIX. yüzyıl sonunda dış politikasında kendisine yeni bir yön çizerek Almanya ile yakınlaşmaya başlaması üzerine ticari ilişkileri de bundan etkilenmiştir. Böylece kısa sürede özellikle Anadolu ve Bağdat Demiryolları imtiyazlarını da elde eden Almanya, Osmanlı ülkesindeki ekonomik yayılımını genişletmiştir. Yaşanan bu değişim, Osmanlı ticaret kayıtlarına da yansımış ve İngiltere ve Fransa'nın yavaş yavaş paylarının azalmasıyla Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın ticarete öne çıkmaya başlamışlardır.

Kaynakça

- DCRTB, Foreing Office, Annual Series, No: 2884 (1901)
 DCRTB, Foreing Office, Annual Series, No: 3235 (1903)
 DCRTB, Foreing Office, Annual Series, No: 3477 (1904)
 DCRTB, Foreing Office, Annual Series, No: 3663 (1905)
 DCRTB, Foreing Office, Annual Series, No: 4073 (1907)
 DCRTB, Foreing Office, Annual Series, No: 4354 (1908)
 DCRTB, Foreing Office, Annual Series, No: 4482 (1909)
 DCRTB, Foreing Office, Annual Series, No: 4696 (1910)
 DCRTB, Foreing Office, Annual Series, No: 4999 (1911)
 DCRTB, Foreing Office, Annual Series, No: 5225 (1912)
Memâlik-i Osmanîye'nin 1325 Senesine Mahsus Ticaret-i Hariciye İstatistiki, Arşak Garuyan Matbaası, Dersaadet-1327 (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Demirbaş No: NEK4674).
Ticaret-i Hariciye İstatistiki 1329, Matbaa-yı Osmaniye, Dersaadet-1331 (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Demirbaş No: NEK4674),
 AHMET FEHMİ, *Bağdat Vilâyeti Dahilinde Arazinin Suret-i İdaresi ve Tasarrufuna Da'ir Ta'limat Layihasıdır*, Denkur Matbaası, Bağdat, 1332(1916), (İBB Atatürk Kitaplığı D.baş No: Bel_Osm_O.03078)
 AYBAR Celal, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ticaret Muvazenesi 1878-1913*, Zerbamat Basımevi, 1939
 EARLE, Edward Mead, *Bağdat Demir ve Petrol Yolu Savaşı (1903-1923)*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003
 ELDEM, Vedat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, TTK, Ankara, 1994.
 EROĞLU, Cengiz, BABUÇOĞLU, Murat ve ÖZDİL, Orhan (Edt.), *Osmanlı Vilâyet Salnamelerinde Bağdat*, ORSAM Ortadoğu Kitapları, Ankara 2012
 Faik Sabri, *Osmanlı Coğrafyâ-yı Tabii ve İktisâdîsi*, Kanaat Matbası, Dersâ'det 1333.
 GÖRÜR, Halil İbrahim. II. *Abdülhamid Dönemi'nde Irakla İlgili Hazırlanan Layihalar*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kültür Bakanlığı, 2009.
 GÜÇLÜAY, Sezgin, *Selçuklular Döneminde Ortadoğu'da Ticaret (XI.-XIII Yüzyıllar)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ, 1999.
 GÜRAN, Tevfik, *Resmî İstatistiklere Göre Osmanlı Toplum ve Ekonomisi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
 KUBAL, Ayfer Yazkan, *Osmanlı-İngiliz İlişkileri ve Irak'ın Doğuşu*, İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2018.
 MARUFOĞLU, Sinan, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1998.
 PAMUK, Şevket, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Para 1326-1914", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (Edt. Halil İnalıcık ve Donald Quataert), C. 2, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 1053-1088.
 PAMUK, Şevket, *19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti*, Tarihi İstatistikler Dizisi C. 1, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1995.
 PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
 YURDAKUL, Ö. Nurcan, *İngiltere Ortadoğu'ya Nasıl Girdi?*, Kronik Kitap, İstanbul 2018.
 YÜCE, Samet, *Britanya'nın Ortadoğu Politikası ve Gertrude Bell*, Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul 2018.

Ekler

Ek 1: İngiliz konsolosluk raporlarında yer alan ihrac malları gösteren tablo.

1. TEKSTİL ÜRÜNLERİ VE HAMMADDELERİ				
Kumaş	Parça Kumaş	Bez	Abbas	Fes
İpek	İpekli Mallar	İpek Nakış İpi	Halı	Yün
Tiftik	Pamuk			
2. HUBUBAT, TAHİL VE BAKLIYAT				
Arpa	Buğday	Pirinç	Susam	Darı
Mısır	Mercimek	Bakliyat	Yulaf	
3. MEYVE VE SEBZELER				
Hurma	Badem	Kayısı	Ebu Cehil Karpuzu	Çekirdek
Fıstık	Fındık	Kuru Üzüm	Kurutulmuş Meyve	Bezelye
Maş Fasulyesi	Fasulye			
4. BAHARAT, ATTARİYE VE TOHUM				
Rezene	Afyon	Anason	Meyan Kökü	Ayva Tohumu
Haşhaş	Gül Suyu	Kimyon	Tütün	Kışniş
Çeşitli Tohumlar	Kök?	Gavzaban	Mahlep	Salep
Kına				
5. HAYVANSAL ÜRÜNLER				
Saf Yağ	Kuş Tüyü	Doğal Gübre	Guano	Deri
Post	Kürk	Kıl	Kırmızı Boyası	Bağırsak
Toynak	Kemik	Kan		
6. KİMYASAL ÜRÜNLER				
Zırnık	Antimon	İspirto	Albümin?	Zift
Tıbbi İlaç ve Malzemeler	Zamk	Kitre	Mazı	
7. GÜNLÜK EŞYA				
Tarak	Ayakkabı	Boncuk		
8. AHŞAP ÜRÜNLER				
Ceviz Odunu	Kamış Kalem			
9. YIYECEK				
Kudret Helvası	Şekerleme			
10. METAL				
Eski Bakır				
11. DİĞER ⁴⁴				
Shors	Maghat	Pure	Yün toplama?	

44 Diğer olarak adlandırılmış olan 11. grupta, ne olduğu tam olarak tespit edilememiş ürünler yazılmıştır. Raporlarda shors, maghat ve pure şeklinde yazılan ürünlerin Türkçe karşılıkları bulunamamıştır. Yüne raporlarda “wool pickings” olarak yazan ürün ise Türkçeye “yün toplama” olarak çevrilmiştir fakat tam anlamıyla ne olduğu tespit edilemediğinden bu grupta yer verilmiştir.

Ek 2: İngiliz konsolosluk raporlarında yer alan ithal malları gösteren tablo.

1. TEKSTİL ÜRÜNLERİ VE HAMMADDELERİ				
Kumaş	Parça Kumaş	Pamuklu Parça Kumaş	Yünlüler	İpekliler
Çarşaf	Bez	Kanvas	Çuval Bezi/ Çuha	İplik
Altın İplik	Halat	Twist?/Örgü/Burma	Keten	Pamuk
İşlenmiş Deri				
2. GİYİM EŞYALARI ve TAKILAR				
Giyim Eşyası	Tuhafiye	İpek Mendil	Şapka	Ayakkabı
Bot	Saat	Çeşitli Kolye	Mücevher	
3. BAHARAT, ATTARIYE VE EDVİYE				
Kâfur	Karanfil	Hindistan Cevizi	Kına	Çin Tarçını
Zencefil	Kakule	Biber	Çeşitli Baharatlar	Demirhindi
Zerdeçal	Tütün			
4. KİMYASAL ÜRÜNLER ve BOYALAR				
Kuru Kireç	Parafin Yağı	Şap	Cıva	İspirto
Sal Amonyak	Tartarik Asit	Sülfürik Asit	Çivit	Sentetik Çivit
Vernik	Boya ve Yağ	Demir Sülfat	Beyaz kurşun	Alkali
5. MADEN ve METALLER				
Bakır	Demir	Çinko	Kurşun	Kalay
Çelik	Pirinç	Yağ (Petrol)	Mermer	Gümüş
5. İNŞAAT MALZEMELERİ VE HIRDAVAT				
Çimento	Çivi	Boru	Galvanizli Demir	Nikel Kaplı Tel
Demir Tel	Çember	Tel Örgü	Zincir	Teneke
Kereste	Hırdavat	Demir Eşya	Pencere Camı	Tuğla
6. AHŞAP ÜRÜNLER				
Hint Ağacı Odunu	Tomruk	Bakkam Ağacı	Sandal Ağacı	Abanoz
7. YİYECEK ve İÇECEKLER				
Şeker	Un	Turşu	Konserve	Zeytin Yağı
Soda/Gazlı İçecek	Mineral Su	Kahve	Çay	Likör
Alkol	Sarsaparilla?	Çeşitli Erzek		

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

8. GÜNLÜK KULLANIM EŞYALARI				
Topraktan çanak- çömlek	Cam eşya	Emaye eşya	Çatal bıçak takımı	Mobilya
Karyola	Kova	Boncuk	Sabun	
9. YAKACAK-AYDINLATMA				
Odun Kömürü	Kömür	Mum	Kibrit	
10. KIRTASIYE				
Kağıt	Mukavva	Kırtasiye	Kitap	
12. MAKİNELER				
Çeşitli Makineler	Dikiş Makinesi	Makine (Basma tip?)		
12. HOBİ-EĞLENCE				
Müzik Aleti	Fotoğraf Malzemesi	Oyun Kartları	Eğer Takımı	
13. DİĞER				
Silah ve cepbane	Shot?	Deniz Kabuğu		

ÇAPAKÇUR KAZASI MÜDÜRÜ SÜLEYMAN BEY (1786-1873)

Yaşar BAŞ*

Öz

19. yüzyılın ortalarından itibaren idarî ve sosyal alanda, Osmanlı yenileşme düşüncesi oldukça geniş bir uygulama zemini bulmuştur. Taşra teşkilatı, bu dönemde yeniden yapılandırılmış ve kaza idaresi de ilk defa idarî birim olarak teşkilata girmiştir. Uygulama ile taşrada devletin kontrolünün arttırılması, haksızlıkların ve yolsuzlukların giderilmesi, idarî, malî, siyasî ve sosyal düzensizliklerin önlenmesi amaçlanmıştır. Bu yönde mahallî idarecilerden de beklentiler olmuştur. Ancak bu sırada mahallî güçlü ailelere mensup kimseler arasından seçilen kaymakamlar veya kaza müdürleri, genellikle eskiden beri sürdürüldükleri olumsuz alışkanlıklarını bırakamamışlardır. Taşra idaresinde yapılmak istenen değişiklikler dolayısıyla yaşanan problemler, 20. yüzyılın başlarına kadar bu konuda ulaşılmak istenen hedeflere yaklaşılmasını zorlaştırmıştır.

Söz konusu problemlerin benzeri Çapakçur Kazası örneğinde de görülmüştür. Bu dönemde görev alan Kaza Müdürü Süleyman Bey, 1830'lu yıllardan başlamak üzere yaklaşık kırk yıl boyunca Çapakçur bölgesinin idaresini üstlenmiştir. Ayrıca Meneşkut ve Genç kazalarında da müdürlük yapmıştır. Bu görevi yanında İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi Vakfı'nın mütevelliliğini de yürütmüştür. Bu zat, Osmanlı öncesinden itibaren Çapakçur çevresinde öne çıkan Süveydi Ailesine mensuptur. Kişiliği ve uygulamaları ile Tanzimat Dönemi'nin problemleri mahallî idarecilerinden biri olmuştur. Vakıf mütevelliliği dolayısıyla bazı olumlu çalışmaları görülmüştür. Ancak kendisi, kardeşi, oğulları ve adamları ahalî ile oldukça fazla anlaşmazlıklar yaşamışlardır. Usulsüz ve haksız uygulamaları dolayısıyla pek çok defa muhakeme edilmişlerdir. Bu durumları dolayısıyla Süleyman Bey 1863 yılında kaza müdürlüğünden alınmıştır. Kendisi, bir süre muhâkeme edilmiş, göz hapsinde kalmış ve bir yıl boyunca Harput'a sürgün cezası almıştır. Sürgünden sonra idarî görev alamamıştır, ancak vakıf mütevelliliğini sürdürmüştür. 1873 yılında ve yaklaşık 87 yaşında ölünceye kadar adamları ile birlikte ahalinin şikâyetçi olduğu faaliyetlerine devam etmiştir. Aşağıda onun hayat hikâyesine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler, Çapakçur, Tanzimat Devri, Süveydi Ailesi, Kaza Müdürü Süleyman Bey, İsfahan Bey Vakfı

* Prof. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. ybas.bingol.edu.tr
Orcid: 0000-0002-3275-6537
DOI: 10.53440/bad.1200606
Makale Türü: Araştırma Makalesi
(Makale Gönderim Tarihi: 07.11.2022-Makale Kabul Tarihi: 01.12.2022).
Atf Bilgisi: Baş, Y. "Çapakçur Kazası Müdürü Süleyman Bey (1786-1873)". *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 17, (2022), s. 95-122.

ÇAPAKÇUR DISTRICT MANAGER SULEYMAN BEY (1786-1873)

Abstract

The idea of Ottoman regeneration in the political and social spheres has gained widespread acceptance since the mid-19th century. During this time, the provincial organisation was restructured, and the district administration first became the organisation's administrative unit. This practice aimed to increase the control of the state in the provinces, eliminate injustice and corruption, and prevent administrative, financial, political and social irregularities. There were also expectations from local administrators for this area. However, at this time, the district governors or district managers selected from among the members of the strong local families could not leave the negative habits that they had been maintaining for a long time. It was difficult to approach the aims in this respect until the beginning of the 20th century due to the issues experienced as a result of the changes desired to be made in the provincial administration.

Çapakçur District experienced a similar set of issues. District Director Süleyman Bey, who served in this period, managed the Çapakçur region for about forty years, starting from the 1830s. He also worked as a manager in Meneşkut and Genç districts. In addition to this duty, he also served as the chairman of the board of trustees of the İsfahan Bey Mosque and its Zawiyah Foundation. This person is a member of the Süveydi family, which has come to the fore around Çapakçur since pre-Ottoman times. With his personality and practices, he became one of the problematic local administrators of the Tanzimat Period. Due to the trusteeship of the foundation, some positive works have been seen. However, he, his brother, his sons and his men had many disagreements with the people. They have been prosecuted many times for their irregular and unfair practices. Süleyman Bey was dismissed from the district directorate in 1863 as a result of his hostile attitude. He was tried in court, and was sentenced to exile to Harput for a year. He was unable to resume administrative duties after his removal. However, he remained a trustee of the foundation. He and his men persisted in their contentious activities until his death in 1873 at about 87. His life story was discussed in this study.

Key Words: Çapakçur, Tanzimat Era, Suveyd Dynasty, District Director Süleyman Bey, İsfahan Bey Foundation

Giriş

Osmanlı Devletinin yenileşme döneminde, taşra idaresinde bir disiplinsizlik ve kontrolsüzlük durumu ortaya çıkmıştır. Bu hal, taşra veya merkezî idare bakımından tartışmalı ve ciddi sorunlara yol açmıştır. Tanzimat dönemine gelindiğinde mahallî beylerce sömürülen, angarya yaptırılan ve zulm edilen halkın üzerindeki baskının azaltılması, huzurun sağlanması, vergi gelirlerinin artırılması ve devletin ayakta kalmasını temin ile taşra ve merkezî idarenin bağlarının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Ancak servetleri oranında vergi vermesi gereken, çıkarları zedelenen mültezim, voyvoda, sarraf ve vergiye bağlanan bazı çevrelerin muhalefeti nedeniyle bu uygulamanın yürürlüğe konulması kolay olmamıştır (İnalçık, 1964, s. 623-625). Buna karşılık, görevini kötüye kullanan veya rüşvet alan memurların yargılanması daha işler hale gelmiştir. Bütün vali, kaymakam ve kaza müdürleri denetlenmeye, başarılı olanlar ödüllendirilmeye, hatalı olanlar hakkında ise hukukî ve adlî işlemler yapılmaya çalışılmıştır (Torun, 2005, s. 26, 28).

Tanzimat Fermanını sahada uygulamak amacı ile eyalet yönetimlerinde yenilikler yapılmıştır. Temel idarî birim olarak sancaklar varlığını korumuştur. Fakat sancak idareleri kaymakamlara verilmiştir. Mart 1842 tarihinden itibaren sancak ile köy arasında idarî birim olarak ilk defa kaza statüsüne yer verilmiştir. Buna göre eyaletlere bağlı sancaklara kaymakam, yeni ihdas edilen kazalara, iyi huylu, halkın yararını kollayan, işbilir, becerikli ve mahallî eşraf-ı hanedandan müdürler atanmaya çalışılmıştır. Kaza müdürleri, seçimle belirlenmiş, valilerce merkezî idareye önerilmiş, uygun görülürse atanmış, yine valilerce görevlerinden alınabilmişlerdir. Ne var ki bunlar, belirlenen vergi oranından fazla vergi toplama, angarya iş yaptırma, halka yük olma gibi eski alışkanlıklarını devam ettirmek suretiyle pek çok haksızlık ve yolsuzluğa başvurmaktan geri kalmamışlardır (Torun, 2005, s. 34, 35, 42-45).

1864 vilayet kanunu ile taşra idaresinde görülen aksaklıkların giderilmesine çalışılmıştır. Bu kanunun eksik görülen yönlerini gidermek ve idarî reformların temel amacı olan merkezîyetçiliği güçlendirmek amacıyla 1871 yılında taşra idaresi yeniden düzenlenmiştir. Bu kanuna göre idarî taksimat, vilayet, liva, kaza, nahiye, köy şeklinde belirlenmiştir. Vilayet valinin, liva muhtarının, kaza kaymakamının, nahiye müdürünün, köy ise muhtarın idaresine verilmiştir (Torun, 2018, s. 429).

Osmanlı yönetiminin yeniden yapılanma düşünceleri, Anadolu'da veya başka bazı bölgelerde tam olarak uygulamaya konulamadığı gibi birçok karmaşıklık ve problemi de beraberinde getirmiştir. Mesela merkezden uzak

yerleşim birimlerinde yeni yapılanma tam olarak ikame edilememiştir. Mahallî güçlü ailelere mensup yöneticiler, halk üzerinde baskı kurmaya, keyfi ve zorba bir yönetim anlayışı ile idare etmeye başlamışlardır (Çapak, 2021, s. 66). Bu dönemde Çapakçur (Bingöl) ve çevre ilçelerde kaza müdürlüğü yapan Süleyman Bey'in de devrin tipik taşra yöneticisi örneğini yansıtmış olduğu anlaşılmaktadır.

1. Süleyman Bey'in Ailesi ve Kimliği

Süleyman Bey, Osmanlı öncesi ve devamında Çapakçur çevresinde söz sahibi ve etkin olan Süveydi Ailesine mensup idi. Aile üyelerinin pek çoğu, Osmanlı idaresi altında yurtluk ve ocaklık sancak olarak Çapakçur, Genç ve Hançuk çevresinde sancak beyliği yapmışlardı. Bunlardan en dikkat çekenleri, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanlarında görev yapan Ahmed ve İsfahan beyler idi. İsfahan Bey, Çapakçur Livası beyi iken, Kanuni Sultan Süleyman zamanında 1549 yılının sonlarına doğru öldürülmüştü. Bu süreçte Çapakçur'un idaresi, Süveydi Hanedanı dışından olanlara verilmeye başlanmıştı. Ancak sonraları bu uygulama gevşetilmişti. İsfahan Bey'in oğlu Maksud'un sancak beyi oluşu (A. {DVNS *MHM. d. nr. 1*, hüküm 101; A. {DVNS *MHM. d. 2*, hüküm 1461; *Şerefname*, I, 2013, s. 298) ve aynı aileden Süleyman Bey'e, 19. yüzyılda yurtluk ocaklık sancak beyi olarak Çapakçur ve çevresinde görev verilmesi bu durumu göstermektedir.

Süleyman Bey'in, Madrak Köyü'nde (Çeltiksuyu) ikameti, arazileri ve değirmeni vardı (*DŞSD*, 3691-1002b; Çapak, 2021, s. 65). Esas olarak Aşağı Çarşı (Çevlik) bölgesinde bir numaralı hanede mukim idi (*DŞSD*, 3748-89; Çapak, 2021, s. 75). En küçük oğlu Ali aynı hanede doğmuştu (*NFS. d. 27664*, s. 2). Bu zat daha sonra Şeyh Ali kimliği ile tanınmıştı (DH. MKT, 701/4). Süleyman Bey'in, ayrıca Yusuf, Hurşid, Mehmed adında dört üç vardı.

Süleyman Bey, kaza müdürlüğünün yanında, Abtor Köyü (İnallı Mahallesi) İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi Vakfı ile Şeyh Berekât Vakfı'nın mütevelliliğini yürütmüştü (*DŞSD*, 3748-89; Çapak, 2021, s. 75). Görev süresi tamalandıkça beratı yenilenmekte idi. 1 Temmuz 1862 tarihli bir kayda göre, görevinin uzatılması için bu tarihte talepte bulunulmuş idi. Mütevellilik görevine binaen bu sırada "bey" sıfatı yerine, Süleyman Halife sıfatı ile birlikte kaydedilmişti ((*DŞSD*, 3695-89b). Aynı görevi dolayısıyla birkaç defa İsfahan Bey Camii'ni ve müstemilatını onarmayı da başarmıştı (*EV. d. 12663*, vr. 9a; 19407, s. 59; *EV. d.*, 14888, vr. 26b; Baş, 2022, s. 6 vd). 1872 yılında halen vakıf mütevellisi idi (*EV. d.*, 19407, s. 59). Anlaşıldığı kadarı ile vefatına kadar söz konusu görevini sürdürmüş idi. Hicri yıl hesabı ile seksen dokuz yaşında iken, (MVL,

480/141, 698/29) 6 Şubat 1873 tarihli bir gazete kaydına göre bu günlerde attan düşmek suretiyle vefat etmişti. Buna göre Süleyman Bey, miladi olarak tahminen 1786 yılında doğmuş ve 87 yaşında iken 1873 yılında vefat etmişti. (Atalay, 2007, s. 12; Ayrıca bkz. Demir, 2011, s. 30-34). Kendisinden sonra, İsfahan Bey Vakfının mütevelliliğini oğlu Yusuf Bey üstlenmişti. Bu durum, camiin girişine ekli tamir kitabesinde mevcut “himmet-i Mîr Yusuf ve Derviş ibn-i İsfahan Sene (h.) 1292 (m.1875)” ifadesinden anlaşılmaktadır. Kitabede kayıtlı Derviş Bey’in de aynı aileden ve vakıf mütevellilerinden olduğu anlaşılmaktadır (Baş, 2022, s. 348).

Mahallî olarak güçlü bir aileye mensup olan Süleyman Bey, Çevlik ve çevresinde belli bir varlığa ve güce ulaşmıştır. Bazen görevini kötüye kullanmış, ahalinin varlıklarını ele geçirmenin yollarını aramıştır. Madrak (Çeltiksuyu/Kılçadır) Köyü’nde bir tarafı başka bir şahsın değirmeni ile bitişik ve kendi adı ile bilinen bir değirmeni de işletmekle meşgul olmuştur. Bu vesileyle burada istihdam etmiş olduğu Muhammed bin Yusuf bin Abdullah, yapı tavanının Nisan 1858 tarihinde çökmesi sonucunda vefat etmiştir. Muhammed’in yakınları, bu nedenle Süleyman Bey hakkında davacı olmuşlardır (DŞSD, 3695-35; Çapak, 2021, s. 103). Bu değirmenin, 1862 yılında halen Süleyman Bey tarafından işletilmekte olduğu anlaşılmaktadır (DŞSD, 3695-102/103; Çapak, 2021, s. 103).

2. Kaza Müdürlüğü

Süleyman Bey, 1830’lu yıllardan itibaren Tanzimat esasları çerçevesinde Çapakçur, Genç, Meneşkut (Solhan) kazalarında müdürlük yapmıştır (MVL, 677/55). Onun kaza müdürlüğü ile ilgili bazı tespitlere göre, İstanbul’dan Diyarbakir Valiliğine gönderilen 20 Eylül 1851 tarihli bir emirname ile Savur Kazası Müdürü Abdullah Bey ve Çapakçur Kazası Müdürü Süleyman Bey’in görev yerleri karşılıklı olarak değiştirilmiştir. Ancak ahalinin ve bölge valiliğinin itirazları üzerine, adı geçen kişilerin mahallin hanedanından oldukları ve bölgelerini iyi bildiklerine dair gerekçelerle ilgili kararlar uygulanmamıştır (A. MKT. UM, 76/14). Bu konu daha sonra yeniden gündeme gelmiş, aynı şekilde sonuçsuz kalmıştır. Bu gelişmeyi müteakip 18 Şubat 1852 tarihli irade ile Çapakçur Kazası Müdürü Süleyman Bey’in görev süresi uzatılmıştır (İ. MVL, 230/7955).

Süleyman Bey, bu süreçte Göynük (Karlıova) Kazası müdürlüğünü de yürütmüştür. Vilayet sandığına 47.500 guruş karşılığını ödemek suretiyle Göynük Kazası’nın iltizamını üzerine almıştır. Ancak Ocak 1853 öncesinde Göynük Kazası’nın Erzurum’a bağlanması üzerine yapmış olduğu ödeme dolayısıyla bir mağduriyet yaşamıştır. Ocak 1853’te Diyarbakir Valisi Ali Rıza Paşa’ya göndermiş olduğu mektupta söz konusu mağduriyetinden bahset-

miştir. Bu vesileyle yaptığı ödemenin iadesini talep etmiş ve isteği kabul edilmiştir (A. MKT. DV, 192/78).

Süleyman Bey'in kaza müdürü olarak yer değiştirmesi konusunun bu yıllarda gündemde kalmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Mesela bir buçuk yıl sonra bu defa mahalline gönderilen 11 Ocak 1853 tarihli bir emir ile Piçar (Lice) Kazası Müdürü Mustafa Bey ve Süleyman Bey'in yer değiştirmesi konuşulur olmuştur (A. MKT. MVL, 59/77). Ancak ilgili vilayet valisinin 18 Ağustos 1853 tarihli yazısında, kaza müdürlerinin mahallî beylerden oldukları, karşılıklı görev değişiminin idarî düzeni bozacağı ileri sürülmek suretiyle bu düzenlemeye bir daha karşı çıkılmıştır (MVL, 261/36). Ne var ki, bu itiraz kabul görmemiş ve tayin işlemlerine devam edilmiştir. Bununla beraber, sancak idarelerince aynı itirazları içeren muhtelif yazışmaların İstanbul'a gönderilmesine devam edilmiştir. Nihayet, mahallî idarelerin ısrarı etkisini göstermiş, değiştirme işinin Meclis-i Vâlâ'da yeniden değerlendirilmesi söz konusu olmuştur. Tayin ile ilgili değerlendirmelerin ardından, Sadaret'in 26 Kasım 1853 tarihli yazısı ile mahallî taleplere olumlu cevap verilmiştir (MVL, 265/22; A. MKT. UM, 148/23).

Süleyman Bey'in becayiş suretiyle yerinin değiştirilmesi tartışılmakta iken, ona kapıcıbaşılık rütbesi verilmesi konusu da bu sırada söz konusu olmuştur. Süvari ve piyade muvazzaf askeri ile birlikte bizzat Anadolu Ordusuna katılıp Ruslar'a karşı savaşa katılmıştır. 28 Kasım 1853 tarihli padişah iradesi ile *hanedan-ı kadimden ve zaten erbâb-ı dirayet ve istikâmetden olarak şimdiye kadar memur olduğu hidemâtda hüsn-i hizmet ve gayreti meşhûd olmuş olan Süleymân Bey'e*, hizmetlerine mükâfât olarak Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşılığı rütbesi verilmiştir (A. MKT. NZD, 105/64; İ. DH, 283/17797; 293/18452).

Kaza Müdürü Süleyman Bey'in görevinde devamı veya becayişi tartışılır olmakla beraber, Çapakçur Bölgesine başkalarının atanması da söz konusu olmuştur. Mesela Çapakçur Kazası'nın Muş Sancağı'na bağlı olduğu ve Kaza Müdürü Ali Ağa'nın memuriyeti terk ettiği sırada, 2 Ağustos 1860 tarihinde yerine Prizrinli Veysel Ağa atanmıştır (MVL, 600/72).

3. Kaza Müdürlüğünden Alınması, Muhâkemesi ve Mahkûmiyeti

Süleyman Bey, kaza müdürlüğü sırasında usulsüz, haksız ve çevresine korku salan uygulamaları ile tanınmıştır. Aynı nedenlerle ahali ile ilişkileri olumlu bir seyir izlememiştir. Hakkında pek çok şikâyetler yapılmış ve davalar açılmıştır. Onun ve yakınlarının hukuksuzlukları, Diyarbekir Eyalet Mahkemesine veya Sadaret'e ulaşan pek çok şikâyetin konusu olmuştur. Şikâyetlerin artması üzerine bağlı bulunduğu valilik görevinden alınmış ve adamları

ile birlikte Diyarbekir’de muhâkeme edilmiştir. Hakkındaki şikâyetler, kaza müdürlüğünden alınmasından sonra devam etmiştir. Kaza müdürlüğünü oldukça sahiplenmiş olacak ki, kendisinin ardından Çapakçur Kazası müdürlüğüne tayin edilen İbrahim Şükrü’yü korkutup başarısız veya etkisiz kılmak amacıyla taraftarlarının hükümet konağını basmalarını sağlamıştır. Bu baskın dolayısıyla yapılan ve oldukça uzayan tahkikat sonrasında Müdür Seyyid İbrahim Şükrü görevinden alınmıştır.

Mahallin valisi Mustafa Bey tarafından Sadaret makamına gönderilmiş olan 8 Haziran 1864 tarihli yazışmada, onun kaza müdürlüğü ve adamlarının hükümet konağını basması ilgili olarak *“otuz seneden beri Çapakçur’da müdür olub ve infisal etdikce kazayı bi’l-ihtilal kendüye lüzum gösterüb yine müdirliği tahsil itmiş olan Süleyman Begi Diyarbekir’e vusûlümde şikâyet ve üzerine sâbit olan cinâyet üzerine azl itmişidim. Mazbatası derdest-i takdimdir. Bu defa kendüye lüzum göstermek üzere tahrikat-ı müruriyesine mebni üç yüz kadar Ekrâd, müdir-i lâhık İbrahim Efendiye cebren tard eylediklerinden ve bir iki zabtiyeyi dahi paralamış olduklarından Süleymân Bey ve oğulları burada habs ile kethüdâımız Emîn Ağa üç aza ve zabtiyeler ve iki yüz nefer-i âmmla gönderildi. Müdir (İbrahim) dahi îade olundu. Ahd-ı karîbde eşhâs-ı merkûme celb ile muhâkemelerine bakılacağını ihtâr iderim”* şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır. İşlemiş olduğu suçlar dolayısıyla görevden alınmış ve hapsedilmiş olan Süleyman Bey’in, oğullarının ve yakınlarının yakın zamanda muhâkeme edilecekleri bildirilmiştir (MVL, 677/55).

Bu arada gelişen olaylar ve açılan soruşturma dolayısıyla açığa alınan Kaza Müdürü İbrahim Bey’in Divan-ı Ahkâm-ı Adliyeye göndermiş olduğu yazıda Süleyman Bey’in tutumu şöyle izah edilmiştir: Benden önce uzun süreden beri Çapakçur asıllı Süleyman Bey görev yapmıştı. Fakat onun döneminde gelir getiren birçok işletmenin harap ve işlevini kaybettiklerini müşahede ettim. Bunlar arasında bulunan boyahaneyi ve çiriş madenlerini yeniden faaliyete geçirdim. Bu fabrikaları mükemmel bir şekilde işletmek suretiyle Devlet-i Aliye’ye senelik on bin kuruşluk gelir sağladım. Bu gelişmeleri kıskanmaya başlayan Süleyman Bey, ikide bir hükümet konağını basıyor, eşyalarımı zarar veriyor ve mallarımı zorla ellerimden alıyordu. Onun adamlarının uygunsuz hareketleri dolayısıyla çektiğim sıkıntılara rağmen hiçbir suretle teslim olmadım, ama iktidarsızlığım ileri sürülerek azledildim (MVL, 691/67; Ayrıca bkz. Demir, 2011, s. 32, 33).¹

1 Eski Kaza Müdürü İbrahim Bey hakkında da muhtemelen Süleyman Bey’in ve adamlarının yönlendirmesi ile haklı veya haksız şikâyetler de yapılmıştır. Bunlardan birinde Çapakçur Nahiyesi Muşek Köyü (Evciler Köyü) ahalisinden Mahmud Efendi ibn el Hac-Hüse-

Anlaşılan o ki, işlemiş olduğu suçları dolayısıyla Süleyman Bey'in görevden alınmasını müteakip, onun yakınları ve taraftarlarınca çevrede çıkarılan huzursuzluklar, ahaliyi ve idareyi oldukça meşgul etmiştir. Mahallinden gönderilen bazı yazışmalarda Süleyman Bey'in taraftarlarından olup bazı olaylara karışan kimselerin Palu, Harput veya Erzurum taraflarında gizlenmiş oldukları bildirilmiştir. Merkezî idareye gönderilen 22 Haziran 1864 tarihli mazbataya göre, Süleyman Beyin oğlu Yusuf'a ait "müdürü kovun" emrini veren yazısının Çapakçur çevresindeki adamlarına ulaştırılması üzerine, Çapakçur Müdürü İbrahim Bey'in konağına saldırı gerçekleşmiştir. Yazı, eski Nâib Molla Mahmud tarafından Çapakçur'a ulaştırılmıştır. Nâib ile birlikte şehre gönderilmiş olan Molla İsmail, Halil Ağa ile diğer Halil, Hatib, Selim ve Molla Ramazan, söz konusu saldırıyı organize etmişlerdir. Bu baskın sırasında Tapu Kâtibi Osman Efendi'nin konağına hücum eden diğer oğlu Mehmed'in de olayda katkısı olmuştur. Olayın faillerinden olup yakalanan otuz bir kişinin sorgulaması yapılmıştır.

Bu arada gönderilen başka bir mazbataya göre, Süleyman Beyin hizmetkârı Selim'in Diyarbakır'dan getirmiş olduğu bir pusula üzerine, kaza müdürlüğüne baskın ile ilgili olarak bu müdürü istemediğimizi gösterelim ama bunu nasıl yapalım konusunu görüşmüşlerdi. Daha sonra Süleyman Bey'in cami önündeki taşlarının üzerinde oturup çağırılmış oldukları taraftarlarının toplanmasını beklemişlerdi. Süleyman Beyin oğlu Yusuf Bey, burada müdürü istemediklerini söylemek suretiyle adamlarını baskına teşvik etmişti. Bu olayların ardından yapılan inceleme sırasında, Süleyman Bey'in taraftarlarının Çevlik Köyü (Aşağı Çarşı bölgesi) ve çevresindeki köylerden ona destek olmak üzere toplamış oldukları paraya el konulmuş ve bu para vilayet sandığına teslim edilmiştir. Süleyman Bey'in lehine Hristiyan ve Müslüman ahalinin yazı hazırlamaları için yapılan baskılar engellenmeye çalışılmıştır. Elebaşı olup suçu sabit görülen Naib Mahmud ile Derviş bin Hamid, Hatib, Selim, Süleyman Bey'in Katibi İsmail ve kasaba ileri gelenlerinden Halil Ağa cezalandırılmışlardır (MVL, 694/12).

Kaza müdürlüğü sırasında gerçekleştirmiş olduğu haksızlıklar dolayısıyla Süleyman Bey, Diyarbakır Vilayeti'nde muhâkeme edilmiştir. 4 Şubat 1865

yin Efendi, Sâbık Müdür İbrahim Ağa'da değeri yüz kuruş olan beş adet tam yüzlük altunu bulduğu iddiası ile alacağını talep etmiş ve beş adet tam yüzlük mecdiye altınının adı geçen Mahmud Efendi'ye teslimi için İbrahim Ağa'ya tenbihde bulunulduğuna dair 27 Eylül 1864 tarihli bir ilam hazırlanmıştır. (DŞSD, 3713-11; Çapak, 2021, s. 129). Ayrıca 1 Ekim 1865 tarihli bir yazışmaya bakılır ise bu sırada Kaza Müdürü İbrahim Bey, kazayı iyi idare edememesi dolayısıyla görevlerinden azledilmiş ve yerine Bitlis kazası eski müdürü Yusuf Kemal Bey tayin edilmiştir (MVL, 711/58).

tarihinde gönderilen dosyası Meclis-i Vâlâ'da incelenmiş, Meclis'in, 14 Mart 1865 tarihinde Sadaret'e gönderilen kararı üzerine, ilgili vilayetlere aşağıdaki minvalde ferman yazılması bildirilmiştir (MVL, 698/29). Buna göre, Çapakçur ve Meneşkud (Solhan) kazaları eski müdürü Süleyman Bey'in görevinden alınış süresine kadar yapılan muhasebesi sonucunda, kazanın muhtelif gelir kalemleri dolayısıyla üzerinde 85.950 guruş zimmeti kalmıştır. Söz konusu tutar teslim alınıp miri sandığına aktarılmıştır. Meclis-i Vâlâ'da suç sabit görülmüş, iki sene müddetle rütbe ve memuriyete nail olmamak ve 27 Mart 1865 tarihli emri ali ile başlamak üzere, sürgün tarihinden itibaren bir sene müddetle Harput'ta sürgün ve mahkûmiyet cezası verilmiştir. Ceza süresinin sonunda saliverilmesi önerilmiştir. Söz konusu karar ve talep, 27 Mart 1865 tarihli padişah iradesi ile ilgili vilayetlere tebliğ edilmiş ve uygulanmaya başlamıştır (MVL, 471/71; Demir, 2011, s. 32, 33).

Süleyman Bey'in oğlu Hurşid Bey, 3 Mayıs 1865 tarihli bir dilekçe ile Sadaret'e başvurmak suretiyle babasının Harput'a sürgün kararı ile ilgili padişah iradesinin bir suretini talep etmiştir. Onun talebinden yirmi gün sonra, 27 Mart 1865 tarihli padişah iradesinin bir sureti, 23 Mayıs 1865 tarihli bir yazının ekinde kendisine gönderilmiştir (MVL, 471/71).

Hurşid Bey'in söz konusu talebinden bir gün sonra Sadaret'e göndermiş olduğu 4 Mayıs 1865 tarihli bir dilekçesine bakılırsa, Çapakçur Kazası eski müdürü ve kazanın eşraf-ı hanedanından olan Süleyman Bey'in açığa çıkan zimmetinden dolayı bir sene müddetle ailesiyle birlikte Harput'a sürgün edilerek memleketlerinden çıkarılmıştı. Çapakçur'da kendilerine yardım edecek kimseleri kalmamasına binaen oradaki emlaki ve emvali perişan olmuştu. Ona göre, babası bazı kötü niyetli kişilerin garazıyla Diyarbekir meclisince iki ay göz hapsinde muhâkeme edilmiş, ayrıca dokuz ay kadar mahkûm tutulmuştu. Bu nedenle babası ve ailesi hakkında haksızlığa yol açan iki aylık muhâkeme ve dokuz aylık tevkif süresinin bir yıllık sürgün süresine eklenmesi ve ailesinin memleketine dönmeye izin verilmesi gerekliydi.

Hurşid Bey'in, Süleyman Bey'in mahkûmiyetine dair talebi, Meclis-i Vâlâyı Ahkâm- Adliye'de yeniden görüşülmüştü. Sonuç olarak Süleyman Bey'in muhâkemesi sırasında geçen sürenin, tevkif müddetinden düşülemeyeceği, bir yıllık sürgün cezasının Harput'a sürgün tarihinden başlamış olduğu ve cezasını tamamlaması tabii ise de ailesinin kendisi ile birlikte sürgün edilmesinin pek haksızca bir şey olduğu, bu duruma binaen Süleyman Bey'in ailesinin memleketlerine iadesi yönünde karar alınmıştı. Bu karar, 17 Mayıs 1865 tarihli padişah emri ile ilgili vilayetlere tebliğ edilmişti (MVL, 471/35).

Yukarıdaki tespitlere bakılırsa, Süleyman Bey 1864 Mayısının başlarında kaza müdürlüğünden alınmış olmalıdır. Amid Mahkemesi'nin 16 Haziran 1864 tarihli bir ilamında ondan "eski müdür" olarak bahsedilmesi bu tespiti doğrulamaktadır (DŞSD, 3704-92; Çapak, 2021, s. 127). Buna göre Süleyman Bey, görevden alınarak ailesinin ileri gelenleri ile birlikte Diyarbekir'e götürülmüştür. İki ay kadar göz hapsinde, dokuz ay kadar ayrıca mahkûmiyet altında tutulmuştur. Hicri tarih itibariyle toplam on bir ay süresince Diyarbekir'de kalmıştır. 27 Mart 1865 tarihli emr-i âli üzerine, bir yıllık sürgün cezasını çekmek üzere Harput'a gönderilmiştir.

Süleyman Bey'in oğlu Hurşid Bey, Sultan Abdülaziz'e hitaben yazmış olduğu 28 Temmuz 1865 tarihli bir başka mektubu ile yetmiş yaşını aşmış, hasta ve yatağa mahkum olan babasının salıverilmesi talebinde bulunmuştur. Ancak bir defa daha isteği kabul görmemiştir. Bu konuda daha önce kendisine bir sureti gönderilmiş olan 27 Mart 1865 tarihli emr-i ali kaydına göre "*Çapakçur ve Meneşkut kazaları önceki müdürü Süleyman Bey'in (görevi dolayısıyla) seksan beş bin dokuz yüz elli gurus sarf-ı zimmeti tespit edilmiş olması dolayısıyla -her ne kadar bu zimmeti ödenmiş ise de- adı geçenin nefiy tarihinden itibaren iki sene müddetle matrûd olmak yani rûtbe ve me'muretiyete nail olmamak üzere bir sene müddetle Harput'a nefiy ... ve hitâm-ı müddetinde tahliye-i sebili*"nin kararlaştırılmış olduğu bildirilmiştir (MVL, 484/48; Ayrıca bkz. Demir, 2011, s. 38-40).

Söz konusu cezalandırma süresi ve tahliyesi hakkında Süleyman Bey'in de talepleri ve salıverilmesi halinde bir huzursuzluk çıkarmayacağına dair bazı taahhütleri olmuştur. 3 Eylül 1865 tarihli bir dilekçesinde, "*şu müddet zarfında muris olan hal-i ıztırâbımdan gayrı zaten çakerleri müsinn ve ihtiyar ve seksen yaşında bulunduğum hasebiyle alîlül'-vücûd ve âciz ve dermânda kalarak ve diğer hâl-i perîşânımla berâber hatta bir hizmetkârın kayd-ı idâresinden mütehayyir bulunub ve müddet-i muayyenimiz (cezamız) dahi bir cüz-i vakit kalmış...*" olduğundan bahisle salıverilmesini talep etmiştir. Talebi ilgili bürolarda değerlendirilmiş, mahkûmiyetine dair 27 Mart 1865 tarihli kaydına yeniden işaret edilmek ve sürgün süresinin emr-i ali kaydının çıktığı tarihten geçerli olduğu bildirilmek suretiyle talebin kabul edilemediğine dair 15 Eylül 1865 tarihli bir cevabi yazı gönderilmiştir (MVL, 480/141, 698/29).

Süleyman Bey'in ve oğlu Hurşid'in taleplerinin reddedilmesinin ardından bu defa Harput Valisi'nin söz konusu sürgün ve ceza süresinin tamamlanması ile ilgili aynı yönde bir talebi gerçekleşmiştir. Harput Valisi'nin 9

Aralık 1865 tarihli arizasında, bazı suçları dolayısıyla yedi aydan fazla bir zamandan beri Harput'ta sürgün bulunan Süleyman Bey'in hanesi kimse-siz, kendisi yaşlı, hasta ve kış vakti burada sefil ve perişan bir halde bulunması dolayısıyla merhamete layık olduğu bildirilmiştir. Ayrıca sürgün öncesinde Diyarbekir'de mahpus tutulmuş olduğu süre mahsup edilmek suretiyle salıverilmesine dair Süleyman Bey'in başvurusunun Sadaret Müsteşarlığına gönderilmiş olduğundan bahisle yeniden müzaheretle bulunulmuştur. Bu iltimas talebi üzerine, daha önce yapılmış olduğu gibi, Süleyman Bey'in cezası hakkındaki 27 Mart 1865 tarihli padişah emrine dikkat çekilmiştir. Bu tarihten itibaren bir yıl süreyle Harput'ta ikamete memur edilmiş olduğu yeniden tasrih edilmiştir. Cezasının tamamlanmasına az bir süre kalmış olduğu, ancak sürenin dolmasından sonra salıverilmesi gerektiğine işaret edilmek suretiyle 24 Ocak 1866 tarihinde ilgili yazıya cevap verilmiştir (MVL, 717/37).

Kısaca ifade edilecek olunursa, Çapakçur Kazası eski müdürü olup devlet malını zimmetinde bulundurmuş olduğu tespit edilmiş olan Süleyman Bey, ailesi ile birlikte Harput'a sürgün edilmiştir. Ancak ailesine mensup olanların memleketlerine iadesi ile ilgili talepler üzerine, onların sürgün edilmesinin usulsüz olduğu kararına varılmıştır. Bu nedenle de memleketlerine iadele-ri kabul edilmiştir. Bu isteğin kabul edilmiş olduğuna dair 17 Mayıs 1865 tarihli padişah fermanı ilgili mahallere gönderilmiştir. Bu gelişme üzerine aile mensuplarının dönüşlerine izin verilmesi halinde olumsuz bir girişim-de bulunmayacaklarına dair mahallî idarece kefaletleri alınmıştır. Fakat bu konuda bir tikanıklık yaşanmış ve bir sonuca ulaşılamamıştır. Mahallin valisi Mustafa Paşa'dan bu konuda bir cevap alamadığına binaen, Harput Valisi'nin Sadaret'e göndermiş olduğu 9 Temmuz 1865 tarihli bir yazıda, aile üyelerinin dönüşlerine izin verilmesi kararının neticelendirilmesine dair taleplerin sonucu hakkında bilgi istenmiştir.

Harput Valisi'nin talebinden yaklaşık on beş gün sonra bu defa Hurşit Bey tarafından Sadaret'e hitaben yazılan 25 Temmuz 1865 tarihli ve aynı içerikli bir dilekçe ile padişah emrine rağmen vilayet valisinin izni olmaması dolayısıyla memleketlerine dönemedikleri, buna binaen yaşamış oldukları perişaniyetin giderilmesi talepleri yenilemiştir. Her iki başvuru Meclis-i Vâlâ'da yeniden incelendikten sonra, ailenin kuvvetli kefalet vermesi karşılığında kararın icra edilmesi yönünde Vali Mustafa Paşa'ya 22 Ağustos 1865 tarihli bir şukka gönderilmiştir (MVL, 711/86).

4. Süleyman Bey Hakkında Ahali Tarafından Yapılan Şikâyetler ve Açılan Davalar

Tanzimat Devrinde Çapakçur Kazasının müdürlüğünü yürüten Süleyman Bey ile mensubu olduğu aile üyelerinden bazı şahısların uygulamaları, Tanzimat dönemi taşra ahali ve yöneticilerinin yaşadığı ya da yaşattığı problemlere örnek oluşturmuştur. Süleyman Bey, ünü Çapakçur çevresini aşan, payitahta rahatça ulaşabilen, otoriter, maddi menfaat konusunda hak ve hukuku önemsemeyen, çaresiz insanları, ailesinin mensuplarını, mahkemeleri ve idare adamlarını kendi hesapları istikametinde zorlayabilen güçlü ve etkili bir idareci olarak tanınmıştır. Kazada, bölgede ve hükümet merkezinde, ahali ve idare heyetinden güçlü destekçileri bulunduğu gibi, karşıtları da olagelmıştır. Konumu dolayısıyla Süleyman Bey ile bazı mahallî/merkezî idareciler, ahali ve ailesinin ileri gelenleri arasında çatışma, huzursuzluk ve davalasma halleri söz konusu olmuştur. Onun ve adamlarının, bazı kimseleri sürgüne gönderme, zorla çalıştırma, öldürme, rüşvet ile mahkeme üyelerini kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme, adamları vasıtası ile darp, tahıl ürünü, hayvan, para ve değerli eşyalara el koyma, gasp etme, hırsızlık yapma gibi gayri hukukî faaliyetleri, söz konusu anlaşmazlıkların yaşanmış olmasına yol açmıştır (Çapak, 2021, s. 66).

Aşağıda, Süleyman Bey ve yakınları hakkında yapılan ancak bir kısmı asılsız çıkan şikâyetler ile bu şahısların ahali ile yaşamış oldukları anlaşmazlıklara dair bazı olaylara işaret edilmiştir. Bu şikâyetler ve açılan davalar, kaza müdürlüğü, Şeyh Berekât Vakfı ve İsfahan Bey Vakfı'ndaki görevleri sırasındaki uygulamaları ile ilgilidir. Tespit edilebilen dava ve şikâyet örnekleri, bu nedenle bir kaç başlık altında toplanmıştır.

4.1. Kaza Müdürlüğü Sırasında Yapılan Şikâyetler

Süleyman Bey'in kaza müdürlüğü sırasında ve sonrasında, kendisi, aile üyeleri, taraftarları veya karşıtlarınca gerçekleştirilen usulsüz uygulamalar, onun görevden alınmasına esas olan gerekçeleri oluşturmuştur. Davalar, onun müdürlükten alınmasından sonra artarak devam etmiştir. Ahalinin veya mahallî idare mensuplarının bir kısmı Süleyman Bey'in yanında, diğer bir grubu karşısında yer almışlardır. Bu durum, bazı haksızlıklara veya yolsuzluklara yol açmıştır. Eski zabıtlardan Sadullah Bey'in, onun kaza müdürlüğü sırasında, "Süleyman Bey'in hizmetkârısın" diyerek Çapakçur Kazası ahalisinden Hasan bin İsmail'i haksız yere Diyarbekir'e sürgün ve haps ettirmesi bu kabilden bir haksızlık olmuştur. Hasan Efendi, bu duruma itiraz

etmiş, söz konusu haksızlığın giderilmesi amacıyla Amid Mahkemesi tarafından ilgili mahallere 6 Nisan 1847 tarihli bir ilam gönderilmiştir (*DŞSD*, 3803-7; Çapak, 2021, s. 72).

Bu konuda elde edilen belgelere bakılır ise, kaza müdürlüğü sırasında Süleyman Bey'in pek çok haksızlığa yol açmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle pek çok şikâyetin hedefi olmuştur. Bu kabilden bir olay dolayısıyla hazırlanan 24 Kasım 1850 tarihli bir resmi yazıya göre, Erimli Köyü'nden Sipahkar Ağası Yusuf'u haksız yere katl ve idam etmiş olan Süleyman Bey, maktulün ailesini sefil ve sahipsiz bırakmıştır. Gizli kalmış olan bu olayı ihbar eden Yeni Cami Mahallesi sakinlerinden Şeyh Hasan, durumun tahkiki amacıyla Diyarbakir'e celbedilmiştir (MVL, 201/36).

Sonuçsuz kalan iki dava konusu ise Süleyman Bey'in para ve hayvan gaspı ile zorla alıkoyarak çalıştırma konusu ile ilgilidir. Bunlardan ilki ile ilgili iddiaya göre Süleyman Bey, Mart 1859'da aşar adı ile Metan (Balpınar) Köyü ahalisinden İsa bin Muhammed'den nakden yedi yüz kırk guruş almış idi. Ayrıca bu kişiyi cebren elli gün kadar Meneşkut (Solhan) Nahiyesi'nde istihdam etmiş idi. Bu sırada kısırağının da helak olmasına sebep olmuştu. Adı geçene kişi, bu iddiaları yanında ölmüş olduğunu ileri sürdüğü hayvanın eciri mislini ve yedi yüz kırk guruşu halen Kaza Müdürü Süleyman Bey'den talep etmişti. Ancak yeterli delil sunamadığı gerekçesi ile davacının talepleri sonuçsuz kalmış Mart 1861 tarihli karar ile isteği reddedilmişti (*DŞSD*, 3695-38; Çapak, 2021, s. 105).

Benzer konulu ikinci iddiaya göre Süleyman bin Sincar, iki sene önce Zikti Nahiyesi Döşmalan Köyü'nden (Çaytepe Köyü mezarısı) Girekos oğlu Edek'in kısırağını gasp ettirmişti. Fazlaca yağ yükletip Diyarbakir'e göndermiş olduğu kısırağı ölü bir tay doğurmuştu. Bu nedenle Süleyman Bey tarafından zararının tazmin edilmesini talep etmiş idi. Ancak yeterli delil sunamaması nedeniyle Edek'in davası, 18 Nisan 1864 tarihinde reddedilmiş idi (*DŞSD*, 3704-42; Çapak, 2021, s. 120).

Çapakçur'da önemli bir figür olarak karşımıza çıkan Süleyman Bey, bir başka girişiminde "amcaoğlu Haso bin Mehmed'i kılıç ile darb etmiş ve yaralamışsın" diyerek Besni Nahiyesi Çakallı Köyü'nden Hüseyin bin Ali bin Mustafa'dan haksız yere bin guruş almış idi. Söz konusu paranın iadesi talebiyle açılan dava üzerine, karşı tarafa dört yüz guruş ödemesi şartı ile Süleyman Bey ve davacı taraf 24 Nisan 1864 tarihli karar ile anlaşmışlar idi (*DŞSD*, 3704-43; Çapak, s. 66).

4.2. Kaza Müdürlüğünden Ayrıldıktan Sonra Yapılan Şikâyetler

Süleyman Bey'in hakkındaki şikâyetler, kaza müdürlüğünden ayrılmasından sonra devam etmiştir. Bu sıradaki şikâyet konuları, abluka, haneye tecavüz, mala el koyma, fazladan vergi talebi veya kamu malını yağma gibi gasp çerçevesinde kalan konulara daırdır. Bu şikâyetlerden bir kısmı, Süleyman Bey'in kaza müdürlüğü sırasındaki haksız uygulamaları ile ilgilidir. Diğer bir kısmı ise daha sonraki faaliyetleri hakkındadır. Bu şikâyetlerin bir kısmı ise, Süleyman Bey'den bir süre sonra Çapakçur Kazası müdürlüğünü üstlenen Yusuf Kemal Bey tarafından yapılmıştır. Bununla beraber Süleyman Bey, diğer bir kısım şikâyetlerin ardından tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir. Ancak onun hakkındaki şikâyetlerin yarısı yeterli delil sunulamaması dolayısıyla kabul görmemiştir. Şikâyet sahiplerinin bir kısmının bu sırada karşıtlık duygusu ile hareket etmiş olmaları ihtimal dâhilindedir. Ancak Süleyman Bey hakkında açılan davalardan bir kısmının reddedilmiş olması, haklılığı muhtemel olan ancak davaları benzer gerekçelerle reddedilen kimseleri rahatsız etmiştir. Halin vahameti halk arasında hissedilmiş ve bazen bu kararlara şüphe ile bakılmasına yol açmıştır.

Söz konusu dava örneklerinden birine göre, Çapakçur Kazası Eski Müdürü Süleyman bin Sincar Bey, beş sene önce Merkin (?) Köyü ahalisinden Hüseyin bin Haydar bin Abdullah'ı hapsedip mallarına el koymuş idi. Daha sonra vefat etmiş olan bu şahsın varisleri, kaydedilen haksızlığı dolayısıyla Süleyman Bey'i Dersaadete şikâyet etmişler idi. Süleyman Bey davacının talebini kabul etmiş ve 16 Haziran 1864 tarihli karar ile toplam üç bin beş yüz guruş ödemesi şartı üzerine anlaşmışlar idi (*DŞSD*, 3704-92; Çapak, 2021, s. 127).

Başka bir davaya göre Süleyman bin Sincar Bey, her biri için on birer ölçek buğday tohumu vermek suretiyle Çapakçur Kazası'na tabi Garib Köyü'nde mevcut tapulu iki tarlasını Hasan bin Hüseyin ile Hüseyin bin Hadi'ye kiralamıştı. Süleyman Bey tarafından görevlendirilen Zulfo bin Benze bin Abdullah, bu kişilerce işletilen tarlalardan elde edilen hâsılatı almak için görevlendirilmişti. Bu şahıs, söz konusu hak edişi almış ancak Süleyman Bey'e teslim etmemiş idi. Süleyman Bey, hasılatın teslimini talep etmiş idi. Ancak Hasan ve Hüseyin'in tekrar ödemeye cebr olunmasının meşru ve iltifata şayan olmadığı yönündeki karar ile bu talep reddedilmiştir. İlgili karar, 16 Şubat 1865 tarih ilam ile kesinleşmiştir (*DŞSD*, 3713-42; Çapak, 2021, s. 132).

Diğer bir dava, Ermeni milletinden Tomas veledi Kirkos tarafından açılmıştır. Reddedilen bu davaya göre, Lice Kazası Tuzla Köyü ahalisinden To-

mas, dört sene Madrak (Kılçadır veya Çeltiksuyu) Köyü'nde ve sekiz sene Muşık (Evciler) Köyü'nde ikâmet etmiş idi. Senelik vergisini Lice Kazası'nın vergi sandığına ödemişti. Çapakçur Naibi Hüseyin Efendi, Süleyman bin Sincar Bey'in emriyle kendisinden ayrıca vergi talep etmiş idi. Yapılan muhâkeme neticesinde, ancak iddiasını ispat edememesi dolayısıyla bu kişinin talebi kabul edilmemiş, ilgili karar 1 Nisan 1865 tarihli ilam ile Sadaret'e bildirilmişti (*DŞSD*, 3713-59; Çapak, 2021, s. 136).

Süleyman Bey'in devlete ait eşyalara da el koymuş olduğuna dair iddialar da ileri sürülmüştür. Mahkemece yeterli delil ve dayanaktan yoksun görülen bu şikâyetler, Çapakçur Eski Müdürü Yusuf Kemal Bey tarafından yapılmıştır. Yusuf Kemal Bey bin Mustafa'nın iddiasına göre, Çapakçur Müdürlüğü yapmakta olduğu H. 1283 / M. 1866 senesi içinde görevi gereği Simsor (Ekin-yolu) Köyü'ne gitmiş idi. Derviş ve Halil adlı şahıslar, bu sırada kendisine olan garazına binaen Süleyman ibn Sincar Bey tarafından kendi konağına gönderilmiş idi. Bu kişiler, şahsına ve devlete ait birçok eşyaya el koymuşlar idi. Yusuf Kemal Bey'in şikâyetine karşılık, davasını ispat etmede yetersiz kalması, Süleyman Bey'in de bu girişimi bütünüyle inkârı dolayısıyla dava reddedilmiş ve asılsız iddiası dolayısıyla davacı uyarılmış idi. Dava sonucuna dair karar, 18 Haziran 1867 tarihli ilam ile sonuçlanmış idi (*DŞSD*, 3691-106, 3713-59; Çapak, 2021, s. 136, 142).

Yaptıkları ile Çapakçur ahalisi üzerinde adeta kâbus haline gelen Süleyman Bey, ailesine mensup olan kişiler ile de sorunlar yaşamıştır. Bu kabilden bir olayda rol oynayan Süleyman Bey, Madrak Köyü'nde (Kılçadır/Madrak/Lotan) mukim kardeşi Ömer Bey ile İsmail oğlu Said Ağa'nın tapulu tarlalarına el koyarak yoncalarını gasp etmişti. Ancak yapılan şikâyet ve karşılıklı muhâkemenin ardından Süleyman Bey ile aynı aileden olan davacıları arasında H. 1284 / M. 1867 senesinde anlaşma sağlanmış idi (*DŞSD*, 3691-1002a; Çapak, 2021, s. 143).

Köylerin ablukaya alınması suretiyle zorla fazladan vergi alınması faaliyetleri bu sırada rastlanan uygulamalar arasında idi. Bu usulsüzlüklere muhatap olanlardan biri de Simsor Köyü'nde mukim Ermeni Keşiş Etam oğlu Erakil olmuş idi. Madrak Köyü ahalisinden Süleyman Bey ibn Sincar Bey'in adamları, üç ay boyunca abluka altında tutarak onun köyden çıkmasını engellemiş, bu suretle baskı kurmak suretiyle fazladan öşür almışlardı. Etam'ın dair şikâyeti ve Süleyman Bey'in zimmetini kabul etmesi üzerine dava kapatılmış idi. Bu karara dair ilam 15 Mayıs 1867 tarihinde hazırlanmış idi (*DŞSD*, 3691-1002b; Çapak, 2021, s. 144).

4.3. İsfahan Bey Vakfının Mütevelliliği Dolayısıyla Yapılan Şikâyetler ve Açılan Davalar

Süleyman Bey, uzun süre İsfahan Bey Vakfı'nın mütevelliliğini yapmıştır. Bu sırada vakfın mülklerinin korunması tespiti ve tescili hakkında mücadele etmiştir. Bu göreviyle ilgili en erken tarihli tespit 1844-1845 yıllarına aittir. Bu tarihlerde tutulan vakıf muhasebesine göre Süleyman Bey ve müşterekleri, İsfahan Bey Camiinde küçük çaplı bir onarım yaptırmışlardır (*EV. d, 12663, vr. 9a*). Cami girişindeki kitabeye göre bu onarımlar, Çapakçur Kazası Müdürü ve Vakıf Mütevellisi Süleyman bin Sincar tarafından 1262/1846 ve 1271/1854 yıllarında tekrarlanmıştır. Ayrıca H. 1287/1870-1871'de bir onarımı daha gerçekleştirmiştir (*EV. d, 19407, s. 59*). Farklı zamanlarda bu onarımların tekrarlanmış olması kuvvetle muhtemeldir

Süleyman Bey'in İsfahan Bey Vakfı'na ait mülk arazilerinin korunması ve gelirlerinin toplanması hususundaki uygulamaları 1860'lı yıllarda başlayıp ölümünden sonra 1912 yılına kadar şikâyet ve dava konusu olmuştur. Vakıf mütevellisi olarak o da hukukî yollara başvurmuş ve nihayetinde ahalinin vakıf mülklerle ilgili itirazlarının mahkemelerce reddedilmesini sağlamıştır (Baş, 2022, s. 350 vd).

Söz konusu şikâyetlerden biri 1861 yılında yapılmıştır. Çapakçur Nahiyesi Çevlik Köyü'nden bazı kimselerin iddiasına göre, İsfahan Bey Zaviyesi Mütevellileri Muhammed Çavuş bin Hamid ile müşterek müteveli Süleyman Bey, arazi memuru Muhammed Efendi ile birlikte Abtor Köyü ve çevresindeki mülk olmayan vakıf arazilerde köylülerin ziraat yapmasını engellemişlerdi. Ayrıca vakıf arazilerin öşrü olarak kırk üç bin dört otuz beş kuruşlarına el koymuşlardı. Ayrıca Muhammed Bey, bu arazilerin vergisi yanında mülkiyetinin de kendi üzerlerine olduğunu ileri sürmüştü. Fakat bu talep, 24 Temmuz 1861 tarihli mahkeme ilam ile reddedilmişti. Köy ahali bu ilama göre ahalinin mağduriyetinin giderilmesini talep etmişti.² Söz konusu ilama hukukî mücadeleyle karşılık veren Süleyman Bey ise, şikâyet konusu arazilerin vakfa ait olduğunu gösterir bir temlikname almayı ve bunu tescil ettirmeyi başarmıştır. Bu tescilde, 1550 tarihli tapu icmal defterinin Abtor Köyü ile ilgili kısmında, *Abtor Karyesi'nin on üç bin altı yüz seksen dokuz (53686 olmalı)*

2 ... Abtor Karyesi toprağında kâin malûmu'l hudûd yüz elli keyl-i Çapakçur'i tohum istiab ider çend kitâ tarla ve mezkûr Abtor Karyesi (İnalı Mahallesi) hududu haricinde cânibi kiblesinde vâki kezâlık malûmu'l hudûd tahminen otuz keyl-i Çapakçuri tohum istiab ider çend kitâ tarla ve taraf-ı garbisinde Çevlik Karyesi'nde dahi kezâlık malûmu'l hudûd tahminen yigirmi keyl-i Çapakçuri tohum istiab ider çend kitâ tarlalar... (*DŞSD. 3695-55; Çapak, 2021, s. 63*).

akçe yazı ile mülkiyetine mülknâme-i hümâyun ve vakfiyetine vakıfnâme şerâ-yiti meşhûn-ı ibrâz olduğu deyu tahrîr-i defter olunmuş bulunmasına dair kayıtlar önemli bir etken olmuştur. Fakat aşağıda anlaşılacağı üzere bu durum vakıf idaresi ile ahali arasındaki mücadeleyi daha da şiddetlendirmiştir (DŞSD, 3695-55; KKA, TD, 309, vr. 9b; Söylemez & Demir, 2010, s. 298; Demir, "2014, s. 44-47; Çapak, 2021, 106, 107; Baş, 2022, s. 353, 354).

2 Mayıs 1903 tarihli bir arzıhal kaydında Süleyman bin Sincar Ağa ile oğulları Hürşid ve Şeyh Ali'nin, İsfahan Bey Vakfı ile ilgili bazı olumsuz faaliyetlerinden söz edilmiştir. Buna göre, Vakıf Mütevellisi Süleyman Bey in vefatından yıllar sonra bin dokuz yüzlü yılların başında, vakıf idaresi ve ahali arasında İsfahan Bey'in vakıfları ile ilgili itirazlar ve şikâyetler yeniden şiddetlenmiştir. Bir kısmı vakıf evladından olanların karşılıklı şikâyetleri ile ilgili bu şikâyetlerden birinde, *Çapakçur kazasında ceddimin inşa-gerdesi olan cami-i şerif ve zaviyenin mahlûl olan nısf-ı mütevelliliğini müteneffizandan (sözü geçen ileri gelenlerden) olan Süleyman bin Sincar Ağa hile ve desîse ile uhdesine tevcih itirdiği muahharan (daha sonra) tezahür iderek (ortaya çıkarak) nısf-ı mezkûr (yarım hisse) cânib-i evkâfdan zabt ve idâre olunmuş olduğu halde bu kerre merkûmun oğulları Şeyh Ali ve Hürşid beyler kendi uhdelere tevcih etdirmeğe çalışmakda olduklarından bahisle bazı ifâdât ve müstediâtı hâvi İsfahan Bey bin Emir Abdal soyundan Dervîş bin İsmâil Hakkı mühriyle (4 Safer 1321/2 Mayıs 1903 tarihli) bir arzıhal vasıtası ile Dâhiliye nezaretine şikâyet ve talepte bulunulmuştur. Vakfedenin neslinden İsmail Hakkı oğlu Dervîş'in şikâyeti, gereği icra edilmek üzere, kazanın bağlı olduğu Bitlis Valiliği'ne bildirilmiştir (DH. MKT, 701/4; Baş, 2022, s. 356).*

Benzer şikâyetler daha sonra da devam etmiş; yaklaşık dokuz yıl sonra, İsa Bey oğlu Hüsnü ve yetmiş iki arkadaşı tarafından 15 Nisan 1912 tarihli ve iki sayfalık bir dilekçe ile Bitlis Vilayeti'nin Çapakçur Kazası'nda bulunan İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi Vakfı olan arazinin genişletilerek yedi köy ve mezranın vakfa dâhil edildiğine dair Maliye Nezaretine itirazda bulunulmuştur. Bu itiraza göre, Bitlis Vilayeti'nin Genç Sancağı'na mülhak Çapakçur Kazası'nın Abtor Köyü'nde İsfahan Bey tarafından inşa edilmiş cami ve zaviyesine ait vakıf arazisinin Bey Değirmeni, Bey Bağı, Bey Çiftliği, güneyden Koçı Deresi, İlanlı Çayırı, Umumi yol, Taşlı Dere, Köşyan Mezrası ve akar su ile sınırlı olduğu 955/1548 tarihli vakıfnamesinde (VGMA. EV. d, 582, 582/2, s. 528, Sıra. 404) belirlenmiş idi. Daha önce ahaliyi öldürme, sürgün ve zulmü ile meşhur eski kaza müdürlerinden müteveffa Süleyman bin Sincar ve Mehmed bin Hamid adlı şahıslar, aynı zamanda vakıf mütevellisi oldukları sırada, sahtekârlık yaparak ilgili fermanları tahrif ettirmiş-

ler ve 1280/1863 tarihli bir vakfiye nüshası (ilmühaber) düzenlemişlerdi (Bkz. KKA, TD, 309, vr. 9b; Söylemez & Demir, 2010, s. 298; Demir, 2014, s. 46-47; Ek. 2). Bu suretle vakfın arazisini genişleterek Abtor adı ile bilinen köyün sınırları dâhilinde bulunan Bey Çiftliği, güneyi Koçı Deresi, İlanlı Çayırı, Umumi yol, kuzeyi Hasan Kulı Kömü, batısı Taşlı Dere, Kütyan Mezrası, doğusu akar su ile çevrili yedi mezrayı vakfın sınırları dâhilinde göstermişlerdi. Ancak bu sırada Hasan Kulı Kömü'nü desise ile vakfa ilave etmişlerdi. Esas vakfiyenin incelenmesi halinde Kösyen Mezrasının da Kütyan adı ile vakfa kaydedilmiş olduğu ileri sürülmüştü. Bu sahtekârlık sayesinde Çevlik Kasabası ile Yekmal, Gayd, Kadran, Kuru Dere, Topalan, Mirzan ve Kasıman adlı köyler vakıf arazilere dâhil edilmişti. İnceleme halinde bu durumun anlaşılacağına dair İsa bey oğlu Hüsnü ve arkadaşları tarafından ihbarda bulunulmuştu. İsfahan Bey'in ölümünden sonra zürriyeti kesilmişti. Vakfın arazileri, vakıf mülk değil, öşri vakıf arazisi statüsünde idi. Kendisinden sonra camii ve zaviyesinden bir iz kalmamıştı. Ancak ahali tarafından kasabanın yeni yerinde aynı adla bir cami yaptırılmıştı. Bölgede daha önce liva, kaza ve nahiye idaresini üstlenmiş *müteveffâ Süleyman bin Sincar ve Muhammed bin Hamid*, camiin mütevelliliğini ele geçirmişlerdi. Süleyman Bey daha sonra bu camiye yeniden inşa (tamir) etmek suretiyle evlâd-ı vakıf kimliğini takınmıştı. Para kuvvetiyle adı geçen mezraları, köyleri veya arazileri müteveli olarak kendi adına vakfa kaydettirmişti. Böylece vakfın tahmis bedelini Süleyman Bey ve hissedarları almıştı. Onun ölümünden sonra, on beş seneyi aşkın bir zamandan beri söz konusu vergi gelirlerini adamları almakta idi. Ayrıca o sırada Diyarbekir Şeriye Mahkemesinden görülen dava neticesinde bu köylerin miri araziye ait olduğuna karar verilmişti. Ancak bu karara rağmen, Süleyman Bey'in ardından gelen adamları sebebiyle hak sahiplerine mülkname ibraz edilememişti. Bu nedenle devletin vergi gelirine de zarar verilmişti. İlgili kişiler Diyarbekir, Harput, Palu ve Çapakçur mahkemelerine başvurup para gücü ile bu arazilerin mülkiyet tescili görülmüştür ibaresini kayıtlara eklemişler ve bu suretle bir hayli araziye ele geçirmişlerdi. Defter-i Hakani tapu kayıtlarından elde etmiş oldukları bilgilere göre, bu araziler miriye ait olmalıydı ve öşrünün devlete ödenmesi, dört bin nüfusu aşkın 500 haneli kasaba ve yedi köyün bu haksızlıktan kurtarılması gerekiyordu (Baş, 2022, s. 356).

İsa Bey oğlu Hasan, Tahir Bey oğlu Süleyman ile birlikte 73 kişi tarafından 15 Nisan 1912 tarihinde ileri sürülen iddialar ve talepler hakkında malumat elde edilmek üzere kasabanın bağlı olduğu Bitlis Defterdarlığı Genç Sancağı Muhasebeciliğinden bilgi istenilmiştir. Buradan gönderilen 6 Ağus-

tos 1912 tarihli cevabi yazıda, Vakıf Mütevellisi İsmail Bey'in elinde mevcut 955 tarihli vakfiye, h. 1280 tarihli ferman ile Diyarbakir, Mamuratülaziz, Bitlis, Palu ve Çapakçur şeriyeye sicillerinde kayıtlı ilamların ve fermanların incelendiği, ihbarın hilaf-ı hakikat olduğu beyan edilmiştir. Konu, Evkaf Nezareti ve Defteri Hakani Nezareti gibi nezaretlere de bildirilmiş, kayıtları incelenmiş, davanın temyizi amacı ile mahkeme kararı Meşihat'a aktarılmıştır. Nihayetinde, vakıf arazilerin mülkiyetine dair iddiaların asılsızlığına, itirazların hilaf-ı hakikat olduğuna karar verilmiştir. Maliye Nezareti, 21 Ekim 1912 ve 1 Şubat 1913 tarihli aynı minvaldeki müzekkereler ile sonucu Sadaret'e bildirmiştir (ML. EEM, 962/31; MF. MKT, 1154/29, 48; 1162/69; Baş, 2022, s. 356, 357).

Aynı dönemde, İsfahan Bey Vakfına ait Abtor Köyü'ndeki (İnallı Mahallesi'nin bir kısmında mevcut) arazilerin vaktiyle tahrif ve yedi büyük köyün vakfa dâhil edilmesi suretiyle mağdur edildiklerinden bahis ve üzerinde ekim yaptıkları arazinin miri arazi olarak kabul edilmesi talebiyle Bandyoyan Kiğork ve sairleri tarafından diğerlerine benzer bir şikâyet telgrafı Sadaret'e çekilmişti. Konunun tahkiki için Sadaret tarafından 15 Temmuz 1912 tarihinde Maliye Nezareti'ne bir tezkire gönderilmişti. Yeniden yapılan tahkikatın ardından yaklaşık bir yıl sonra 20 Temmuz 1913 tarihinde verilen cevapta daha önceki şikâyetler dolayısıyla birkaç defa incelenmiş olan konunun aslının olmadığı tekrar karara bağlanmıştır (BEO, 4062/304640; ML. EEM, 1005/11; Baş, 2022, s. 356, 357).

5. Süleyman Beyin Yakınları Hakkında Yapılan Şikâyetler ve Açılan Davalar

Süleyman Bey'in yakınları veya adamları arasında kardeşi Ömer ile oğulları Yusuf, Hurşid, Mehmed ve Şeyh Ali'nin etkili, nüfuz sahibi ve çekilen kimseler oldukları anlaşılmaktadır. Ahali ve bazı mahallî idarecilerin dava başvurularında, Süleyman Bey'in yanında özellikle kardeşi Ömer, oğlu Yusuf ve Hurşid beyler öne çıkmışlardır. Yusuf Bey, babasının destekçisi ve bizzat organize edici olarak pek çok olayda rol oynamıştır. Yazışmalarına bakılırsa meslek itibarıyla hukukçu olması muhtemel Hurşid Bey, daha çok babasının İstanbul'daki hukukî ve resmi işlemleri ile ilgilenmiştir. Üçüncü oğlu Mehmed ise, ailesinin yanında bazı faaliyetlere karışmış, ancak biraz geride kalmıştır. (Bkz. Çapak, 2021, 85). En küçük oğlu Şeyh Ali'nin de bazı olaylara karışmış olduğu anlaşılmaktadır (DH. MKT, 701/4; Baş, 2022, s. 356).

5.1. Kardeşi Ömer Bey Hakkında Yapılan Şikâyetler ve Açılan Davalar

Aşağıda görülen birkaç olaydan anlaşıldığına göre, Ömer Bey ve adamlarının, hırsızlık, gasp, rüşvet ve hak edilen işçilik ücretini ödememe gibi hukuk dışı girişimleri görülmüş idi. Bu faaliyetleri dava konusu olduğunda bazen suçları sabit görülüyor ve tazminata mahkum ediliyorlardı. Davaların bir kısmında ise, kendilerini kurtarıyorlardı. Ancak hırsızlık, gasp, rüşvet gibi suçları sabit görüldüğü takdirde iade veya tazminat kararı veriliyor, bunun dışında şahıs veya kamu hukuku açısından mesela mahkûmiyet veya başka bir ceza takdir edilmiyor idi. Buraya kadar incelenen pek çok olay için geçerli olan bu uygulama, o günkü uygulama ve adalet anlayışı bakımından nasıl karşılanıyordu? Aşağıda bahsedilen davalara bakılır ise, sonuç itibariyle bunlarla ilgili kararlarda bir eksiklik söz konusu idi. Herhalde bu durum, belgelerden anlaşıldığı kadarı ile haksızlıkların karşılıksız kalması, suça karşı caydırıcılıkta yetersizlik, adalete güvensizlik, ahali arasında huzursuzluk gibi pek çok olumsuzluğu beraberinde getirmekte idi.

Bahsedilen çerçevede gerçekleşmiş olaylardan anlaşıldığına göre, Süleyman Bey'in kardeşi Ömer Bey'in de halka karşı baskı, zorlama, keyfi ve usulsüz uygulamalara girişmiştir. Ömer Bey, mesela h. 1262 yılındaki bir yolculuk sırasında bu kabilden bir uygulamaya başvurmak ve adamı Hüseyin'i kullanmak suretiyle Beşiri'nin Telmis Köyü'nden birkaç eşeği çaldırılmış idi. Yolda binek olarak kullanmış oldukları merkepleri, Batman Çayı yakınlarında iki yüz guruşa satmışlardı. Dava sonucunda, Hüseyin'in suçu sabit görülmüş, ancak Ömer Bey bu suçlamalardan kurtulmayı başarmıştı. (*DŞSD*, 395-100; Çapak, 2021, s. 65).

Ömer Bey'in bir başka vukuatı, rüşvet almakla ilgilidir. Bu olayda Ömer Bey, yüz yirmi guruş muadili bir adet yüzlük Mecidiye altını ve yirmi guruş değerindeki bir Gazi altını karşılığında Madrak Köyü (Çeltiksuyu/Kılçadır) ahalisinden Mehmed Şakir bin Abdi'nin oğlunun askerlik kurası ile ilgili defterden çıkarmayı vaad etmiş idi. Mehmed Şakir de bu parayı Ömer Bey'e teslim etmiş, ancak vadetmiş olduğu konuda olumlu bir sonuç elde edilememişti. Mehmed Şakir, kendisinden haksız yere alınan paranın iadesi için dava açmış ve talebi kabul edilmişti. Nihayetinde, 28 Aralık 1864 tarihli ilam ile Ömer Bey'in parayı iadesi kararı tebliğ edilmişti (*DŞSD*, 3713-27a; Çapak, 2021, s. 129).

Ömer Bey'in bir vukuatı da bekçilik yaptırmış olduğu kimsenin ücretini ödememiş olmasıdır. Teyrek Köyü (Gümüşlü Köyü) ahalisinden Selim bin Yu-

suf'un, hizmetinde dört ay bekçilik yapması karşılığında hak edip alamamış olduğu altı yüz kuruşun Ömer Bey tarafından ödenmesi yönündeki 28 Aralık 1864 tarihli ilam emrinin konusu bu haksızlığa bir örnek teşkil etmektedir (*DŞSD*, 3713-27b; Çapak, 2021, s. 130).

Söz konusu usulsüzlüğe benzer iki uygulamada ise, Ömer Bey'in bir gasp faaliyeti söz konusu olmuştur. Ancak Ömer Bey, bu davalardan birinde temize çıkmış, diğerinde suçlu görülmüş ve tazminata mahkûm edilmiştir. Bunlardan birincisinde ileri sürülen iddiaya göre Ömer Bey, Garib Köyü'nden Selim bin Seyyid Ahmed'i zorlamak suretiyle üç yüz seksen altı buçuk gurusunu ve bir miktar buğday ve darısını almış idi. Ancak adı geçen kişi, yeterli delil sunamadığından 8 Şubat 1865 tarihli ilam ile davası reddedilmişti (*DŞSD*, 3713-46a). İkinci olayda ise, Ömer Bey'in adamları, Selim'in on iki buçuk Çapakçur kilesi buğdayı ve üç buçuk kile arpasını gasp etmişler idi. Selim'in şikâyeti kabul ile alınanların Ömer Bey tarafından karşılanması yönünde 3 Mart 1865 tarihli ilam emri çıkarılmıştı (*DŞSD*, 3713-46b; Çapak, 2021, s. 134).

5.2. Süleyman Bey'in Oğlu Yusuf Bey Hakkındaki Şikâyetler ve Açılan Davalar

Süleyman Bey'in oğlu Yusuf Bey, babasının mahpusta olduğu 20 Haziran 1864 tarihinde yüz elli kadar adamı ile birlikte Çapakçur'a bağlı Nakşan Köyü'ne³ saldırmış idi. Muhtemelen babasının durumu dolayısıyla kin tutmakta olduğu köylülere ait değeri elli kuruşluk on keçi, elli kuruşluk kırk koyun, on beş kuruşluk yirmi kuzu, iki yüz kuruşluk olan iki öküz, yüz kuruşluk iki inek, yedi yüz kuruşluk bir kısrak, yüz kuruşluk bir merkep, yüz kuruşluk dört halı, altmış kuruşluk iki çuval ve bir hurç, yüz kırk kuruşluk olan büyük bir kilim, altı yüz kuruşluk bir tüfek ile bir kılıç ve bir sini(tepsi), yüz elli kuruşluk bir kazan, elli kuruşluk bir su kabı, otuz kuruş üç eğer, otuz ölçek kırmızı darı, yaklaşık kırk kuruşluk yirmi beş parça ot, beş kuruşluk yirmi çuval saman, ayrıca beş kuruştan yirmi kom yaprak, Abdulkadir isimli şahsın malından beş yüz kuruşluk bir doru at, üç yüz kuruşluk on beş parça ot, ellişer kuruş kıymetinde iki batman yağ, elli kuruşluk on çuval saman, yüz kuruşluk yirmi kom yaprak, on ölçek kırmızı darı, Arab'ın malından iki yüz kuruşluk iki inek, iki yüz elli kuruşluk birer öküz, elli kuruşluk dört keçi

3 Nakşan Karyesi: Bölge halkı arasında ismini Nakışlı Mehmet Bey'den aldığı rivayet edilen ve H. 1281 / M. 1864 tarihinde köy statüsünde olan Nakşan, Bingöl merkeze bağlı Gilbe (Çiçekdere), Geylan (Sancaklı), Beron (Alibir), Qeraj (Ağaçyolu), Kortew (Çukurca), Sirin (Kartal), Çaller, Dereğazan köyleri ile Merkot mezarlarından oluşan bölgeyi ifade etmektedir (Öğretmen Seyfettin Çintay'dan naklen, Çapak, s. 125, dipnot. 401).

ve koyun ile kırk kuruş nakit akçeye haksız yere, zorbalıkla ve baskıyla el koymuştu. Ahaliye ait büyük ve küçükbaş hayvan, çift, kümes ve binek hayvanları, mutfak ve sergi eşyası, zahire, gıda malzemesi, silah, hayvan yemi ve nakit para olmak üzere, toplam tutarı sekiz bin dokuz yüz otuz guruşu bulan gasp edilmiş varlığı adamlarına dağıtmış idi. Ancak Yusuf Bey'in bu faaliyeti karşılıksız kalmamış, köylülerce açılan dava ve muhâkemesi sonucunda, 14 Temmuz 1864 tarihli ilam emri ile tazminata mahkûm edilmiş idi (*DŞSD*, 3704-64;Çapak, 2021, s. 123). Onun babası dolayısıyla bir organizatör olarak karışmış olduğu diğer olaylar yukarıda ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

5.3. Süleyman Bey'in Oğlu Hurşid Bey Hakkında Yapılan İdari Uygulamalar

Süleyman Bey'in ölümünden sonra, onun yakınları hakkındaki şikâyetlere devam edilmişti. Buna dair bir kayda göre, Kaza Kaymakamı Hüseyin Rüşdü Efendi,⁴ mirî malını zimmetine geçirdiği iddiasıyla Süleyman Bey'in ikinci oğlu Hurşid Beyi birkaç gün hapiste tutmuştu. Bu olay dolayısıyla kardeşi Yusuf Bey tarafından padişaha hitaben 13 Temmuz 1891 tarihli bir şikâyet mektubu sunulmuş ve bu mektupta kaza idaresi hakkında bazı talepleri olmuştu. Ona göre kaza müdürü Hüseyin Rüşdü ve Mutasarrıf Mustafa Paşa, kardeşine, ailesine, evine ve mal varlıklarına karşı ön yargılı, kasıtlı, haksız ve kanunsuz uygulamalarda bulunuyordu. Çapakçur ahalişi, Kaymakam Hüseyin Rüştü Efendi ve Liva Mutasarrıfı Mustafa Paşa tarafından büyük bir baskı görmekte, haksızlığa, cebir ve istibdada uğramakta, dikkate alınmamakta ancak şikâyetçi olmaktan da korkmakta idiler. Liva Mutasarrıfı Mustafa Paşa, görünüşte hayvan vergisinin tespiti amacı ile yapılan sayım için kazada çadır kurmuştu. Mensubu oldukları aileye karşı hiç de iyi niyet beslemiyor idi. Mutasarrıf, ailenin itibarını, iktidarını ve haysiyetini halkın arasında düşürmek suretiyle kendilerini silmek ve ortadan kaldırmak istiyordu. Hüseyin Rüştü Efendi ise, suçlanabileceği uygulamalarını kardeşi Hurşid Bey'in üzerine atmak suretiyle intikam almanın peşinde idi. Çapakçur halkına karşı, altı yüz seneden beri muhafaza etmiş oldukları hanedanlarının şeref ve haysiyetini

4 Daha önce Muhacirin İdaresi Mektubî Kalemî Mümeyyizi olan Hüseyin Rüşdü Efendi, 4 Ocak 1890 tarihinde Bitlis Vilayeti Genç Livası'na bağlı Çapakçur Kazası'na, iktidarsızlığı sebebiyle görevinden alınan Yusuf Cemil Efendi'nin yerine 2500 kuruş maaşla ve ilk defa kaymakamlık görevi ile olarak tayin edilmiştir (İ. DH, 1165/91077; DH. MKT, 1684/4; DH. SAİD d, 4/760, Ayrıca bkz, Sağlam, 2013, s. 44). Ancak, Hüseyin Rüşdü Efendi'nin idari yetersizliği dolayısıyla kazanın düzeni ve asâyişi bozulmuştur. Ahâlinin şikâyetleri dolayısıyla hakkında tahkikat açılmıştır (Tahkikat evrakı için bkz. ŞD, 1879/20) Sonuçta suçsuzluğuna dair kanaat oluşmuş (BEO, 97/7252) ise de vilayetin talebi üzerine 12 Ekim 1891 tarihinde görevinden azledilmiştir ve bu tarihten itibaren iki yıl kadar açıkta kalmıştır (DH. SAİD d, 4/760, DH. MKT, 2032-46, Sağlam, 2013, s. 44).

bu şekilde yok etmeğe çalışıyordu. Ayrıca, miri malını zimmetine geçirdiği iddiası ile haksız bir şekilde birkaç gün kadar kardeşi Hurşid'i hapsedirmiş idi. Ayrıca bu zat, askeri müfreze ile birlikte bir caninin veya eşkıyanın evini ararcasına Hurşid Bey'in evini basıp tehdit etmişti. Bu sırada Hurşid Bey'in beş yaşındaki kızı dahi kaymakamın zulmüne uğramış, psikolojisi bozularak hastalanmıştı. Evde bulunan eşya, at, sığırlar ve küçükbaş hayvanlara resmi olarak el koymuştu. Hurşid Bey'in sorgulanması sonuçlanmadan ve muhâkeme sonucu kesinleşmeden, gasp etmiş olduğu varlıklarını değerinin çok altında, kanunlara ve teamüle aykırı olarak sattırmıştı. Buradan elde edilen parayı, Hurşid Bey'in zimmetindeki miri borcunun karşılığı olarak mahsup ettirmişti. Yukarıdaki olaylar nedeni ile liva mutasarrıfı ve kaymakam hakkında acilen bazı önlemler alınmalı idi (ŞD, 1879/20-5; Demir, 2011, s. 36, 37; Sağlam 2013, s. 46).

Kaymakam Hüseyin Rüşdü Efendi'ye göre, "önceki idare zamanında hükümet işlerine müdahale etmeye alışmış olan Hurşid Bey ve benzeri mahalli beyler, gariban halktan topladıkları vergileri hazineye teslim etmiyor, bu geliri zimmetlerine geçiriyorlardı. Topladıkları ancak devlete teslim etmedikleri vergi borçlarını, halkın üzerinde ve onları borçlu göstermek suretiyle yeniden fakir halka yüklüyorlardı. Göreve geldikten sonra bu haksızlıklara son vermiş idi. Bu durum dolayısıyla kendisine gücenen birkaç köy muhtarı, öşür vergilerini tenzil ettirecekleri vaadiyle masum halkı kandırarak şikâyetlerine ortak etmişlerdi. Diğer taraftan, Kaza İdare Heyeti tarafından livadan gönderilen memurun nezaretiyle öşür ihalesi yapıldığı halde, şikâyet telgrafında sadece kendisinin suçlanması haksızlık teşkil etmekte idi. İdare heyetinin vazifeleri arasında olan öşür ihalesindeki sorunlar, ayrıca heyetten sorulmalı ve müzayedeye evrakı da tetkik olunmalı idi (ŞD, 1879/20-8, 1879/20-9; Sağlam, 2013, s. 49). Tahkikat nihayetinde Hüseyin Rüşdü Efendi'nin suçsuzluğu sabit görülmüş, fakat aynı yerde devamı da doğru bulunmamıştı Bu nedenle 13 Temmuz 1893 tarihinde ve 2500 kuruş maaş ile Osman Nafiz Bey'den boşalan Bitlis Vilayeti Mutki Kazası kaymakamlığına tayini gerçekleşmiş idi (DH. MKT, 66-4; İ. DH. 1305; DH. SAİD d, 4/760; Sağlam, 2013, s. 54).

Sonuç

Osmanlı öncesinden sonrasına Çapakçur bölgesinde nüfuz sahibi olan İsfahan Bey ailesinin mensupları, yüzyıllar boyunca bu bölgenin idareci sınıfını oluşturmuşlar idi. 18. yüzyılın son çeyreğinde doğmuş ve 19. yüzyılın son çeyreğinde vefat etmiş olan Sincar oğlu Süleyman Bey, bu ailenin mensup idi. Merkezî idarenin etkili olamaması nedeni ile bu sırada Taşra idaresinde bi-

raz disiplinsizlik söz konusu idi. Süleyman Bey, Tanzimat döneminin tipik bir taşra idarecisi olmuştu. 1830'lu yıllardan itibaren Çapakçur Kazası yanında bölgedeki başka kazalarda müdürlük yapmış olan Süleyman Bey, mevcut durumdan istifade ile dediğim dedik bir idareci olarak ortaya çıkmış idi. Bu vesile ile karıştıları olduğu gibi yakınında pek çok kimse toplanmıştı. Kaza müdürlüğü yanında İsfahan Bey Vakfı ve Şeyh Berekât Vakfı'nın mütevelliliğini yürütmüştü. Onun adı, görevleri sırasında ve sonrasında pek çok haksızlığa ve yolsuzluğa karışmıştı. Yakınları ve adamları da aynı nedenlerle çekinilen kişiler olmuşlardı. Adının zulüm ve haksızlıkla anılması ve bu nedenlerle hakkında davalar açılmış olmasına binaen, mahallin valisince 1863 yılında görevden alınmış ve yakınları ile birlikte Diyarbakır'da muhâkeme edilmiş idi. Devlet malını zimmetine geçirmiş olması ve diğer suçları sabit görülmesi dolayısıyla iki yıl vazifeden men edilmiş ve bir yıl süre ile Harput'ta sürgün kalmıştı. Bu süreçte ailesi de bazı sıkıntılar yaşamıştı. Görevleri sırasında ve sonrasında, kendisi, kardeşi ve oğulları başta olmak üzere, haklarında pek çok kişi tarafından şikâyetler yapılmış ve davalar açılmıştı. Delil yetersizliği nedeniyle bu davaların bir kısmından temyize çıkmışlardı. Ancak kaza müdürlüğü sırasında ve özellikle müdürlükten alındıktan sonra yapılan başvuruların pek çoğunda tazminat ödemeye mahkûm edilmişlerdi. Hatta öyle ki, 19. yüzyılın ikinci yarısında Çapakçur'dan, Diyarbakır (Âmid) Mahkemesine verilmiş şikâyet dilekçeleri arasında en fazla adı geçen kimse Süleyman bin Sincar Bey olmuştu. Süleyman Bey ile ilgili şikâyet dilekçelerinde onun ve yakınlarının ahaliye baskı yapma, malına el koyma, zorla çalıştırma, gasp, öldürme, sürgün, hapis, rüşvet, mahkeme kararlarını etkileme, fazladan vergi alma gibi pek çok haksızlığından söz edilmişti. Hükmünün geçmediği durumlarda mahkeme yoluyla işlerini halletmeye yönelmişti. Aktif görevde olmadığı zamanlarda kendisi ve yakınlarınca aynı faaliyetlere devam edilmişti. Özellikle kardeşi ve oğulları, onun ölümünden sonra benzeri girişimleri ile ahaliye rahatsızlık vermeye devam etmişlerdi. Pek tabii, bu olaylar sırasında kendilerinin haklı olduğu durumlar da görülmüştü.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

1.1. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA)

1.1.1. Belge Tasnifleri

A. MKT. DV, 192/78.

A. MKT. MVL, 59/77.

A. MKT. NZD, 105/64.

A. MKT. UM, 76/14, 148/23

BEO, 97/7252, 4062/304640.

DH. MKT, 66-4, 701/4, 1684/4, 2032-46.

İ. DH, 283/17797, 293/18452.

İ. MVL, 230/7955.

İ.DH 1165/91077, 1305.

MF. MKT, 1154/29, 48; 1162/69.

ML. EEM, 962/31, 1005/11.

MVL, 201/36, 261/36, 265/22, 471/35, 471/71, 480/141, 484/48, 698/29, 600/72, 677/55, 694/12, 698/29, 711/58, 711/86, 717/37.

ŞD, 1879/20-5-8-9.

1.1.2. Defter Tasnifleri

A. {DVNS *MHM. d*, 1, 2.

DH. SAİD d, 4/760.

EV. d, 12663, 19407, 14888.

NFS. d, 27664.

1.2. Meşihat Diyarbekir (Amid) Şeriye Sicili Defterleri (MŞH. DŞSD.), 3691-106, 3691-1002a, 3691-1002b, 3695-35, 3695-38, 3695-39, 3695-55, 3695-86a-b, 3695-100, 3695-102/103, 3704-42, 3704-43, 3704-64, 3704-92, 3713-11, 3713-27a, 3713-27b, 3713-42, 3713-46a, 3713-46b, 3713-59, 3748-89, 3803-7.

1.3. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (KKA), Tahrir Defteri (TD), 309.

1.4. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *EV. d*, 582, 582/2, s. 528, sıra 404.

2. Araştırma İnceleme Kaynakları

ATALAY, Talip (2007). "Diyar-ı Bekir Vilayeti Gazetesi'nde Çapakçur ve Genç", *I. Bingöl Sempozyumu 10-11 Haziran 2006*, Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi Yayınları, Birinci Basım, Ankara.

BAŞ, Yaşar, "Çapakçur (Bingöl) İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi Vakfı", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 24, Bingöl, 2022, s. 342-363.

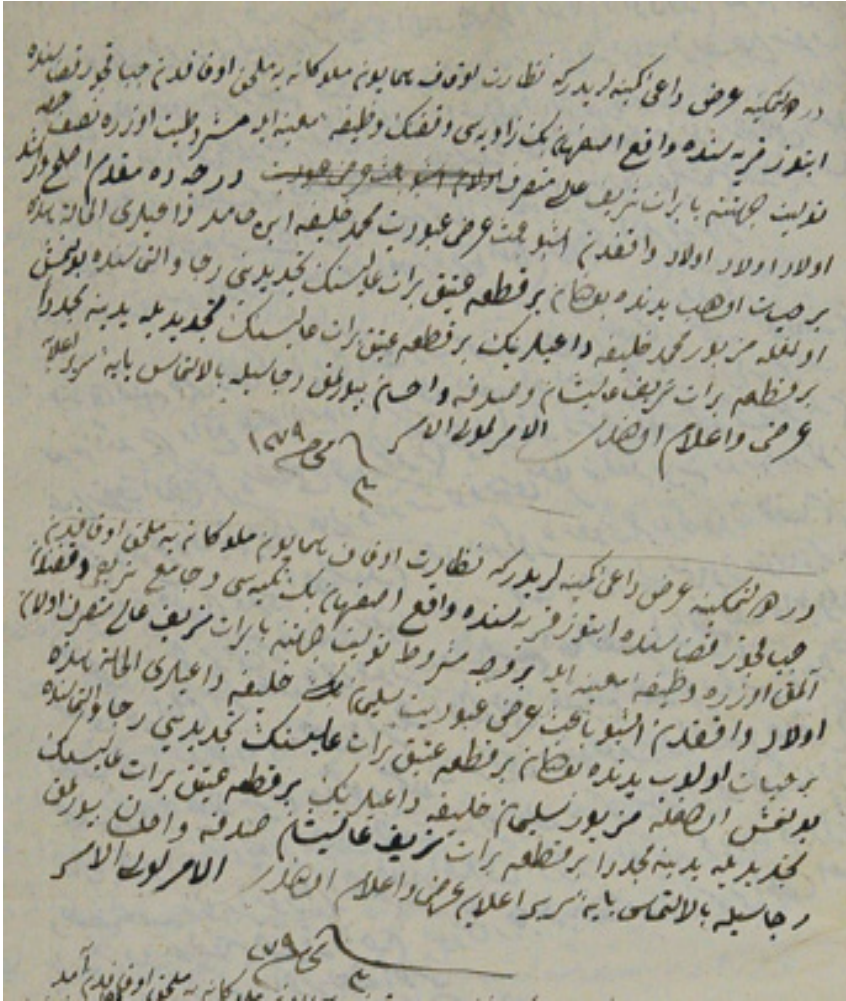
ÇAPAK, Halis (2021). *Diyarbekir (Âmid) Şer'iyye Sicillerine Göre Çapakçur Sancağı (H. 1065-1300)*, Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, [Yüksek Lisans Tezi], Bingöl.

DEMİR, Abdullah (2014). "Belgelerle İsfahan Bey Camii ve Zaviyesi Vakfı", *Bingöl Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 2, Sayı. 3, İkinci Basım, s. 39-50.

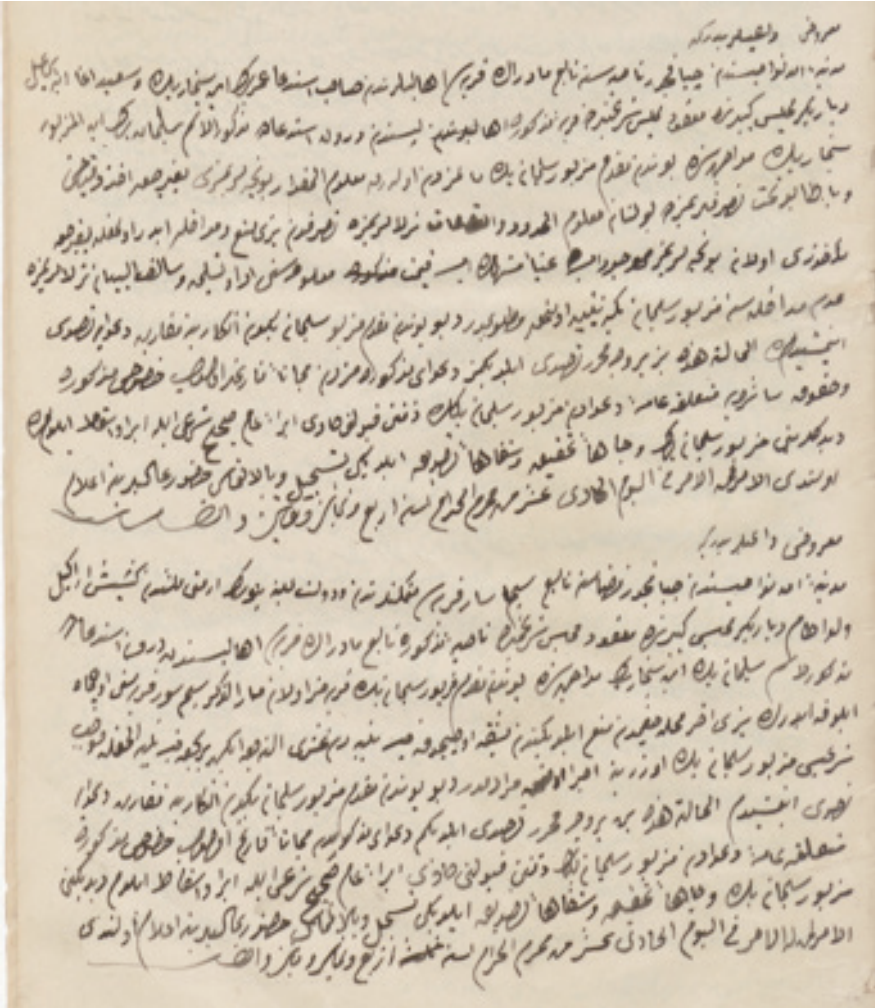
DEMİR, Abdullah (2011). "18 ve 19.Yüzyıllarda Çapakçur Sancağı ve İdari Yapısı", *Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu*, Bingöl Belediyesi Yayınları, s. 27-42.

İNALCIK, Halil, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", *Belleten*, XXVIII/112, Ekim 1964, s. 623-690.

- SAĞLAM, Nevzat (2011). "Çapakçur Kaymakamı Hüseyin Rüşdü Efendi Hakkındaki Şikâyetler ve yapılan Tahkikat", *Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu*, Bingöl Belediyesi Yayınları, s. 43-84.
- SÖYLEMEZ, M. Mahfuz & Demir, Abdullah (2010). *1550 Tarihli Tahrir Defterine Göre Çapakçur Livası Nüfus ve İskan*, Bingöl Belediyesi Kültür Yayınları, 3, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı.
- ŞEREFHAN BİTLİSİ (2013). *Şerefname*, C. I, Farsçadan Çeviren. Abdullah Yeğın, Nûbihar, Birinci Baskı.
- TORUN, Sadık Fatih, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Taşra İdaresi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl. 11, Sayı XXXIV, Haziran 2018, s. 421-451.
- TORUN, Fatih Sadık, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yakınçağ Tarihi), Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.
- MŞH. ŞSC. D. 3695-86b.
- MŞH. ŞSC. D. 3695-35.
- MŞH. ŞSC. D. 3695-55.
- MŞH. ŞSC. D. 3691-1002a.

Belge 1. Muhammed Bey ve Süleyman Bey'in İsfahan Bey Tekyesi ve Camii Vakfı mütevelliliğine dair beratlarının yenilenmesi talebine dair iki ilâm MŞH. DŞSD. 3691-86a-b).

Belge. 2. Sincar Bey'in oğlu Süleyman Bey'in, tarlalarından men ederek yoncalarına el koyduğuna dair Madrak Köyü ahalisinden Süleyman Bey'in kardeşi Ömer Bey ile İsmail oğlu Said Ağa'nın şikayetleri (MŞH. DŞSD. 3691-1002a).

Belge. 3. Madrak Köyü ahalisinden Sincar Bey'in oğlu Süleyman Bey'in Sinsor Köyü'nü üç ay boyunca abluka altına aldığına ve fazladan öşür aldığına dair aynı köyde mukim Ermeni Keşiş Etam oğlu Erakil'in şikâyeti (MŞH. DŞSD. 3691-1002b).

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK DENEYİMLERİ VE ALTERNATİF BİR MODEL OLARAK “HALAT KÜLTÜR”

Suat ALAN*

Öz

Modern ulus devletlerin kuruluşu ile birlikte devletler arasında örülen kalın duvarlar, post-modern dönem ile birlikte yıkılmış ve sınırlar geçişken bir hal almaya başlamıştır. Buna bağlı olarak da farklı kültürler birbirleri ile temas kurmaya başlamıştır. Farklı kültürlerden insanların aynı devletler bünyesinde yaşamaya başlamaları beraberinde çokkültürlülük tartışmalarını getirmiş ve pek çok devlet de çok kültürlü politikalar geliştirmeye başlamıştır. Dünyada çok kültürlü politikaları başarı ile uygulayan devletlerin başında ise Kanada ve Avustralya gelmektedir. Türkiye de bünyesinde farklı ırk, din ve mezhepten unsurları barındırırken, son yıllarda yaşanan dış göçler ile birlikte özellikle Suriyeli mülteci sorunları ile karşılaşmıştır. Çokkültürlülük tartışmalarında “Mermer kültür”, “Mozaik kültür”, “Salata kasesi” gibi farklı metaforlar kullanılmaktadır. Bu metaforlara son yıllarda “Halat kültür” metaforu da dâhil edilmiştir. Ertan Özensel’in önerdiği halat kültür metaforunun Türkiye’deki çokkültürlülük tartışmaları için teorik zemin sunacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada halat kültür kavramının Türkiye’nin kültürel çeşitliliği açısından uygulanabilirliği ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürlülük, Halat kültür, Kültürel çeşitlilik

MULTICULTURAL EXPERIENCES AND “ROPE CULTURE” AS AN ALTERNATIVE MODEL

Abstract

With the establishment of modern nation-states, the thick walls built between the states collapsed with the post-modern period and the borders began to become transitory. As a result, different cultures started to come into contact with each other. The fact that people from different cultures began to live in the same states brought along multiculturalism discussions and many states started to develop multicultural

* Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı. suatalan12@gmail.com
Orcid: 0000-0001-7738-3386
DOI: 10.53440/bad.1200606
Makale Türü: Araştırma Makalesi
(Makale Gönderim Tarihi: 01.12.2022- Makale Kabul Tarihi: 17.12.2022)
Atf Bilgisi: Alan, S. “Çokkültürlülük Deneyimleri ve Alternatif Bir Model Olarak “Halat Kültür”. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 17, (2022), s. 123-140.

policies. Canada and Australia are at the forefront of the states that successfully implement multicultural policies in the world. While Turkey contains elements of different races, religions and sects, it has faced especially Syrian refugee problems with the external migrations experienced in recent years. Different metaphors such as “Marble culture”, “Mosaic culture”, “Salad bowl” are used in multiculturalism discussions. In recent years, the “Rope culture” metaphor has been included in these metaphors. It is thought that the rope culture metaphor proposed by Ertan Özensel, will provide a theoretical basis for the multiculturalism debates in Turkey. In this study, the applicability of the concept of rope culture in terms of Turkey’s cultural diversity is discussed.

Keywords: Multiculturalism, Rope culture, Cultural diversity

Giriş

19. ve 20. yüzyıla damgasını vuran milliyetçilik hareketleri, imparatorlukların yıkılması ve yerine modern-ulus anlayışının hâkim olduğu devletlerin kurulması ile sonuçlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti de 1923 yılında kurulan modern-ulus devletlerden bir tanesidir. Diğer modern-ulus devletlerde olduğu gibi Türkiye’de de tek dil, tek din, tek ulus ekseninde politikalar geliştirilmiş; farklı dil, din ve etnik unsurlara mensup alt kültürler sistem içerisinde eritmeye çalışılmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren homojen bir toplum oluşturma gâyesinde olan ulus devlet anlayışı, yerini özellikle küreselleşmenin de etkisi ile farklı kültürleri tanıma ve onlara birtakım haklar verme anlayışına bırakmıştır. Bu gelişmeler çokkültürlülük politikalarını gündeme getirmiştir. İlk çokkültürlülük politikasını resmi devlet politikası olarak uygulayan ülke ise Kanada olmuştur. Kanada’dan sonra Avustralya da resmi olarak çokkültürlülük politikalarını uygulamaya başlamıştır. Değişen yenedünya düzeni, diğer ülkelerin de politikalarını değiştirmelerine sebep olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, İsviçre, İngiltere, Almanya ve daha pek çok ülke bünyesinde yer alan farklı kültürel unsurlara birtakım haklar tanımaya başlamıştır.

Türkiye, kültürel çeşitlilik sergilemesine karşın, uzun yıllar toplumu homojenleştirme yoluna gitmiştir. Özellikle Türkiye’de ortaya çıkan Kürt Sorunu bu homojenleştirme uygulamalarının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Avrupa Birliği’ne üyelik yolunda çeşitli adımlar atan Türkiye, zaman zaman bu homojenleştirme politikalarından vazgeçerek bünyesinde yer alan alt kültür unsurlarını tanıma ve bu alt kültür unsurlarına birtakım haklar verme konusunda paradigma değişikliğine doğru gitmiştir.

Sergilediği kültürel çeşitliliği tarihi yapısından alan Türkiye, son on yılda ciddi bir dış göç sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Suriye’den Türkiye’ye doğru yaşanan kitlesel göçler ile birlikte Türkiye’de mülteci kaynaklı yeni kültürel sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Henüz kendi içindeki kültürel sorunları çözüme kavuşturmamış bir ülke olarak kitlesel göç hareketlerine maruz kalan Türkiye’nin, önümüzdeki süreçte yaşayacağı kültürel sorunların ekonomik, politik ve hukuksal pek çok yönünün olacağı söylenebilir. Bu açıdan, bu sorunu çözüme kavuşturacak uygulamaların teorik zeminin oluşturulması her geçen gün daha da önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada ilk olarak; çokkültürlülüğün ne olduğu belirtilmiş ve dünyadaki çokkültürlülük politikalarını başarılı bir şekilde uygulayan Kanada ve Avustralya örnekleri incelenmiştir. Devamında; Türkiye’nin çok kültürlü yapısından kaynaklı ortaya çıkan sorunlara değinildikten sonra, son on yılda sayıları milyonları bulan Suriyeli sığınmacı sorununa dair bir perspektif sunulmuştur. Son olarak; çokkültürlülük politikalarında alternatif bir model olarak Ertan Özense’l’in “halat kültür” (rope culture) kavramı üzerinde durulmuştur.

Çokkültürlülük Nedir?

“Çokkültürlülük nedir?” şeklinde bir soru ile muhatap olunduğunda, çok kültürlü ile çokkültürlülük kavramları arasındaki ilişkiyi ya da farklılığı belirlemek sorunun cevabını önemli oranda basitleştirecektir. Ayrı yazılan “çok kültürlü” kavramı, bir toplumsal yapıda yer alan birden fazla kültürün varlığına işaret etmektedir. Kymlicka’nın (2015: 39) ifadesi ile çok kültürlü kavramı, “her biri kendi meydan okuyuşunu ortaya koyan, birbirinden farklı kültürel çoğulculuk biçimlerini kapsıyor”. Bitişik olarak yazılan “çokkültürlülük” kavramı ise çok kültürlü toplumlarda ortaya çıkan bir devlet politikası olarak ifade edilebilir. Farklı bir ifade ile “çok-kültürlü toplumlar kültürel olarak heterojen toplumları anlatırken, çokkültürlülük çeşitlilik sorunlarının yönetimi için uygulanan strateji ve politikalara işaret etmektedir” (Duman, 2011: 211). Yani çok kültürlü bir toplum, iki veya daha çok sayıda kültürel topluluğun bulunduğu toplum olarak tanımlanırken; çokkültürlülük, tek bir ulusal kimliğe inananlar, kültürlerinin izini etnik kimliklerinde arayanlar ve dinlerini kültürleri olarak görenlerden oluşan üç taraf arasındaki adalet ve eşitlik durumunun nasıl sağlanabileceğine dair bir arayış sonucu ortaya çıkan bir kavramdır (Erincik, 2011: 226).

Kymlicka (2015: 40-45), çok kültürlülüğe ya da kültürel çeşitliliğe vurgu yaparken iki grup üzerinde durmaktadır. Birincisi ulusal azınlıklar, diğeri ise

etnik gruplardır. Ulusal azınlıklar kendilerini çoğunluk ya da egemen kültürün yanında ayrı kültürel gruplar olarak korumak isterler ve bunun için de özerklik ya da öz yönetim talebinde bulunurlar. Etnik gruplar ise egemen kültürü kabul etmekle birlikte, kendi varlıklarının da tanınmasını istemektedirler. Bu grupta yer alanların özerklik ya da öz yönetim talepleri olmamakla birlikte, egemen kültürün kültürel farklılıklara daha fazla saygı göstermesi için yasal birtakım taleplerde bulunurlar. Çokkültürlülük politikaları, genelde çok uluslu ve çok etnikli toplumlarda görülmektedir. Özellikle Kanada, hem çok uluslu hem çok etnikli bir yapı sergilediğinden dolayı çokkültürlülük politikalarının yoğunluk kazandığı ülke olarak dikkat çekmektedir. Çok uluslu toplumlar ülkenin kurulması ile birlikte kültürel çeşitliliğe sahne olmuş ve varlıklarını bu şekilde devam ettirmişlerdir. Çok etnikli devletler ise daha çok göç ile birlikte kültürel çeşitliliğe sahne olmuş ve yeni bir aşamaya geçmişlerdir.

Kymlicka'nın bu yaklaşımından da anlaşılacağı üzere, çokkültürlü terimi bünyesinde hem çok uluslu hem çok etnikli unsurları barındırmaktadır. Yani çokkültürlülük politikalarının uygulandığı bir toplumda ya farklı uluslar bir arada yaşamaktadır ya da göç vs. sonucu farklı etnik unsurların bir araya gelmesi ile bir toplumsal yapı oluşmuştur. Çokkültürlülük teriminin daha farklı anlamlarda da kullanıldığını ifade eden Kymlicka, özellikle ABD'de egemen kültürden dışlanmış ya da kenara itilmiş etnik olmayan çok çeşitli sosyal grupları (engelliler, LGBTiler, kadınlar, işçi sınıfı, ateistler, komünistler vs.) içine alacak şekilde çok geniş bir anlamda kullanıldığını belirtmektedir. Çokkültürlülük teriminin bu şekilde kullanılmasını kültür kavramının karmaşıklığına bağlayan Kymlicka, çokkültürlü teriminin her ülkede farklı anlamlarda kullanıldığını belirtmektedir (Kymlicka, 2015: 45-52).

Çokkültürlülük, 1960'lı yıllarda ortaya çıkan Kuzey Amerika çıkışlı bir kavramdır. Kavramın ortaya çıkışında farklı dil talebi olan ve kendilerine ait bir toprak parçasında yaşamak isteyen insanların kültürel kimliklerinin tanınması talebi etkili olmuştur (Bağlı ve Özensel, 2005: 40-41). İlk olarak dönemin Kanada Başbakanı Pierre Trudeau'nun çokkültürlü bir politikadan bahsetmesi ile gündeme gelen çokkültürlülük terimi, yerli halk tarafından tepki görünce uygulanması için 1980'li yıllara kadar rafa kaldırılmıştır (Vatandaş, 2002: 30).

Aydın'a göre çokkültürlülük, "ayrı etnik ve dini grupların birlikte yaşamasını ifade eden bir tasarımın adıdır. Yani bir bakıma din, dil, etnisite, tarih, ülkü ve benzeri farklılıklarla birlikte yaşama imkânını ifade etmektedir"

(2003: 41). “Kısaca; çokkültürlülük, farklı etnik/kültürel kökenlere sahip toplulukların kendi özgün kimliklerini korumalarını onaylayan bir model olarak, topluluklar üstü yeni tarz bir ulusal kimliğin şemsiyesi altında, her çeşit kültürel kimliklere yaşam alanı açar ve onların bu alanda varlıklarını korumaları için destekler” (Vatandaş, 2002: 22). Halen birçok ülkede resmi devlet politikası olarak uygulanan çokkültürlülük politikasının, iki farklı biçiminden söz edilebileceğini belirten M. Z. Duman ise şunları dile getirmektedir:

Halen birçok ülkede resmi devlet politikası olarak uygulanan çokkültürlülük politikasının, iki farklı biçiminden söz edilebilir. Bunlardan biri, merkeze bireyi alan ve daha çok bireyin temel hak ve özgürlüklerini öne çıkaran ve herkesi yurttaş olarak addeden liberal çoğulculuk anlayışıdır. Diğeri ise liberal teoriye bir tepki olarak doğan, toplumsal zeminde dezavantajlı grupların kendi kültürel kültürlerini korumasına öncelik veren ve liberal felsefenin öne sürdüğü gibi bireyi toplumdaki soyutlayarak ve ona bireysel düzlemde her tür hakkı tanıyarak değil, bireyin içinde bulunduğu sosyal ve kültürel dünyayı esas alan cemaatçi çokkültürlülük anlayışıdır (Duman, 2009: 103-104).

Ulus-devletlerin toplumları homojenleştirme politikalarına alternatif olarak ortaya çıkan çokkültürlülük politikasına yönelik eleştiriler de olmuştur. Özellikle 11 Eylül saldırısı ile birlikte çokkültürlülük ABD’de tartışma konusu olmuştur. Sonraki süreçte Avrupa’nın çeşitli ülkelerinde gelişen olaylar, özellikle 2004 ve 2005 yıllarında Londra ve Madrid’de çok sayıda sivilin ölmesine neden olan tren bombalamaları, yönetmen Teo Van Gogh’un yaptığı bir film nedeni ile 2004 yılında Faslı biri tarafından öldürülmesi, 2006 Haziran ayında yakalanan 17 teröristin Kanada’da parlamento binasına saldırı planladıklarının tespit edilmesi ve 2005 yılında Paris varoşlarında başlayan ayaklanma, Avrupa’da da çokkültürlülük eleştirilerini yoğunlaştırmıştır (Duman, 2011: 216-217). Bu eleştirilerin egemen kültürün çıkarlarına bağlı olarak şekillendiği söylenebilir. ABD’de yaşanan 11 Eylül olayları ile birlikte İslamofobinin yoğunlaşması, Avrupa’nın çeşitli bölgelerinde yaşanan olayların o bölgelerdeki alt kültür unsurlarına bakışı olumsuz yönde etkilemesi ve beraberinde çokkültürlülük eleştirilerinin yoğunlaşması, egemen kültürün çıkarlarının öncelendiğini göstermektedir. Çokkültürlülük politikalarına yönelik eleştirilerin artması ile birlikte, kimi ülkeler yeniden egemen kültürün çıkarlarını önceleyen anlayışa dönerken, kimi ülkeler ise alternatif model arayışlarına yönelmişlerdir. Bu arayış, pek çok kez entelektüel düzeyde kalırken, zaman zaman politik karşılık da bulabilmiştir.

Dünyada Çok Kültürlü Toplumlar ve Çokkültürlülük Politikaları

Çok kültürlülüğün ya da kültürel çeşitliliğin önemli şartlarından birisi, bir devlet içinde birden çok ulusun varlığını sürdürmesidir. Buradaki ulustan kasıt belirli bir toprak parçası üzerinde yaşamını sürdüren, ayrı bir ortak dili ve kültürü olan, kurumsal olarak olgunlaşmış bir sosyal yapıdır. Bundan dolayı, birden çok ulusu bünyesinde barındıran bir ülke, ulusal devlet değil çok uluslu devlettir ve bu devlet bünyesindeki küçük kültürler, ulusal azınlıkları oluştururlar (Kymlicka, 2015: 41). Özellikle 19. yüzyılda yaygınlaşan ulus devletler tek bir kültür ve buna bağlı olarak tek millet, tek dil, tek din ekseninde şekillenmiş, ülke içerisinde yer alan alt kültür grupları uygulanan birtakım politikalar ile egemen kültür içerisinde eritilmek istenmiştir. Kültürel çeşitlilik sergileyen ulus devletler beraberinde dil, din, etnik unsur gibi pek çok alanda ortaya çıkan tartışmalara sahne olmuştur.

Dünyadaki devletlerin büyük çoğunluğu kültürel çeşitlilik sergilemektedir. Bu çeşitlilik din, dil, etnik unsur gibi pek çok alanda görülmektedir. Çok kültürlü ülkeler arasında Kanada, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Avustralya, Fransa, Belçika, İsviçre, Almanya, Türkiye gibi ülkeler sayılabilir. Çokkültürlülük politikalarını resmi olarak uygulamaya başlayan ilk ülke ise Kanada'dır. Kanada İngilizler, Fransızlar ve Aboriginaller'in federasyon kurması ile oluşmuş bir yapıdır. Aboriginaller Kanada'nın yerli halklarından olan Kızılderililer, Inuit ve Metis olmak üzere üç kategoriden oluşur. Otuz beş ile elli arasında farklı halkın içinde yer aldığı Aboriginaller on bir farklı dil grubuna ayrılmaktadır (Kymlicka, 2015: 43). Bu özelliğinden olsa gerek, dünyada çokkültürlülük konusunda adı ilk sıralarda yer alan ülke Kanada'dır. Bunda kuşkusuz İngiliz ve Fransızların da birlikte yaşama adına yürüttükleri demokratik tartışma ve çalışmaların önemli payı olmuştur (Bağlı ve Özensel, 2005: 49).

Kanada'da çokkültürlülüğün bir devlet politikası haline gelmesinde, başbakan Pierre Trudeau'nun 1969 yılında iki dilliliği ülkenin bütününde kurumsallaştırmasının önemli etkisi olmuştur. Bu gelişmenin devamında federal hükümet, dil ile kültürü ayırıştırarak "çokkültürlülük"ü bir yönetim politikası olarak benimsemiştir. Kanada'daki tartışma esasında Fransızca ve İngilizce arasındaki iki dil üzerinde sürerken, 1971 yılında Kanada çokkültürlülüğü resmi olarak benimseyen ilk ülke olmuştur (Say, 2013: 179-180). Bu gelişmeler beraberinde yeni tartışmaları doğurmuş, özellikle Quebec bölgesinde yaşayan Fransızların çeşitli itirazları ile yeni bir boyut kazanmıştır. "Quebec Hükümeti, 1969'daki 'Resmi Diller Yasası'nın İngiliz Kanada'sındaki

Fransız azınlığı değil Quebec'teki İngilizce konuşanları korumaya yönelik hazırlanmış" (Say, 2013: 180) ve bu durum çokkültürlülük politikalarının kolayca yer edinmesini ertelemiştir. Kanada'da iki dil ekseninde süren uzunca tartışmalar sonucunda çokkültürlülük, zaman zaman çeşitli gruplarca (örneğin Quebec'liler) tartışılrsa da (Başaran, 2017: 248) netice itibari ile bir devlet politikası olarak benimsenmiştir.

Çokkültürlülük kavramı ile bütünleşen Kanada'da vatandaşları bir arada tutan belli başlı değerler Kanada Yurttaşlık Formu'nda şu şekilde sıralanmaktadır: Eşitlik ve hakkaniyet inancı, istişare ve diyalog inancı, uzlaşma ve hoşgörü, çeşitliliğin desteklenmesi, şefkat ve cömertlik, doğal çevreye tutkunluk, özgürlük, barış ve şiddete dayanmayan değişim (Kymlicka, 2015). Bunun yanı sıra 1991 yılında Kanada'da yayınlanan bir hükümet bildirisinde şu ifadeler yer verilmektedir:

Kanada deneyimi yalnızca evrensel insan haklarını korumanın yeterli olmadığını göstermiştir. Bu ülkede, anayasa ve yasalar belli cemaatlerin üyeleri olarak bireylere tanınan öteki halkları da güvence altına alır. Hem evrensel hem de cemaat haklarının düzenlenmesi bizim anayasamızı evrensel kılar ve Kanadalıların farklılığı tanımada eşitliğe verdiği değeri yansıtır. Cemaat haklarının bireysel haklarla birlikte mevcut olması tam da Kanada'ya özgü olan şeydir (Kanada Hükümeti, 1991: 3'den akt. Kymlicka, 2015: 66).

1982 Anayasası'nın giriş bölümünde yer alan kişilerin hakları ve özgürlükleri yasası Kanada'nın çokkültürlü yapısını garanti altına almıştır. Yine Anayasa'nın 27. maddesine göre, kişisel özgürlüklere zarar vermediği sürece azınlıkların geleneklerine saygı gösterileceği; dinlerin eşitliğinin sağlanacağı; atalardan gelen dillerin öğretilmesinin devlet tarafından destekleneceği garanti altına alınmıştır. Benzer şekilde, Fransız ya da İngiliz soyundan başka soylardan gelenlerin sosyal hizmetler, okullar, üniversiteler, medya, polis gibi kamu alanında görünürlüklerini artırma ve işe alınmalarını sağlamak için çaba gösterilmiş; medyada göçmenlerin geleneklerinin gösterilmesi, göçmen soyundan gelen yabancıların eser üretmesi, kamu kuruluşlarında çalışan personelin kültürel çeşitlilikle ilgili eğitilmesi gibi gelişmeler yaşanmıştır (Doytcheva, 2013: 39). Tüm bunların yanında Kanada'da farklı etnik ve dini grupların taleplerini değerlendirip özgürlük alanlarını genişletme işlerini düzenlemek üzere özel bir Çokkültürlülük Bakanlığı da kurulmuştur (Aktay, 2015: 6).

Kanada'dan sonra çokkültürlülük konusunda dikkatleri üzerine çeken diğer bir ülke ise Avustralya'dır. Avustralya'da kültürel çeşitlilik göç olgusu ile

birlikte ortaya çıkmıştır. Avustralya'nın yerlileri tarafından kültürel anlamda herhangi bir talep bulunmamasına karşın, göç ile birlikte farklı kültürel unsurların Avustralya'ya yerleşmesi, devlet yetkililerinin Kanada örneğini göz önünde bulundurarak çokkültürlülük politikasını uygulamaya koymalarına sebep olmuştur (Say, 2013: 182-188). Bu durumu Doytcheva (2013: 132) şu ifadeler ile açıklamaktadır: “Kanada’da olduğu gibi Avustralya’da da çokkültürlülük “yukarıdan” karar verilmiş bir stratejydi. O dönemde konunun muhatabı nüfus topluluklarından gerçek bir talep gelmemişti, sadece onlar adına bazı cemaat liderleri, entelektüeller ve siyaset adamları söz almıştı.”

Avustralya’da çokkültürlülük politikası her ne kadar göç olgusu ile birlikte ortaya çıkmışsa da 1982 yılında yayınlanan bir rapor ile çokkültürlülük sadece göçmenleri değil tüm Avustralyalıları kapsamına alacak şekilde genişletilmiştir. Bu raporda çokkültürlü toplumun dört kurucu ilkesi şu şekilde dile getirilmektedir: Sosyal kaynaşma, kültürel kimliği muhafaza etme, fırsat eşitliği ve eşit sorumluluk, Avustralya toplumuna bağlılık ve katılım (Duman, 2011: 229).

2011 yılı verileri incelendiğinde Avustralya’da 200’den fazla dilin konuşulduğu görülmektedir. Çokkültürlülük politikası gereği bu dillerden Türkçe dâhil 28 dilde öğretim yapılmaktadır. Bir dilin Avustralya Ulusal Müfredatı’nda yer alabilmesinin koşulları şu şekilde sıralanmaktadır: Yeterli öğrenci sayısı ve yaygın öğretim alanına sahip olması, hükümetin öncelik vermesi, en yaygın durumda konuşulmakta olması, toplumsal destek alması, evrensel öneme sahip olması, ekonomik öneminin bulunması ve göç eğilimleri içinde yer alması (Say, 2013: 186). Avustralya’daki bu dil politikası, çokkültürlülük politikalarında dilin ve dil eğitiminin ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Kanada ve Avustralya dışındaki pek çok Batı demokrasisi de çok ulusludur. Bunlar arasında Finlandiya ve Yeni Zelanda gibi yerli halkları zorla bir çatı altında toplayan ülkeler olmakla birlikte, Belçika ve İsviçre gibi iki veya daha fazla Avrupalı kültürün gönüllü bir şekilde federasyon kurmalarıyla oluşan ülkeler de vardır. Bu noktada İsviçre’nin özel durumuna ayrıca değinmek gerekir. Çünkü İsviçrelilerin kültürel ve dilsel farklılıklarına rağmen güçlü bir ortak bağlılık duygusu vardır. Bu bağlılık da egemen kültürün ulusal grupların varlıklarını tanınması ve saygı göstermesinden kaynaklanmaktadır. İsviçreliler yurtseverdir, fakat onların sadakat gösterdiği İsviçre, farklı kültürlerden oluşan bir federasyondur (Kymlicka, 2015: 44-45). Örnekleri üzerinde durulan çokkültürlülük politikalarının Türkiye için örnek alınması

gereken noktaları vardır. Fakat bu örneklerin Türkiye'nin yerel dinamiklerine uymayan yönleri de bulunmaktadır.

Türkiye ve Çok Kültürlülük

Türkiye, bakiyesi üzerine kurulduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü yapısını bünyesinde barındırmaktadır. Bu bünye içerisinde; Türkler, Kürtler, Zazalar, Araplar, Lazlar, Çerkezler gibi farklı etnik unsurlar ve Sünniler, Aleviler ve Caferiler gibi farklı mezhepler de yer almaktadır. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında bu farklı kültürel unsurlar toplumu homojenleştirme politikaları ile sistem içinde eritilmek istenmiştir (Ercins ve Görüşük, 2016: 395-396). Homojenleştirme politikaları bu kültürel unsurların dirençlerini artırmış ve egemen kültür içinde varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir.

Türkiye'nin Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı'dan farklı olarak çeşitli kültürel unsurları homojenleştirme çabası kuruluş felsefesinde aranmalıdır (Ceylan, 2021: 119). Çünkü modern ulus anlayışı ekseninde kurulan devletler egemen kültür dışında kalan diğer kültürleri var olan toplumsal olgu düzeyinde değil, siyasi duruş temelinde tanımlamaktadırlar. Bunun temelinde ulus devlet mantığıyla kurulan bir devletin içinde var olan tüm unsurların zamanla aynı siyasi bilince sahip olacağı düşüncesi yatmaktadır. Zira ulus devletin varlığı kendi iç dinamikleri ile değil, içinde bulunulan koşullarla oluşmaktadır. Bu tür devletlerin kuruluşunda vatandaş daha sonra devlete uygun olarak var edilmektedir Tüm ulus devletlerde olduğu gibi Türkiye Cumhuriyeti'nde de benzer durumu görmek mümkündür. Türkiye Cumhuriyeti'nde, ulus-devleti inşa etme hedefi çerçevesinde izlenen politika, Osmanlı'dan miras kalan ve din, dil, mezhep ve etnik açıdan heterojen olan kitleyi homojenleştirmek şeklinde belirmiştir. Bu süreçte alt kimliklerin tümü üst kimlik içerisinde eritmeye çalışılmış ve söz konusu üst kimlik; etnik açıdan Türk soyuna, dinsel açıdan sekülerize edilmiş İslam dinine, mezhepsel açıdan ise Sünni inanışa hatta Sünnilik içerisinde Hanefiliğe dayandırılmıştır. Cumhuriyeti kuran seçkinler tarafından topluma uygun görülen üst kimlik geçen zamana bağlı olarak popüleritesini yitirmiş ve beraberinde bazı sorunlar doğurmuştur. Cumhuriyet tarihi boyunca uygulanan birtakım politikalar bu üst kimliğin benimsenmesini zorlaştırmıştır (Bağlı ve Özensel, 2005: 11; 29-30).

Bağlı ve Özensel, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir ırk, din, mezhep ya da kan bağı esasına dayalı olarak kurulmadığını belirtmektedirler. Onlara göre, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, eşit statüdeki farklı kurucu unsurların ideal birlikteliğinden doğmuş bir yapılanmadır. Cumhuriyetin kuruluşunda

üst kimlik olarak kabul edilen Türk vatandaşlığının, diğer alt kimliklerin varlığını inkâr etme anlayışına göre kurulmadığını belirten Bağlı ve Özensel, bir üst kimlik olarak kabul edilen Türk kimliğinin toplumda var olan tüm kültürel farklılıkları kuşatan bir şemsiye kavram olarak düşünüldüğünü belirtmektedirler. Buna karşın, kültürel farklılıklar için bir üst kimlik olarak düşünülen Türklük, daha ziyade bir alt kimlik olarak anlam bulmuş ve hedeflenen anayasal Türklük, yerini bir alt kültür olarak Türklük anlayışına bırakmıştır. Bu durumun yaşanmasında bilinçli ya da bilinçsiz ortaya atılan birtakım tezlerin de etkisi olmuştur. Örneğin 1934 yılında çıkarılan İskân Kanunu Türk ırkından olan ve Türk ırkından olmayan şekilde muhacir ve mültecilere ayrı düzenlemeler öngörmüş, aynı şekilde askeri okullara alınacak öğrencilerde Türk ırkından olmak şartı aranmıştır (Bağlı ve Özensel, 2005: 30-31). Dünyada sınırların yeniden çizildiği bir dönemde, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin, bütünlüğü sağlamak için böyle bir politika izlemiş olmasını dönemin koşulları kapsamında anlaşılabilir bir refleks olarak değerlendirenler de vardır (Bkz. Ercins ve Görüşük, 2016: 396).

Türkiye'nin sergilediği kültürel çeşitlilik tarihi bir realite olarak ortada durmaktadır. Bu kültürel çeşitlilik, son yıllarda Afganistan, Irak ve özellikle Suriye'deki iç savaştan kaynaklı Türkiye'ye yönelik gerçekleşen kitlesel göç hareketleri ile farklı bir boyut kazanmıştır. Çok kültürlü bir yapıya sahip olan Türkiye, özellikle göç hareketleri ile birlikte ülkeye akın eden milyonlarca insanın uyum ve entegrasyon sorununun yanında, ortaya çıkması muhtemel kültürel hak talepleri ile karşı karşıya kalabilir.

Mülteciler Derneği verilerine göre, Türkiye'deki kayıtlı Suriyeli sayısı 20 Ekim 2022 tarihi itibarıyla bir önceki aya göre 29 bin 648 kişi azalarak toplam 3 milyon 622 bin 486 kişi olmuştur. Bu kişilerin 1 milyon 944 bin 996'sı erkeklerden oluşurken, 1 milyon 677 bin 490'ı ise kadınlardan oluşmaktadır. Bu veriler itibarıyla Türkiye dünyada en fazla sayıda sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke konumundadır. Türkiye'deki Suriyelilerin 47 bin 782'si geçici barınma merkezlerinde kalırken, geriye kalanlar ise Türkiye'nin farklı şehirlerinde kendi imkânlarıyla yaşamaktadır. Öte yandan, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Başkanlığı tarafından yapılan açıklamada Türk vatandaşlığı verilen Suriyeli sayısının 211 bin 908 kişi olduğu açıklandı. Bu kişilerin 120 bin 133'ü yetişkin, 91 bin 755'i ise çocuk. Türkiye'deki Suriyeliler açısından en dikkat çekici veri ise Türkiye'de doğan Suriyeli sayısı: İçişleri Bakanı Süleyman Soylu 19 Eylül 2019 tarihinde yaptığı açıklamada Türkiye'de doğan Suriyeli sayısının 450 bin civarında olduğunu belirtmiştir (multeciler.org.tr, 2022).

Türkiye'ye göç eden Suriyeliler hem toplum nezdinde, hem devlet nezdinde misafir olarak kabul edilmektedir. Bu bakış açısından dolayı Suriyelilerin Türkiye ile uyum ve entegrasyonunda sorunlar yaşanmaktadır. Ülke-deki nüfusun yaklaşık yüzde 4'üne denk gelen Suriyeli sayısının sosyal ve kültürel entegrasyonu önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır (Dulkadir, 2017: 33; multeciler.org.tr, 2022). Yapılan saha çalışmalarında da bu durum saptanmaktadır. Çetin'in (2016: 201-202) saptamasına göre, "Suriyeli sığınmacıların entegrasyonları açısından en büyük engelin, geçici koruma statüsüne bağlı olarak "misafir" olarak değerlendirilmeleri ve bunun doğal bir sonucu olarak sosyal ve ekonomik süreçlere etkin katılımlarının gerçekleşmemesi şeklinde özetlenebilir."

2011 yılından sonra Suriye'den Türkiye'ye yönelik yaşanan göç hareketleri sonrasında Türkiye'de yasal birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle Göç İdaresi Başkanlığı'na bağlı olarak kurulan Uyum ve İletişim Daire Başkanlığı bu anlamda dikkat çekmektedir. Bunun yanında Suriyelilerin geçici koruma statüsüne alınması ve iş piyasasına erişim izni elde etmiş olmaları dikkat çekicidir. Buna karşın, siyasi uyum, iş uyumu, aile birliği, sağlık, eğitim, kalıcı barınma imkânı, vatandaşlık hakları ve ayrımcılık gibi sekiz başlık altında incelenen Göç ve Entegrasyon Politika İndeksi araştırmasında, Türkiye 38. sırada yer almıştır. Yapılan yasal düzenlemelere rağmen Türkiye'nin göç alan ABD, Kanada ve AB ülkelerine oranla entegrasyon politikalarında geride kaldığı görülmektedir (Yıldırım alp vd., 2017: 110-111).

Çokkültürlülük Tartışmalarında Alternatif Bir Model Olarak Halat Kültür

Çokkültürlülük tartışmalarında belli modeller kullanılmaktadır. Örneğin ABD'deki durumu açıklamak için "eritme potası" modeli kullanılırken, Kanada için ise "salata kâsesi" modeli kullanılmaktadır (Başaran, 2014: 245). Türkiye'de kültürel çeşitlilik konusu tartışılırken bu modellerden farklı olarak "mermer kültür" ve "mozaik kültür" modelleri kullanılmaktadır. Oysa her iki model de Türkiye'nin durumuna uymamaktadır. Çünkü mermer kültür modeli tek kültürlü bir yapıyı sembolize ederken; mozaik kültür modeli ise çok kültürlülüğü sembolize etse de yapısı itibari ile farklı kültürlerle hareket etme imkânı sağlamamaktadır (Özensel, 2014: 162-163). Dolayısıyla bu modellerin Türkiye'nin tarihi ve toplumsal gerçeklerini yansıtmadığı söylenebilir. Bu açıdan, yerel dinamiklerle uyumlu yeni bir model arayışı kaçınılmazdır. Üstelik Türkiye, toplumsal dinamiklere uygun bir model oluşturacak güçlü deneyim ve tecrübelerine sahiptir. Tarih boyunca birlikte yaşamının güzel

örnekleri ortaya konulmuştur. Özellikle Medine Vesikası, Endülüs deneyimi ve Osmanlı tecrübesi (Özensel, 2013: 13) bu anlamda zikredilebilir.

Sosyo-kültürel yapısı ve tarihi tecrübeleri Batı dünyasından oldukça farklı olan Türkiye’de birlikte yaşama adına yeni politikaların gerekliliği kaçınılmazdır. Çokkültürlülük politikalarının post-modernizm ve küreselleşme ile birlikte ortaya çıktığını ve çokkültürlülük söyleminin dezavantajlarına değinen M. Z. Duman da birlikte yaşama adına yeni politikaların gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Ona göre, farklılığın yerine aktarışımı, bütünlüğün yerine açıklık ve etkileşimi, direnişin yerine de öğrenmeyi yerleştirmek gerekir. Başka bir ifadeyle hem evrensel hem de yerel değerleri yüceltmeden ortak paylaşım alanlarını oluşturacak ve siyasi hoşgörüyü de ön plana alacak yeni politikalar geliştirilmelidir (Duman, 2009: 109). Öte yandan, Türkiye’deki kültürel çeşitliliğe yönelik bugüne kadar herhangi bir kavramsallaştırma yapılmadığını, bu coğrafyada farklılıkların bir arada huzur ve barış içinde yaşamalarına imkân verecek yeni bir modele ihtiyaç olduğunu belirten Ertan Özensel ise Türkiye için yeni bir model önerisinde bulunmaktadır (Özensel, 2014: 161). Özensel, bu yeni modeli “halat kültür” olarak adlandırmaktadır. Alkın’ın da belirttiği üzere, Özensel’in halat kültür modeli, çokkültürlülük tartışmalarına ilişkin pek çok kritik ve önemli unsur bünyesinde barındırmaktadır. Ortadoğu toplumları ile günümüz Türkiye toplumu hakkındaki gözlemleri ve farklı çokkültürlülük modellerini karşılaştırma fırsatı, Onu yeni bir çokkültürlülük modelini kavramsallaştırmaya teşvik etmiştir (Alkın, 2017: 191). Özensel, önerdiği halat kültür modelini şu şekilde açıklamaktadır:

Türkiye toplumu açısından var olan kültürel çeşitlilik değerlendirildiğinde; birbirinden etkilenen, birinin varlığı diğerine bağlı, fakat birbirine karışmayan ve birbirinden farklı bir kültüre sahiptir. Bu kültürel yapıyı, birbirine sarılmış, birbirine dolanmış, fakat bu sarmallığına rağmen her farklılık, birbirine karışmadan güçlü bir şekilde varlıklarını sürdürürler. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Türkiye’de ki kültürel yapıyı “halat” a benzetebiliriz. Başka bir ifade ile Türkiye’deki farklılıkların oluşturduğu kültürel yapıyı, farklılıklar arasındaki bağı ve birlikteliği “Halat Kültür” (Rope Culture) metaforu ile tanımlayabiliriz. Çünkü bir halat yüzlerce ince ipten meydana gelir ve her ip bütün içinde kendi başına var olmuşlardır. Dolayısıyla Türkiye’deki çok sayıdaki farklı kültürel çeşitliliğin her biri adeta bu iplerden birini temsil eder (Özensel, 2014: 163).

Özensel, bahsedilen toplumlarda tüm farklılıkların birbirine sarmal olduğunu, bununla birlikte bu unsurların kendi özellikleri ile varlıklarını sürdürdüklerini, bu durumdan dolayı yeni bir model ile tanımlanma ihtiyacı doğduğunu ifade ederek, halatı oluşturan yüzlerce ince ipin tek başına var olma-

sına rağmen kendi başlarına oldukça ince, güçsüz ve dayanıksız olduklarını belirtir. Ona göre, her bir ince ipi güçlü kılan halata verdiği destek ve halatın onlara sunduğu sarmaldır. Kültürel farklılıkları oluşturan herhangi bir öge bütünden ayrılmaya kalktığında gayet ince, zayıf ve dayanıksız hale gelir. Dolayısıyla halattan ayrılan her parçanın kendi başına varlığını sürdürmesi mümkün görünmemektedir. Uzun süre bir arada varlıklarını sürdüren etnik, dinsel, dilsel, mezhepsel farklılıklar halatın birer ipi olarak varlıklarını sürdürme gelmiştir. Varlıklarını devam ettirmelerinin temel koşulu halata sıkı bir şekilde sarmal olmalarıdır. Yoksa yok olup gitmeleri kaçınılmazdır (Özensel, 2014, 163-164). Bu modeldeki halat metaforunun, genelde Doğu toplumlarını, özelden ise İslam toplumlarını ve bu toplumlar bünyesindeki farklı etnik unsurların tarihsel birlikteliğini açıklama çabasında (Alkın ve Birekul, 2017: 515-516) olduğu söylenebilir.

Türkiye’de Türk, Kürt, Zaza, Ermeni, Yahudi, Arap, Laz, Çerkez, Alevi vs. farklı etnik, dini ve mezhepsel unsurlar bulunmakta ve asırlar boyunca birbirlerine karışarak tıpkı halatı oluşturan ip parçaları gibi bir senfoni oluşturmaktadır. Bu tip farklılıkların bir arada, huzur ve barış içinde yaşaması için geliştirilecek yeni modelin sembolünün veya kavramsallaştırılmasının “halat” metaforu ile gerçekleştirilebileceğini belirten Özensel, bu metaforun yerel dinamiklere dayalı olduğunu belirtmektedir:

Türkiye toplumunun tanımlanması ve bu yeni modele kaynaklık etmesi amacıyla “halat kültür” (rope culture), Türkiye’de farklılıkları kapsamı açısından bir metafor olarak kavramsallaştırılabilir. Çünkü Türkiye’deki yüzlerce kültürel çeşitlilik birbirinden etkilenen, birinin varlığı diğerine bağlı fakat birbirine karışmayan ve birbirinden farklı kültürlerdir. Bu kültürel yapıyı, birbirine sarılmış, fakat bu sarmallığına rağmen birbirine karışmadan güçlü bir yapıdan oluşur. Bu yapı uzun asırlardır bu coğrafyada devam etmektedir. Hatta halatın bir parçası olmaktan ayrılan her unsur, parçalanıp yok olmaya aday görünmektedir (Özensel, 2014: 165).

Özensel’in önerdiği halat kültür metaforunun ortaya çıkma sebebi, çokkültürlülük tartışmaları bağlamında ortaya atılan modellerin Türkiye’ye özgü bir resim sunmamasından kaynaklanmaktadır. Alkın ve Birekul’un da belirttiği gibi; “Halat kültür modeli, seküler kavram ve süreçler üzerine kurulu olup günümüz Batı toplumları özelinde ideal bir toplum ve vatandaşlık çerçevesi çizen mevcut çokkültürlülük modellerinden farklı olarak Doğu toplumlarının tarihsel ve sosyo-ekonomik arka planına, tarihsel birlikteliğine ve ulus devlet modelini aşan bir algıya kaynaklık etmektedir” (2017: 525). Bir başka ifade ile Batı literatüründe ki çokkültürlülük modelleri sadece seküler

kavram ve teorilere dayanırken, Özensel'in önerdiği halat kültür modeli din olgusunu (özelde İslam) temel alan bir modeldir (Alkın, 2017: 191).

Halat kültür modeli, modernitenin tek boyutlu insan tasavvurunu en başta reddetmektedir. Bununla birlikte, milletlerin birbirleriyle olan tarihsel bağlarına ve dini arka planına vurgu yapmaktadır (Alkın, 2017; Alkın ve Birekul, 2017: 525). Halat kültür modelinin bu yönü Türkiye'de sayıları 4 milyona yaklaşan Suriyelilerin toplumsal uyum ve kültürel entegrasyonu için örnek bir model olarak değerlendirilebilecek özellikler barındırmaktadır. Suriye'den Türkiye'ye göç eden milyonlarca insanın Türkiye'deki halklarla ortak bir tarihi bulunmaktadır. Ayrıca büyük çoğunluk ile -mezhepsel farklılıklar arka planda tutulacak olunursa- dini birliktelik bulunmaktadır. Bu açıdan, Türkiye'deki Suriyelilerin kültürel sorunları halat kültür modeli ekseninde ele alınabilir.

Suriyeli mültecilerin Türkiye'deki halklarla ortak geçmişinin ve dini arka planının varlığı, halat kültürün gerekliliği açısından önemlidir. Çünkü Alkın ve Birekul'un da belirttiği üzere "Halat kültür, insanın geçmişine, bugününe ve geleceğine dair çizilmiş üç boyutlu bir model olarak okunabilir" (2017: 526). Bu yönüyle, halat kültür modelinin ortak geçmişi bulunan Türkiye halkları ile Suriyeli sığınmacıların bugün için Türkiye'ye uyumları ve yarın için birlikte yaşama adına bir perspektif sunacak yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Özensel, halat kültür kavramını literatüre kazandırmak ile yerli ve tabloyu resmeden önemli bir kavramı literatüre kazandırmıştır. Ancak Özensel'in bu kavramı tartışmaya açması beraberinde yeni sorular getirmektedir. İlk önemli soru; devlet bu halatın neresindedir? Halatı oluşturan her bir öğeye eşit muamelede bulunmakta mıdır, yoksa bazı iplere öncelik mi vermektedir?

2013 yılında ortaya atılan ve yoğun ilgi görmesi beklenen halat kültür kavramına 2016 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda kabul edilen "Devlet Aklı Kürt Sorunu ve AK Parti" adlı bir doktora tezinde (Arslan, 2016: 320) vurgu yapılmıştır. Yine 2017 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında kabul edilen "Türkiye'de Ulus Devletin Dönüşüm Sürecinde Etnik Kimlikler: Sakarya İli Örneği" adlı doktora tezinde (Akyiğit, 2017) referans noktası kabul edildiği ve bu minvalde tez konusunun ele alındığı görülmektedir.

Bu iki doktora tezi dışında, halat kültür kavramı 2017 yılında bir makale

ve bir bildiri de ele alınmıştır. Ruhi Can Alkın (2017) tarafından hazırlanan “Çokkültürlülük Tartışmalarında Yeni Paradigma Arayışları: Özensele’in Halat Kültür Modeline Giriş” adlı makalede halat kültür kavramının ele alındığı görülmektedir. Yine 2017 yılında düzenlenen 3. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu’nda Ruhi Can Alkın ve Mehmet Birekul tarafından sunulan “Halat Kültür Modeli Ekseninde Türkiye’nin Uluslararası Öğrenci Politikası” (Alkın ve Birekul, 2017) adlı bildiri de bu kavrama değinildiği görülmektedir.

2013 yılında ortaya atılan ve sınırlı sayıda çalışmaya konu olan halat kültür kavramının Türkiye akademisi tarafından beklenen ilgiyi görmediği söylenebilir. Bunda siyasette yaşanan paradigma değişiminin etkisi olduğunu söylemek mümkündür. 2015 öncesi dönemde devam eden çözüm sürecinde ve Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde, özellikle Kürt sorunu ve Alevi meselesi devlet nezdinde bir kültürel sorun olarak kabul edilirken, 2015 sonrası dönemde siyasette yaşanan paradigma değişimi ile birlikte açılım sürecinden (Kürt ve Alevi açılımı) uzaklaşmış, sonraki yıllarda Avrupa Birliği ile yaşanan sorunlar kültürel çeşitlilik tartışmalarını sınırlandırmıştır (Ceylan, 2021: 119-120). Bu sebepten olsa gerek, Özensele’in halat kültür kavramı da beklenen ilgiyi görmemiştir. Özensele’in halat kültür kavramının Türkiye akademisi tarafından beklenen ilgiyi görmemesinin bir diğer sebebi ise Türkiye akademisindeki bölmelenmişliktir.

Sonuç

Modern ulus devlet anlayışına göre kurulan Türkiye, post-modern döneme geçiş ile birlikte, kuruluş ilkelerinden kaynaklı bazı sorunlar ile yüzleşmeye başlamıştır. Tek dil, tek din, tek ırk anlayışına göre kurulan ve bu anlayış ekseninde politikalar geliştiren Türkiye’nin, küreselleşmenin de etkisi ile dünyada yaşanan değişim ve dönüşümlerden etkilenmemesi beklenemezdi. Küreselleşmenin de etkisi ile Batı dünyasında hızlı bir şekilde ortaya çıkan çokkültürlülük politikaları Türkiye’de de karşılık bulmuş, bu karşılık hem entelektüel düzeyde, hem de politik düzeyde tartışılmıştır. Fakat gelinen noktada bu tartışmalar kimi zaman pratik birtakım uygulamalar ile kendisini hissettirmiş olsa da genel itibari ile teorik düzeyde kalmıştır.

Kültürel çeşitlilik sergileyen Türkiye, son yıllardaki kitlesel göç hareketleri ile birlikte yeni birtakım kültürel sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Henüz geçmişinden gelen kültürel sorunlarla tam anlamıyla yüzleşmeyen Türkiye’nin yeni kültürel sorunlar ile karşı karşıya kalması önemli sorunlara kapı aralayabilir.

Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde devlet politikası olarak uygulanan çokkültürlülük politikalarının uygulanabilir yönlerinin Türkiye'nin yerel dinamikleri ile de uyumlu bir şekilde değerlendirilmesi Türkiye'nin bu alandaki sorunlarının çözümünde önemli avantajlar sağlayabilir. Kanada; Fransız, İngiliz ve yerli halkların birlikte başardıkları çokkültürlülük politikalarını başarılı bir şekilde sürdürmektedir. Avustralya ise göç hareketleri ile başlayan çokkültürlülük politikalarını tüm ülkeye uyarlayacak bir politik duruş sergilemiştir.

Modernizmin getirdiği tek tipçi ve düzen esaslı anlayışa karşı çeşitliliğin ve düzensizliğin egemen olduğu post modern bir tepki olarak ortaya çıkan çokkültürlülük beraberinde getirdiği dezavantajlardan dolayı önemli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu bağlamda, çokkültürlülüğün dezavantajlarından yola çıkarak alternatif çözüm önerileri de dile getirilmektedir. Ertan Özensel tarafından ortaya atılan halat kültür modeli bu alternatif çözüm arayışlarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Özensel'in halat kültür modeli farklılıkların bir arada uyum içinde varlıklarını sürdürmesini öngörmektedir. Türkiye için alternatif model olarak ortaya atılan halat kültür, Türkiye akademisi ve politikacıları tarafından beklenen ilgiyi görememiştir. Bunun arkasında yatan temel faktörün ise siyasette yaşanan paradigma değişikliği olduğu söylenebilir. Halat kültür kavramının Türkiye'de entelektüel bir karşılık bulmasının en önemli sebeplerinden bir tanesini de bu noktada aramak gerekir.

Özensel'in halat kültür modeli ciddi bir karşılık bulamamış olsa da Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu tüm farklılıkları ile birlikte bir arada uyum içinde yaşama ideali için önemli teorik zemin sunmaktadır. Bu özelliğinden dolayı ilerde yapılacak yeni tartışmalar ile geliştirilebilecek bu modelin Türkiye'yi aşan, tüm İslam coğrafyasını kapsayan bir yönü de bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu modelin Türkiye'deki Suriyeli mülteciler sorunu içinde önemli bir model olduğunu zikretmek gerekir.

Kaynakça

- AKTAY, Y. (2015). *Küreselleşme Çokkültürlülük Sahicilik*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- AKYİĞİT, H. (2017). *Türkiye’de Ulus Devletin Dönüşüm Sürecinde Etnik Kimlikler: Sakarya İli Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- ALKIN, R. C. (2017). “In Search of New Paradigms in Multiculturalism Debates: Introduction to Özensel’s Rope Culture Model”. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7 (12) , 177-192 .
- ALKIN, R. C. ve Birekul, M. (2017). Halat Kültür Modeli Ekseninde Türkiye’nin Uluslararası Öğrenci Politikası. O. Akgül (Editör), **3. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu Bildiri Kitabı**. İstanbul: Uluslararası Öğrenci Dernekleri Federasyonu (UDEF), 513-531.
- ARSLAN, F. (2016). *Devlet Aklı Kürt Sorunu ve AK Parti*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- AYDIN, M. (2003). “Birlikte Yaşama Bağlamında Çokkültürlülük Sorunu”. *Tezkire Dergisi*, 35, 39-53.
- BAĞLI, M. ve Özensel, E. (2005). *Çokkültürlü Vatandaşlık*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- BAŞARAN, E. (2017). “Çokkültürlülük Olgusunun Kanada Örneği Ekseninde İncelenmesi”. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7 (12) , 237-253.
- CEYLAN, Y. (2021). “Türkiye’de Çokkültürlülük Örneği Olarak Suriyeliler”. *Turkish Studies - Social*, 16 (1), 113-130.
- ÇETİN, İ. (2016). “Türkiye’de Suriyeli Sığınmacıların Sosyal ve Kültürel Entegrasyonu”. *Sosyoloji Dergisi*, 34, 197-222.
- DOYTCHEVA, M. (2013). *Çokkültürlülük*. (İkinci Baskı). (Çev. T. Akıncılar Onmuş). İstanbul: İletişim Yayınları.
- DULKADİR, D. (2017) “Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacı Krizi ve Suriyelilerin İç Hukuktaki Statüleri”. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, 1 (2), 21-36.
- DUMAN, B. (2011) “Çokkültürlülükten Ricat Mı?”. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (23), 207-239.
- DUMAN, M. Z. (2009). “Küreselleşme, Kimlik ve Çokkültürlülük”. *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (1), 93-112.
- ERCİNS, G. ve Görüşük, L. (2016). “Türkiye’de ve Batı’da Çokkültürlülük Gerçeği”. *Turkish Studies*, 11 (2), 383-401.
- ERİNCİK, S. (2011). “Kimlik ve Çokkültürcülük Sorunu”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52, 219-241.
- KYMLİCKA, W. (2015). *Çokkültürlü Yurttaşlık*. (İkinci Baskı). (Çev. Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrintı Yayınları.
- MÜLTECİLER DERNEĞİ, (2022). *Türkiye’deki Suriyeli Sayısı Ekim 2022*, <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> (Erişim Tarihi: 25.10.2022).

- ÖZENSEL, E. (2013). "Doğu Toplumlarında ve Türkiye'de Birlikte Yaşama Arayışı: Çokkültürlülük Mü? Yoksa Yeni Bir Model Mi?". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8, (3), 1-17.
- ÖZENSEL, E. (2014). "Homojenleştirme ve Ötekileştirme Sürecinden Ötekini Kabul Etmeye: Türkiye'de Farklılıklar ve Birlikte Yaşama Sorunu". *Sosyoloji Divanı*, 4, 149-166.
- SAY, Ö. (2013). *21. Yüzyılda Ulus, Çokkültürlülük ve Etnisite*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- VATANDAŞ, C. (2002). *Çok Kültürlülük*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- YILDIRIMALP, S., İslamoğlu, E. ve İyem, C. (2017). "Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma". *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 107-126.

ARICILIKTA TEKNOLOJİ KULLANIMINA YÖNELİK ÇALIŞMALARIN EĞİLİMİ

Mücahit ÇALIŞAN* -Şener BALAT** -Mehmet YAVUZ***

Öz

Çalışmanın amacı, arıcılıkta teknoloji kullanımına yönelik eğilimin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmıştır. İlgili çalışmalara Web of Science ve Scopus veri tabanlarında tarama yapılarak ulaşılmış ve toplam 96 çalışma analiz edilmiştir. Analiz sonucunda teknoloji içermeyen çalışmalar çıkarılmış ve 49 araştırma çalışmanın örneklemini oluşturmuştur. İlgili çalışmaların analizinde yazarlar tarafından hazırlanan veri toplama formu kullanılarak içerik analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda en çok yayının (n=13) 2021 yılında ve ülkeler bazında da Etiyopya'da (n=8) yapıldığı bulunmuştur. İlgili araştırmalarda en çok nicel araştırma yönteminin (n=31) kullanıldığı ve örneklem olarak ise arıcı (n=20) ve arı kovanlarının (n=4) öne çıktığı görülmüştür. Yine bu çalışmalarda en çok modern kovan teknolojileri (n=10), Internet of Things (IoT) (n=7), Sensörler (n=5) ve Uzaktan İzleme Sistemleri (n=3) gibi teknolojiler kullanılmıştır. Bu teknolojilerin hangi amaç için kullanıldığı analiz edildiğinde ise verimliliği artırma (n=21), hastalık tespiti-azaltma (n=5), gelir artırma (n=3) ve koloniyi koruma (n=3) öne çıktığı görülmüştür. Son olarak ilgili çalışmalarda, arıcılıkta teknoloji kullanımına yönelik verimliliği artıracağından teşvik edilmesi önerilmektedir. Ayrıca uzaktan izleme sistemleri ile desteklenmesi ve hastalık tespitinde kullanılması da fayda sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arıcılık, Teknoloji, IoT, Sensör

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü.

mcalisan@bingol.edu.tr

Orcid: 0000-0003-2651-5937

** Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü.

senerbalat@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-9683-1778

*** Öğretim Görevlisi, Bingöl Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi.

myavuz@bingol.edu.tr

Orcid: 0000-0001-6218-232X

DOI: 10.53440/bad.1215624

Makale Türü: Araştırma Makalesi

(Makale Gönderim Tarihi: 07.12.2022 – Makale Kabul Tarihi: 19.12.2022)

Atıf Bilgisi: Çalışan, M., Balat, Ş., Yavuz, M. "Arıcılıkta Teknoloji Kullanımına Yönelik Çalışmaların Eğilimi". *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 17, (2022), s. 141-156.

THE TENDENCY OF STUDIES ON THE USE OF TECHNOLOGY IN BEE-KEEPING

Abstract

The aim of the study is to determine the trend towards the use of technology in beekeeping. For this purpose, content analysis, one of the qualitative research methods, was used in the research. Related studies were reached by searching Web of Science and Scopus databases, and a total of 96 studies were analyzed. As a result of the analysis, studies that did not include technology were excluded and 49 studies constituted the sample of the study. Content analysis was carried out using the data collection form prepared by the authors in the analysis of the related studies. As a result of the analysis, it was found that the most publications (n=13) were made in 2021 and Ethiopia (n=8) on the basis of countries. In the related studies, it was seen that the most quantitative research method (n=31) was used, and beekeepers (n=20) and beehives (n=4) were prominent as samples. Again in these studies, technologies such as modern hive technologies (n=10), Internet of Things (IoT) (n=7), Sensors (n=5) and Remote Monitoring Systems (n=3) were used. When the functions of these technologies were analyzed, it was found that increasing productivity (n=21), disease detection-reducing (n=5), increasing income (n=3) and protecting the colony (n=3) stand out. Finally, in related studies, it is recommended to encourage the use of technology in beekeeping as it will increase efficiency. It will also be beneficial to be supported by remote monitoring systems and used in disease detection.

Keywords: Beekeeping, Technology, IoT, Sensor

Giriş

Tarımsal kalkınma ile ilgili birçok alanda teknolojinin getirdiği imkanlar-dan faydalanılmaktadır. Tarım ve hayvancılıkta teknolojinin kullanımı ürün verimi, kalitesi ve zaman tasarrufunun yanında geniş anlamda ülke ekonomisinin gelişimini de katkı sağlamaktadır. Dünya genelinde özellikle hassas tarım olarak isimlendirilen arıcılık, araştırmacılar için büyük ilgi gören bir çalışma alanıdır. Bunun temelinde yatan nedenler ürün elde etme, verimi artırma ve ekonomik kazanç sağlama ile sınırlı değildir. Bununla birlikte arıcılık faaliyetleri dünyanın ekolojik dengesi için hayati bir öneme sahiptir.

Hassas arıcılık olarak tanımlanan bu alan günümüzde çoğunlukla geleneksel tarım faaliyetleri ile sürdürülmektedir. Bu durumun birçok nedeni vardır. Bunlar arıcıların teknolojik gelişmelerden habersiz olması, teknoloji maliyetlerinin yüksek olması, eğitim eksikliği ve geleneksel yöntemlere bağlılık gibi sıralanabilir. Alanyazın incelendiğinde bu durum ile ilgili birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu durum ile ilgili Berhanu (2002) arıcılık teknoloji-

lerinin benimsenmesini engelleyen farklı faktörler olduğunu ve bu durumun arıcıların teknolojik yeniliklerden tam olarak yararlanamadığını ifade etmiştir. Ayrıca sosyoekonomik ve ekolojik farklılıkları nedeniyle her yerde geçerli olan bir hipotez geliştirmenin zor olduğunu vurgulamıştır. Bununla birlikte dünya gıda ve tarım örgütü arıcılığın birçok ülkede insanların geçim kaynaklarının iyileştirilmesine katkıda bulunan en önemli hayvancılık alt sektörlerinden biri olduğunu ifade etmiştir (Martin vd., 2012). Amulen vd. (2019) gelişmekte olan birçok ülkede yoksulluğun azaltılmasına yönelik başlıca müdahale alanlarından birinin arıcılık olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca hane düzeyinde kırsal toplulukları beslenme, gelir getirici ve ekolojik güvenliği sağlamaya katkı sunduğunu belirtmiştir. Gürer ve Akyol (2018) ise tüm dünyada arıcılık ürünlerine olan talebin artmasına bağlı olarak arıcılık tarımının önem kazanmaya başladığını ve sadece kırsal emeği verimli kılmakla kalmadığını belirtmiştir. Aynı zamanda yok olan doğal kaynakları da değerli kıldığını vurgulamıştır. Birçok arıcının hala düşük verimli teknolojiler kullandığı, bu durumun üretim seviyesinde düşüşe yol açtığı gözlenmektedir. Yeni teknolojilerin benimsenmesi, üretim faktörlerinde verimliliğin artması, artan gıda talebinin karşılanması, çiftçilerin yaşam standartlarının yükseltilmesi ve tarımsal kalkınmanın sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır (Gürer ve Akyol, 2018).

Bal arılarının gerek insanların geçim kaynağı gerekse ekolojik dengenin sürdürülmesi açısından bu denli önemli bir role sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda arıcılığın sürdürülmesi ve arıcılık ile ilgili belli problemlerin çözümüne katkı sunabilecek teknolojilerin kullanılması oldukça önem arz etmektedir. Bu durum beraberinde bazı problemler getirmektedir. Arıcılık ve çevresel koşullardan kaynaklı problemler bunlardan en önemlilerindedir. Bununla beraber kovan çevresel koşulları (ısı, nem, rüzgâr, insan faaliyetleri, vahşi hayvanların saldırıları) ve varroa gibi çeşitli hastalıklar arıcılık faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi açısından oldukça önemlidir.

Arıcılık ile ilgili bu faktörlere yönelik sorunları çözmek için arıların davranışlarını izleme yeteneğine sahip sistemler ve bilgi teknolojilerinin verimli bir şekilde kullanılması gerekmektedir (Anyasi ve Imoize, 2010). Bu amaçla, arıcılıkta sensörlerin kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Özellikle arıların hareketlerini izlemek, hastalık tespiti yapmak ve çevresel koşullar hakkında bilgi sahibi olmak için kablosuz sensör ağı teknolojileri kullanılmaktadır. Bu teknolojilerin getirdikleri yakın zamana kadar manuel araçlar ve hataya açık analog ekipmanlar ile yapılmaktaydı (Imoize vd., 2019). Gates (1914), arı kovanlarının sıcaklığının ölçümü için kayıtları manuel olarak tutmuştur. Aynı şekilde, Seeley vd. (1991) arı faaliyetleri ile ilgili karar vermek için manuel

bir yaklaşım benimsemiştir. Dunham (1931) tarafından yapılan başka bir çalışmada ise arı kovanlarında sıcaklık termokupllar kullanılarak ölçülmüştür. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda günümüzde arı faaliyetlerini incelemede kullanılabilir teknolojiye oldukça gelişmiş bir seviyededir. Son yıllarda ise arıcılık faaliyetleri, arı ve kovan çalışmaları, elektronik veri toplama yoluyla bilgisayar teknolojisinin uygulanmasıyla yürütülmektedir. Sensörlerin geliştirilmesi, elektronik veri toplama sistemleri için, geleneksel sistemden yeni veri analitiği sistemlerine (Odoux vd., 2014; Clermont vd., 2015) kadar gelişmiş ölçüm süreçlerini sağlamıştır.

Alanyazın incelendiğinde arıcılık ile ilgili farklı problemlere farklı teknolojiler ile çözüm üretmeye çalışıldığı görülmüştür. Ferrari vd. (2008), arıcılıkta sıcaklık ve nem ölçümleri için bilgisayar yardımıyla bir veri kaydediciden kayıtlar tutulmuştur. Bencsik vd. (2011) ise oğul verme işlemi sırasında yayılan titreşimlerle birlikte arı kovanı ses kaydının aksine, kovan çerçevesine ivme ölçerler yerleştirmişlerdir. Kovanlara giren ve çıkan arı popülasyonunun doğruluğu için, Struye vd. (1994) tarafından bir kızılötesi sensör kullanımıyla arıları saymayı hedefleyen daha gelişmiş bir arı izleme sistemi kullanılmıştır. Zacepins ve Stalidzans (2012) ise arı kovanı sıcaklığının ölçümleri yoluyla arıların beslenmesini izlemiştir. Heidinger vd. (2014), radyo frekansı tanımlama (RFID) sistemlerini kullanarak, özellikle frekansın belirlenmesi ve bal arısı kraliçesinin çiftleşme uçuşlarının uzunluğunun belirlenmesi için arı sayımı ve takibi için bir çalışma gerçekleştirmiştir. Kridi vd. (2016), bir kovan içindeki sıcaklık ile koloninin yok olma davranışı arasındaki ilişkiyi izlemek için bir sensör ağı kullanmıştır. Braga vd. (2020), arı kovanının iç sıcaklığını, bal peteğinin ağırlığını ve yerel hava durumu verilerini kullanarak bir arı kolonisinin sağlık durumunu kapsamlı bir şekilde değerlendirmek için bir sistem geliştirdi. Meikle vd. (2017) koloniyi tespit etmek için sıcaklık sensörleri kullanmış ve koloninin ortalama sıcaklık ve sıcaklık değişiminin kış sonrası durumuyla ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Bjerger vd. (2019), kameraların kullanılmasının Varroa akarlarından etkilenen arı kolonisinin derecesini doğrulayabileceğini ifade etmiştir. Hong vd. (2020), uzun süreli arı kolonisi izlemeyi sağlamak için nesnelerin interneti teknolojisi (IoT) birden fazla sensörle kullanmıştır.

Alanyazın incelemesinde bu tür çalışmaların özellikle dünyanın birçok farklı bölgesinde yapıldığı görülmektedir. Arıcılıkta teknoloji kullanımına yönelik yapılmış çalışmaların bir araya getirilmesi arıcılık faaliyetlerinde bulunanlara yol göstermesi açısından önemli görülmektedir. Bu doğrultuda, arıcılıkta teknoloji kullanımına yönelik eğilimin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Arıcılıkta teknoloji kullanımı ile ilgili çalışmaların yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Arıcılıkta teknoloji kullanımı ile ilgili çalışmaların ülkelere göre dağılımı nasıldır?
3. Arıcılıkta teknoloji kullanımı ile ilgili çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemlerinin dağılımı nasıldır?
4. Arıcılıkta teknoloji kullanımı ile ilgili çalışmalarda tercih edilen örneklemin dağılımı nasıldır?
5. Arıcılık çalışmalarında kullanılan teknolojilerin dağılımı nasıldır?
6. Arıcılık çalışmalarında kullanılan teknolojilerin kullanım amacı nedir?
7. Arıcılık çalışmalarında teknoloji kullanımına yönelik öneriler nelerdir?

Yöntem

Araştırmada, arıcılıkta teknoloji kullanımına yönelik eğilimin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve anlaşılabilir bir biçimde düzenleyerek yorumlamak için kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu kapsamda arıcılık alanında teknoloji kullanımına yönelik yapılmış olan çalışmaların araştırma soruları bağlamında derinlemesine incelenmesi ve kategorize edilmesi amaçlandığından içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir.

Çalışmanın Örneklemi

Araştırmada kaliteli makalelere ulaşmak için Web of Science (WOS) ve Scopus veritabanındaki ilgili yayınlar çalışmaya dahil edilmiştir. 18.11.2022 tarihinde (“Beekeeping” and “Technology”) OR (“Apiculture” and “Technology”) anahtar kelimesi ile tarama gerçekleştirilmiştir. Makale dışındaki yayınlar ile erişime kapalı yayınların hariç tutulması sonrasında 144 çalışmaya ulaşılmıştır. Son olarak her iki veri tabanında benzer yayınların ayıklanması sonucunda 96 çalışma incelenmek üzere üç yazar arasında eşit bölünmüştür. Her bir yazar 32 çalışmayı incelemiştir. İnceleme sonucunda ilgisiz olan yayınların çıkarılması sonucunda toplam 49 yayın çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

Veri Toplama Aracı

Çalışma kapsamında arıcılıkta teknoloji kullanımına yönelik çalışmaları analiz etmek amacıyla Microsoft Excel’de form hazırlanmıştır. Bu form araş-

tirmacılar tarafından hazırlanıp bir konu bir de dil uzmanına gösterilerek gerekli düzenlemelerle son şekli verilmiştir. Formda, çalışmanın adı, çalışmanın yılı, çalışmanın gerçekleştirildiği ülke, çalışmanın yöntemi, çalışmanın örnekleme, çalışmanın amacı, çalışmada kullanılan teknoloji, kullanılan teknolojinin amacı ve öneriler başlıkları yer almıştır.

Veri Analizi

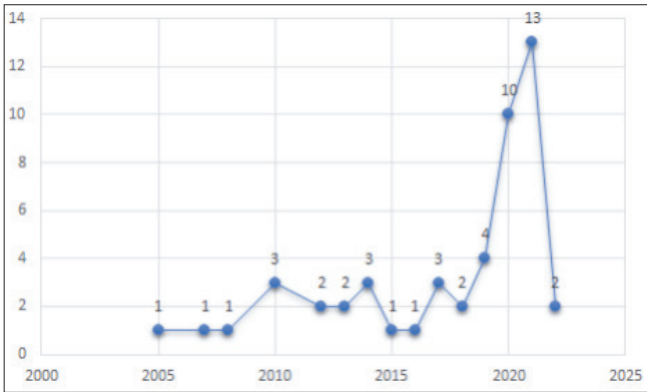
Araştırmada ele alınan yayınları incelemek üzere içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi birbirini takip eden üç aşamadan oluşmaktadır. Bunlar; kodların çıkarılması, ortak kodların bir araya getirilerek kategorize edilmesi ve kategoriler organize edilerek temaların oluşturulması ve raporlanmasıdır (McMillan ve Schumacher, 2010). Çalışma kapsamında incelenen 96 çalışma üç yazara eşit şekilde paylaştırılarak her araştırmacı kendi incelediği çalışmaların verilerini forma girmiştir. Daha sonra girilen verilerin doğruluğu diğer yazarlar tarafından tekrar incelenerek kontrol edilmiştir. İnceleme sonunda ortaya çıkar görüş ayrılıkları yeniden gözden geçirilerek giderilmiştir.

Bulgular

Araştırmada, arıcılıkta teknoloji kullanımına yönelik eğilimin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen analiz sonuçları araştırma soruları paralelinde aşağıda verilmiştir.

1. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Birinci araştırma sorusu kapsamında arıcılıkta teknoloji kullanımına yönelik çalışmaların yıllara göre dağılımı ele alınmıştır. Elde edilen analiz sonuçları Şekil 1'deki gibidir.

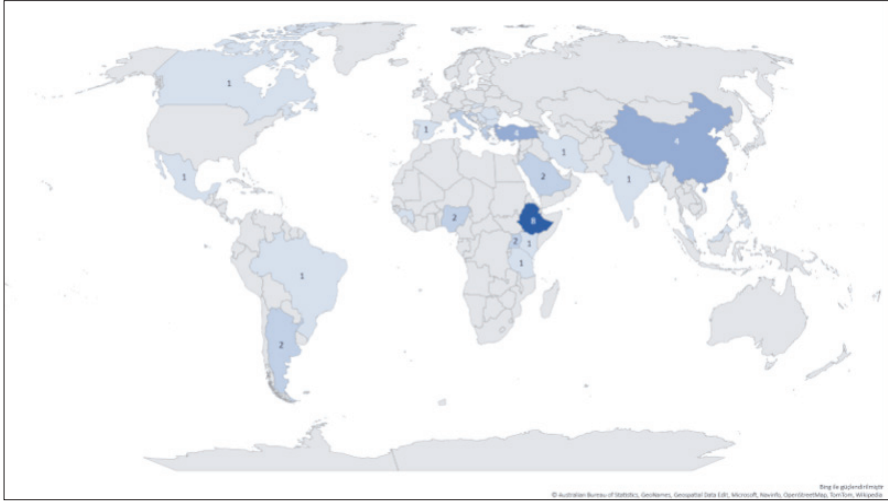

Şekil 1. Çalışmaların yıllara göre dağılımı

Şekil 1 incelendiğinde toplam 49 çalışmanın yıllara göre dağılımı görülmektedir. Burada en çok yayının 2021 yılında (n=13) yapıldığı görülmektedir. Daha sonra ise 2020 yılında (n=10) en çok yayının yapıldığı analiz sonucunda ortaya çıkmıştır. En az yayın ise (n=1) 2005, 2007, 2008, 2015 ve 2016 yıllarında yapıldığı ortaya çıkmıştır. Analiz sonucunda incelenen bir diğer değişken ise çalışmaların gerçekleştirildiği ülkelerdir.

2. Çalışmaların Ülkelere Göre Dağılımı

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu kapsamında yayınların gerçekleştirildiği ülkeler ele alınmıştır. Bu doğrultuda elde edilen analiz sonuçları Şekil 2'de verilmiştir.

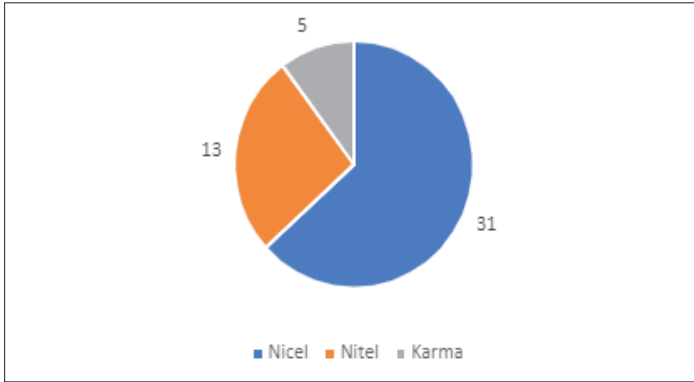

Şekil 2. Çalışmaların gerçekleştirildiği ülkeler

Şekil 2'de 28 farklı ülkeden toplam 49 çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bunlardan en çok yayın yapılan ülke Etiyopya (n=8) olmuştur. Bu ülkeyi sırasıyla Çin (n=4), Türkiye (n=4) ve iki çalışma ile Arjantin, Hırvatistan, İngiltere, İtalya, Nijerya, Suudi Arabistan, Uganda ve Yunanistan gibi ülkeler takip etmiştir. Bu ülkelerde yayınların varlığı aracılık faaliyetlerinin yaygınlığı ile açıklanabilir. Analiz sonucunda incelenen bir diğer değişken ise çalışmalarda kullanılan yöntemdir.

3. Çalışmalarda Kullanılan Araştırma Yönteminin Dağılımı

Çalışmanın üçüncü araştırma sorusu kapsamında yayınlarda kullanılan yöntemler incelenmiştir. Bu doğrultuda yayınlarda tercih edilen yöntemler Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. Çalışmaların yönetime göre dağılımı

İncelenen çalışmalarda yöntemsel olarak en çok (n=31) nicel araştırma yönteminin tercih edildiği görülmüştür. Bunu nitel (n=13) ve karma araştırma yöntemleri (n=5) takip etmiştir. Çalışmalarda nicel yöntem kapsamında anket çalışmalarının yapıldığı görülürken nitel yöntem kapsamında ise görüşmelerin gerçekleştirildiği görülmüştür. Analiz sonucunda incelenen bir diğer değişken ise örneklem olmuştur.

4. Çalışmalarda Kullanılan Örneklem Dağılımı

Dördüncü araştırma sorusu kapsamında çalışmalarda yer alan örneklem tespitine yönelik analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmalarda yer alan örneklem dağılımı

Örneklem	n
Arıcı	20
Arı kovanı	5
Arı işletmecisi	3
İl	1
Erimiş bal mumu	1
Bal örneği	1
Arı çiftliği	1

Tablo 1 incelendiğinde çalışmalarda sekiz farklı örneklem tipinin kullanıldığı ve en çok arıcılar (n=20) örneklem olarak tercih edildiği görülmektedir. Arıcıları arı kovanı (n=4) ve arı işletmecileri (n=3) takip etmiştir. Diğer örneklem türleri ise koloni, il, erimiş bal mumu, bal örneği ve arı çiftliği şeklinde

sıralanmıştır. Analiz sonucunda incelenen bir diğer değişken ise çalışmalarda kullanılan teknolojiler olmuştur.

5. Çalışmalarda Kullanılan Teknolojilerin Dağılımı

Beşinci araştırma sorusu kapsamında çalışmalarda kullanılan teknolojilere yönelik analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Çalışmalarda kullanılan teknolojilerin dağılımı

Teknoloji	n
Modern kovan teknolojisi	10
IoT	7
Sensör	5
Uzaktan izleme sistemi	3
Web sistemi	3
Yapay Zeka	3
Uygulama geliştirme	2
Bulut teknolojisi	2
Arduino	1
Artırılmış gerçeklik	1
Blok zincir	1
Coğrafi Bilgi Sistemi	1
Gen teknolojisi	1
Kamera	1
Raspberry Pi	1
Simülasyon	1
Web 2.0 araçları	1

Tablo 2 incelendiğinde arıcılıkta 17 farklı teknolojinin kullanıldığı görülmüştür. Bu çalışmalarda en çok Modern kovan teknolojilerinin (n=10) kullanıldığı görülmüştür. Bunu IoT (n=7), Sensör (n=5), Uzaktan izleme sistemi (n=3), Web sistemi (n=3) ve Yapay Zekâ (n=3) şeklinde sıralanmıştır. Çalışmalarda en az Arduino, Artırılmış gerçeklik, Blokzincir, Rasper Pi ve Simülasyon gibi teknolojiler kullanılmıştır. Analiz sonucunda incelenen bir diğer değişken ise çalışmalarda kullanılan teknolojilerin kullanım amacı olmuştur.

6. Çalışmalarda Kullanılan Teknolojilerin Kullanım Amacına Göre Dağılımı

Altıncı araştırma sorusu kapsamında çalışmalarda kullanılan teknolojilerin kullanım amaçlarının belirlenmesi analiz edilmiştir. Analiz sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Çalışmalarda kullanılan teknolojilerin kullanım amacına yönelik dağılımı

Örneklem	n
Verimliliği artırma	21
Hastalık tespiti-azaltma	7
Koloniye koruma	5
Gelir artırma	3
Arılık-Koloni Takip	2
Üreme başlangıç zamanı tespiti	1
Sürdürülebilirliği artırma	1
Oğul öncesi eylem tespiti	1
Güvenilir alışveriş	1
Arıcılığa modern teknolojileri entegre etme	1

Tablo 3 incelendiğinde arıcılıkta teknoloji kullanımının birçok farklı amacının olduğu görülmektedir. Arıcılıkta teknoloji en çok bal veriminin artırılması (n=21) amacı ile kullanıldığı görülmüştür. Verimliliği hastalık tespiti-hastalığın azaltılması (n=5), gelir artırma (n=3), koloniye koruma (n=3) ve arı-arıcılık izleme (n=2) takip etmiştir. Analiz sonucunda incelenen son değişken ise arıcılıkta teknoloji kullanımına yönelik öneriler incelenmiştir.

7. Arıcılıkta Teknoloji Kullanımına Yönelik Önerilerin Dağılımı

Yedinci araştırma sorusu kapsamında çalışmalarda teknoloji kullanımına yönelik öneriler analiz edilmiştir. Elde edilen analiz sonuçları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Arıcılıkta teknoloji kullanımına yönelik öneriler

Öneri	n
Arıcılıkta teknoloji geliştirme/kullanımının verimi artıracığından teşvik edilmelidir. Bu durum sürdürülebilirliği de sağlayacaktır.	6
Uzaktan izleme sistemleri ile uyarı sistemleri arıcılık faaliyetlerini başarılı bir şekilde izlemelerine ve kontrol etmelerine yardımcı olacaktır.	2
Hastalıklarının tespiti için teknolojilerin kullanılması önerilmektedir.	1
Çiftçilerin geçim kaynaklarını iyileştirmek için modern arıcılık teknolojilerinin kullanılması tavsiye ediyoruz.	1
Varroa akarlarının erken tespiti için akıllı teknoloji cihazların kullanılması önerilmektedir.	1
Teknoloji kullanımı, arıcılık işletmelerinin küresel düzeyde olduğu kadar yerel düzeyde de daha rekabetçi ve rekabetçi olmasını sağlayabilir.	1
Modern kovan teknolojisinin verimi artıracığından kullanılması önerilmektedir.	1
Kültürel mirasın korunması için teknolojinin bu miraslara entegre edilerek bilimsel araştırmaların bir parçası haline getirmek önerilmektedir.	1

Tablo 4 incelendiğinde arıcılıkta teknoloji kullanımına yönelik çeşitli öneriler sunulduğu görülmektedir. Bunlardan en çok öne çıkan *“Arıcılıkta teknolojilerin geliştirilmesi/kullanılması verimi artıracığından teşvik edilmelidir. Bu durum sürdürülebilirliği de sağlayacaktır.”* olmuştur. Yani çalışmalarda bal verimliliğini artırmak amacıyla teknolojinin kullanılması gerektiği ifade edilmektedir. *“Uzaktan izleme sistemleri ile uyarı sistemleri arıcılık faaliyetlerini başarılı bir şekilde izlemelerine ve kontrol etmelerine yardımcı olacaktır.”* ise öne çıkan bir diğer öneridir. Bu öneride arı kovanlarının uzaktan izlenebileceği bir sistemin kurulması arıların takibinin yapılması açısından fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca *“Hastalıklarının tespiti için teknolojilerin kullanılması önerilmektedir.”* ise arıcılıkta varroa gibi ölümcül hastalıkların tespiti için IoT sistemleri ile kurulu teknolojilerin kullanılması önerilmektedir.

Tartışma

Arıcılıkta teknoloji kullanımı ile ilgili eğilimlerin ortaya çıkarılmasının amaçlandığı bu çalışmada, ilgili çalışmaların yıllara göre dağılımı, çalışmaların ülkelere göre dağılımı, kullanılan araştırma yöntemleri, seçilen örneklem türleri, kullanılan teknolojilerin dağılımı, teknolojilerin kullanım amacı ve teknoloji kullanımı ile ilgili araştırmacılara ne tür önerilerin sunulduğu araştırma kapsamında incelenmiştir.

Araştırmada konu ile ilgili çalışmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde çalışmaların 2005-2022 yılları arasında gerçekleştiği ve en çok çalışmanın 2021 yılında (n=13) gerçekleştirildiği görülmüştür. Bu durum ile ilgili birkaç faktörün etkili olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi covid-19 pandemi nedeni ile uzaktan takip kontrol sistemlerine ihtiyacın ortaya çıkması ve buna yönelik çözüm arayışlarının artmasına etkili olduğu söylenebilir. Bu durum ile koloni kontrollerinin özellikle çevresel faktörler (Sıcaklık, nem, rüzgâr vahşi hayvan saldırıları, insan faaliyetleri, varroa gibi zararlıların koloniler üzerindeki olumsuz etkilerinin takibi) uzaktan algılama ve takip sistemlerinin kullanımına yönelik taleplerin artmasına neden olduğu düşünülmektedir. Bu durum ile ilgili Rosmiza vd. (2020) arıcılık faaliyetlerinin temel sorunlarını hastalık, böcek ve virüs saldırıları, insan faaliyetlerinin aksamaması ve mevsimsel faktörler olduğunu vurgulamıştır. Bir diğer faktör ise teknolojik gelişmelere paralel olarak arıcılıkta teknoloji kullanımına yönelik çalışmaların son yıllarda arttığı görülmüştür. Bu artışta özellikle sensör teknolojisi ve yazılım dünyasındaki gelişmeler önemli rol oynadığı söylenebilir.

Çalışma sonucunda en çok yayınların Afrika kıtasında ve yayınların en çok yapıldığı ülke ise Etiyopya (n=8) olduğu görülmüştür. Etiyopya Federal

Hükümeti verilerine göre Etiyopya'nın ana ekonomik sektörünü oluşturan tarım alanında halkın %85'i istihdam edilmektedir (MoFED, 2009). Moard vd. (2007), Etiyopya'nın arıcılıkta muazzam potansiyele sahip olduğunu doğrulamakta, çünkü bal faunası çok zengin ve arıcılık için sürdürülebilir bir iklime sahiptir. Teknoloji ile ilgili yapılan çalışmalarda kullanılan teknolojinin türü önemli bir husustur. Çünkü Etiyopya'da yapılan çalışmaların ileri düzey veya karmaşık teknolojik araç kullanımlarından ziyade daha temel düzeyde arı kovanlarının modernizasyonu veya temel arıcılık araç gereçlerinin kullanımı ile ilgili olduğu söylenebilir. Bu durumun ortaya çıkmasında burada arıcılık faaliyetlerinin temel geçim kaynağı olması, hane ekonomik gelirleri açısından oldukça belirleyici bir faktör olmasından dolayı doğrudan verime yönelik öncelikli çalışmaların olduğunu söylenebilir. Bu durum ile ilgili Tulu vd. (2020) arıcılık, hane düzeyinde kırsal topluluklara beslenme, gelir getirci ve ekolojik güvenlik sağlayan bir faaliyet olduğunu vurgularken Berhanu (2002) arıcılık teknolojisinin benimsenmesini engelleyen farklı faktörler nedeniyle arıcılar teknolojik yeniliklerden tam olarak yararlanamamaktadır ve farklı sahalarda sosyoekonomik ve ekolojik farklılıkları nedeniyle her yerde geçerli olan bir hipotez geliştirmenin zor olduğunu ifade etmektedir.

Çalışmada elde edilen bir diğer önemli bulgu ise arıcılıkta teknoloji kullanımı ile ilgilidir. Bu bulgular incelendiğinde en çok kullanılan teknoloji türleri sırası ile modern kovan teknolojisi (n=10), IoT (Nesnelerin interneti teknolojisi (n=7) ve sensör teknolojisi (n=5) olduğu görülmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasında modern kovan teknolojisi ile ilgili çalışmaların çoğunluğunun Afrika kıtasında olduğu göz önünde bulundurulduğunda ileri seviyede teknoloji ile ilgili çalışmalar olmasa da niceliksel olarak bu değer yüksek çıkmasına neden olduğu söylenebilir (Mulatu vd., 2021). Öte yandan IoT, Sensör teknolojisi ve uzaktan izleme sistemleri ile ilgili çalışmaların üst sıralarda yaygınlaşması özellikle kablosuz cihazların yaygınlaşması, uzaktan kontrol sistemleri ve yapay zekâ uygulamaların birçok alanda kullanılmaya başlaması ile hem genel tarımsal faaliyetlerde hem de arıcılık alanında da uygulamaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde bu teknolojiler ile ilgili Dineva ve Atanasova (2018) kablosuz sensörler aracılığıyla uzaktan izleme, temel olarak arı kovanları veri toplama, veri analizi ve bir arı kovanı yönetimi bağlamında karar vermeyi destekleyen hassas arıcılığın en önemli özelliklerinden biri olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Dasig ve Mendez (2020) araştırmalarında yetersiz bilgi toplama, bal arısı kolonilerinin araştırılması ve ele alınmasındaki eksikliklerden dolayı kovan için sürekli izleyen sensör sistemleri ve araştırma ve arılık liderliği için yeni yön-

temler sağlayabileceğini vurgulamıştır. Kontogiannis (2019) ise arıcılıkta şu anda çok sayıda IoT sistemi kullanıldığını veya kullanılması gerektiğini önermiştir. Yapay zekâ temelli derin öğrenme modelleri de arı akustik sınıflandırması ve analizi için kullanılmıştır. Zgank vd. (2019), büyük miktarda akustik eğitim materyali kullanarak yüksek doğruluk elde etmişlerdir. Makine öğrenimi temelli sürdürülebilir güneş enerjisi panelleri ile enerjilendirilen, bal arılarında Varroa akarlarının izlenmesine yönelik görüntü işleme uygulamaları da güncel teknolojik gelişmeler arasında yer almaktadır. Gelecekteki araştırmacılar, azalan arı popülasyonlarını ele almak için sürü zekasını ve arı kovanlarının koşullarını iyileştirmek ve bal arısı üretimini artırmak için makine öğrenimi tekniklerini uygulamayı düşünebilir.

Araştırmada elde edilen bir diğer bulgu ise teknolojinin kullanım amacına yönelik verilerdir. Kullanım amaçları incelendiğinde sırası ile en çok verimliliği artırma (n=21), hastalık tespiti-azaltma (n=5), gelir artırma (n=3) şeklinde sıralandığı görülmüştür. Bununla birlikte koloniyi koruma, izleme, sürdürülebilirliği artırma gibi kullanım amaçlarının da olduğu görülmüştür. Bu amaçlar göz önünde bulundurulduğunda Jones (2004) de arıcılıkta verimlilik, koloni/kovan başına bal veriminin bir ölçüsü olduğunu ifade etmiştir. Kovan başına bal verimi, arıcılık işletmelerinin karlılığını etkileyen önemli bir faktör olduğunu belirtmiştir. Öte yandan Sevin vd. (2021) gelişen teknoloji de dahil olmak üzere daha verimli alternatif yöntem arayışları devam ettiğini ve gelişmiş kovan gözlem ve kontrolü için son yıllarda alternatif izleme teknolojileri ve bal arısı kolonilerini sürekli izleyen yöntemler geliştirildiğini vurgulamıştır. Terenzi vd. (2020) ise arıların yaydığı seslerin kayıtlarından elde edilen veriler, sağlık durumlarını veya kovanda meydana gelebilecek farklı olayları, örneğin, eşekarısı saldırısı veya varroa akarı enfeksiyonunu tespit etmek amacıyla kullanılmıştır.

Sonuç olarak, arıcıların ve arıcılığın sorunları doğru belirlendiği ve sorunların giderilmesine yönelik teknoloji destekli çalışmalar yapıldığı takdirde arıcılığın ekonomik değeri kendiliğinden artacaktır. Böylece bir taraftan uygun ekolojiye ve genetik zenginliğe sahip arılar incelenirken, diğer taraftan bitkisel üretimde kalite ve miktar artırılabilecektir. Ayrıca diğer tarımsal faaliyet kollarına ek olarak arıcılığın yapılması ürün çeşitlendirmesini artıracak ve kişi gelirini yükseltecektir. Bu açıdan arıcılık tarım sektörü için çok önemli bir alternatif gelir kaynağıdır.

Kaynakça

- AMULEN, D. R., D'Haese, M., D'Haene, E., OkweeAcai, J., Agea, J. G., Smagghe, G., & Cross, P. (2019). Estimating the potential of beekeeping to alleviate household poverty in rural Uganda. *PLoS ONE*, 14(3), e0214113. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0214113>.
- ANYASÍ, I. F., & Imoize, A. L. (2010). Information technology and the business communities: A case study of small-scale business enterprises in Nigeria. *Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology*, 2(1), 45-49.
- BENCŠİK, M., Bencsik, J., Baxter, M., Lucian, A., Romieu, J., & Millet, M. (2011). Identification of the honey bee swarming process by analysing the time course of hive vibrations. *Computers and electronics in agriculture*, 76(1), 44-50.
- BERHANU, B. (2002). Analysis of factors affecting the adoption of cross bred dairy cows in the central highlands of Ethiopia. *Sc Thesis Submitted to School of Graduate Studies of Haramaya University*.
- BJERGE, K., Frigaard, C. E., Mikkelsen, P. H., Nielsen, T. H., Misbih, M., & Kryger, P. (2019). A computer vision system to monitor the infestation level of Varroa destructor in a honeybee colony. *Computers and Electronics in Agriculture*, 164, 104898.
- BRAGA, A. R., Gomes, D. G., Freitas, B. M., & Cazier, J. A. (2020). A cluster-classification method for accurate mining of seasonal honey bee patterns. *Ecological Informatics*, 59, 101107.
- CLERMONT, A., Eickermann, M., Kraus, F., Hoffmann, L., & Beyer, M. (2015). Correlations between land covers and honey bee colony losses in a country with industrialized and rural regions. *Science of the Total Environment*, 532, 1-13.
- DASÍG, D. D., & Mendez, J. M. (2020). An IoT and wireless sensor network-based technology for a low-cost precision apiculture. In *Internet of Things and Analytics for Agriculture*, 2 (pp. 67-92). Springer, Singapore.
- DİNEVA, K., & Atanasova, T. (2018). OSEM process for working over data acquired by IoT devices mounted in beehives. *Current Trends in Natural Sciences*, 7(13), 47-53.
- DUNHAM, W. E. (1931). Hive temperatures for each hour of a day. *J. Sci.*, 31, 181-188. Ohio.
- FERRARİ, S., Silva, M., Guarino, M., & Berckmans, D. (2008). Monitoring of swarming sounds in bee hives for early detection of the swarming period. *Computers and Electronics in Agriculture*, 64(1), 72-77.
- GATES, B. N. (1914). *The temperature of the bee colony* (No. 96). US Department of Agriculture.
- GÜRER, B., & Akyol, E. (2018). The determinants of technical efficiency in beekeeping farms and the role of agricultural subsidies: The case of Niğde, Turkey. *Journal of Agriculture and Environment for International Development (JAEID)*, 112(2), 343-360.
- HEİDİNGER, I. M. M., Meixner, M. D., Berg, S., & Büchler, R. (2014). Observation of the mating behavior of honey bee (*Apis mellifera* L.) queens using radio-frequency identification (RFID): Factors influencing the duration and frequency of nuptial flights. *Insects*, 5(3), 513-527.
- HONG, W., Xu, B., Chi, X., Cui, X., Yan, Y., & Li, T. (2020). Long-term and extensive monitoring for bee colonies based on internet of things. *IEEE Internet of Things Journal*, 7(8), 7148-7155.
- IMOİZE, A. L., Oyedare, T. R., Ezekafor, C. G., & Shetty, S. (2019). Deployment of an energy efficient routing protocol for wireless sensor networks operating in a

- resource constrained environment. *Transactions on Networks and Communications*, 7(1), 41.
- JONES, R. (2004). European beekeeping in the 21st century: strengths, weaknesses, opportunities, threats. *Bee World*, 85(4), 77-80.
- KONTOGIANNİS, S. (2019). An internet of things-based low-power integrated beekeeping safety and conditions monitoring system. *Inventions*, 4(3), 52.
- KRİDİ, D. S., de Carvalho, C. G. N., & Gomes, D. G. (2016). Application of wireless sensor networks for beehive monitoring and in-hive thermal patterns detection. *Computers and Electronics in Agriculture*, 127, 221-235.
- MARTİN, H., Nicola, B., & Danilo, M. (2012). Beekeeping and sustainable livelihood. *FAO*, Rome, Italy.
- MCMİLLAN, J. H., & Schumacher, S. (2010). *Research in Education: Evidence-Based Inquiry*, MyEducationLab Series. Pearson.
- MEİKLE, W. G., Weiss, M., Maes, P. W., Fitz, W., Snyder, L. A., Sheehan, T., ... & Anderson, K. E. (2017). Internal hive temperature as a means of monitoring honey bee colony health in a migratory beekeeping operation before and during winter. *Apidologie*, 48(5), 666-680.
- MİNİSTRY of Finance and Economic Development [MoFED] (2009). Layperson's Guide to the Public Budget Progress at Regional Level, Addis Ababa, Ethiopia.
- MOARD. (2007). Livestock development master plan study phase I report-data collection and analysis, volume N-apiculture, ministry of agriculture and rural development (MoARD). Addis Ababa, Ethiopia.
- MULATU, A., Marisennayya, S., & Bojago, E. (2021). Adoption of Modern Hive Beekeeping Technology: The Case of Kacha-Birra Woreda, Kembata Tembaro Zone, Southern Ethiopia. *Advances in Agriculture*, 2021.
- ODOUX, J. F., Aupinel, P., Gateff, S., Requier, F., Henry, M., & Bretagnolle, V. (2014). ECOBEE: A tool for long-term honey bee colony monitoring at the landscape scale in West European intensive agroecosystems. *Journal of Apicultural Research*, 53(1), 57-66.
- ROSMİZA, M. Z., Nordin, N. H. M., Mapjabil, J., & Marzuki, M. (2020). Isu dan cabaran usahawan dalam industri penternakan lebah kelulut (Issues and challenges for entrepreneur in the stingless bee industry). *Geografia*, 16(4).
- SEELEY, T. D., Camazine, S., & Sneyd, J. (1991). Collective decision-making in honey bees: how colonies choose among nectar sources. *Behavioral Ecology and Sociobiology*, 28(4), 277-290.
- SEVİN, S., Tutun, H., & Mutlu, S. (2021). Detection of Varroa mites from honey bee hives by smart technology Var-Gor: A hivemonitoring and image processing device. *Turkish Journal of Veterinary & Animal Sciences*, 45(3), 487-491.
- STRUYE, M. H., Mortier, H. J., Arnold, G., Miniggio, C., & Borneck, R. (1994). Microprocessor-controlled monitoring of honeybee flight activity at the hive entrance. *Apidologie*, 25(4), 384-395.
- TERENZİ, A., Cecchi, S., & Spinsante, S. (2020). On the importance of the sound emitted by honey bee hives. *Veterinary Sciences*, 7(4), 168.
- TULU, D., Aleme, M., Mengistu, G., Bogale, A., Bezabeh, A., & Mendesil, E. (2020). Improved beekeeping technology in Southwestern Ethiopia: Focus on beekeepers' perception, adoption rate, and adoption determinants. *Cogent Food & Agriculture*, 6(1), 1814070.
- YILDIRIM, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (6. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

- ZACEPINS, A., & Stalidzans, E. (2012). Architecture of automatized control system for honey bee indoor wintering process monitoring and control. In *Proceedings of the 13th International Carpathian Control Conference (ICCC)* (pp. 772-775). IEEE.
- ZGANK, A. (2019). Bee swarm activity acoustic classification for an IoT-based farm service. *Sensors*, 20(1), 21.
- ZHENG, L., Li, M., Wu, C., Ye, H., Ji, R., Deng, X., ... & Guo, W. (2011). Development of a smart mobile farming service system. *Mathematical and computer modeling*, 54(3-4), 1194-1203.

BİNGÖL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

THE JOURNAL OF BINGOL STUDIES

Sayı 17, Güz 2022

ISSN: 1309-369X

e-ISSN: 2757-8070